

ESZTERGOM ÉS VIDÉKE

TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

ALAPÍTTATOTT 1879-BEN • ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ: DR. KÖRÖSY LÁSZLÓ
MEGJELENT 1944-ig LXV Évfolyam • 2007-ig XXII Évfolyam
ÚJ SOROZAT • IV. Évfolyam 2. Szám

2016/2

Tartalomjegyzék

Ruda Gábor: <i>Nézni és (meg)látni</i>	1
Futó Tamás: <i>Sz. Opre Mária kiállítása elé</i>	2
Sz. Opre Mária: <i>Levél Futó Tamásnak</i>	4
Orgoványi Anikó: <i>Vándorlás</i>	5
<i>Gyertek haza!</i>	5
Kaiser László: <i>A ház titka</i>	6
Helena Dvořáková: <i>Renátka szomszéd bácsija</i>	7
Horváth Ödön: <i>A csönd ígéje</i>	11
<i>Ki nem akar boldog lenni?</i>	11
Eva Fordinálová: <i>Téli etűdök</i>	12
Szulényi Mária Valéria: <i>Egy kopejka</i>	13
<i>Hová lett a Gálík sógor?</i>	14
<i>Máté evangéliuma</i>	15
Mayer Erzsébet: <i>A lélek művészei</i>	16
Csiba Zsolt: <i>Amikor nincs Bűn...</i>	18
Wernke Bernát: <i>égszínkéék élesébe</i>	19
Zágorec-Csuka Judit: <i>A bóra, Biljana és az Angyal</i>	20
Wernke Bernát: <i>estefelé a táborban</i>	22
Kovács Lajos: <i>A bányatársulat művészetpolitikája Dorogon – a nagy háborútól a II. világháborúig</i> ..	23
Ambrus Margit: <i>Élet a XX. század első évtizedeiben Székelyföldön (3. rész)</i>	32
H. Túri Klára: <i>Nemrég még...</i>	39
Bárdos István: <i>Emlékek, gondolatok a három Tamási (Lajos, Péter és Szabolcs) művészetéről</i>	40
Wernke Bernát: <i>Tamási Péternek</i>	43
Székely András Bertalan: <i>Kezdeményezés a magyarörmények ismertebbé tételéért</i>	44
Bencze Cs. Attila: <i>A közszolgálo városi lap (Adalékok az EVID történetéhez – 2. rész)</i>	48
A. Bak Péter: <i>Művészcsaládok III.</i>	52
Németh Bálint: <i>Csak úgy</i>	57
<i>Hajnalban</i>	57
Gimesi Zsuzsanna: <i>Ajánló</i>	58
Kövecses Varga Etelka: <i>Nagyanyáink kiskertjéből</i>	59
Horváth Gáborné: <i>Konyhakalendárium</i>	60

Sz. Opre Mária: A Dunánál 2.

Nézni és (meg)látni

Talán nem véletlenül „ült ki” József Attila ennek a lapszámnak a borítójára. Sz. Opre Mária fényképfelvételei többnyire különböző vas- illetve fémrácsokról, fémtárgyakról, fémműves alkotásokról készültek. „Felfedeztem, milyen különleges, látványos fényképeket lehet (...) készíteni, amikor a kerítés rácsai, ívei közé fogjuk a látnivalót. (...) nemcsak a kovácsoltvas, az öntöttvas műves kidolgozottsága fogott meg, hanem az egyéb fémekből készült cégegerek, világítótestek stb.” – írja magáról. (4. oldal) Nem „gyengénlátó”, nem tartozik azok közé, akik „csak néznek maguk elé, de nem tekintenek a horizonton túlra, bámulnak lefelé, az okostelefonjukra lógatva fejüket, de nem veszik észre az öntöttvas aknafedő szépségét...” – nyilatkozik Futó Tamás a 3. oldalon. Sajnos, sokan hajlamosak a „gyengénlátásra”, a mások, a kisebbek, a kisebbség észre nem vételére. A (relatív helyzetben levő, mindenkori) központ nagyon arrogáns is tud lenni a „vidék”-kel (környezettel) szemben.

A rácsokról, fémkerítésekről nyomasztó emlékek is eszünkbe juthatnak, hazánk is – a hasonló sorsra jutott szomszédjaival együtt – hosszú évekre be volt (egyirányúan van? lesz?) kerítve. Gondolhatunk a költő *Hazám* című versére is, mivel (nép)vándorlásról, kivándorlásról ma is beszélhetünk. Ezt nyomatékosítják Orgoványi Anikó költeményei (Vándorlás, Gyertek haza!,

5. oldal) – rajta kívül még Horváth Ödön, Wernke Bernát, H. Túri Klára és Németh Bálint lírai sorait olvashatjuk ebben a számban. De nem szabad megfeledkeznünk a kerítések csúcsos tetejének szarvszimbólum tulajdonságáról sem. B. Tóth Klára *Pecséthordozók* című esszé-kötetében – Gimesi Zsuzsanna Ajánlója lapszámunk 58. oldalán – terjedelmes, tízezer évekre is visszatekintő fejezetet szentelt a témának (Szellemi kalandtúra egy kerítésdísz nyomában. A szarvmotívum eredete, 195–221. oldal).

Kaiser László, Helena Dvořáková, Eva Fordinálová (utóbbi kettő Vércse Miklós fordításában), Szulényi Mária Valéria és Zágorec-Csuka Judit rövid elbeszélései, Futó Tamás, Mayer Erzsébet, Csiba Zsolt és Bárdos István művészeti témájú, Kovács Lajos helytörténeti írása teszi változatossá kiadványunkat.

Folytatódik Ambrus Margit székelyföldi leánytörténete – Bárdos István feldolgozásában – (32. oldal), A. Bak Péter tág ismeretségi körébe tartozó művészcsaládok bemutatása (52. oldal), továbbá az Esztergom és Vidéke történetét felvázoló cikksorozat, ebben a 2. részben Bencze Csaba Attila, az EVID 2007-es megszűnése előtti utolsó főszerkesztője feljegyzéseiből válogatott Filemon Béla (48. oldal). Horváth Gáborné Konyhakalendáriumával rokon Kövecses Varga Etelka készülő néprajzi-gasztronómiai kötetének rövid tájékoztatója.

Tulajdonképpen erdélyi-székelyföldi vonatkozásokat is takar Székely András Bertalan Kezdeményezés a magyarórmények ismertebbé tételéért című írása is (44. oldal).

Sz. Opre Mária: Idebenn s odakinn

Sz. Opre Mária kiállítása elé

Egy kiállítás miatt gyűltünk össze. Elsőként felmerül a kérdés bennünk: egyáltalán, miért kell nekünk kiállítás, mi szükség van ma kiállításokra? Ez egy fotókiállítás, s ennek kapcsán még erősebb lehet sokakban a kétely, van-e ma jelentősége annak, hogy valaki képeket készít, azokat bekeretezi és egy kiállítóterem falára aggatva kívánja embertársainak megmutatni? Egy olyan korban, amikor – a korszerű technikai lehetősé-

geknek köszönhetően – bárki, bármennyi képet készíthet, amikor a legkülönbözőbb médiumokon keresztül elárasztanak minket, a közösségi oldalakon számszerűen és gyakran megdöbbentően oszttják a képeket és az ész, gyakran más

tollával ékeskedő madarak módjára; s látható, hogy sokszor a valódi ismerőseink, barátaink, valóban személyes képi élményei, az élet egyszerű pillanatörömeit, szépségeit megragadó fotói kapják a legkevesebb lájkot. Amely korban arra a vizuális üzenetre, amely nem hordoz valami extrémítást, a legtöbben már fel sem kapják a tekintetüket. Azonban, miközben egyre többen azt hiszik, hogy igen, ők látnak, azt kell üzenjem nekik: nem. Csak néznek. Mi végre hát az, ami miatt most itt vagyunk? Nem hiszem, hogy e pár percben – mert ígérem, nem lesz túl hosszú – képes leszek az előbbi kérdésekre kimerítő választ adni, de megkísérlem.

Sz. Opre Mária, aki itt, e falakon megosztja velünk képi élményeinek egy részét, szerény alázattal fényképkészítőnek nevezi magát. Bizonyára nem akkor kezdett el fényképezni, amikor az itt kiállított képek készültek, de az biztos, hogy akkor már kezdett látni, legalábbis másként látni, mint korábban. Az őstudás ott szunnyad mindnyájunkban, csak időnként fel kell élesztgetnünk. E tudásnak lényegét én magam egyszer éppen az itt és most (és mindig) aktuális József Attila *A Dunánál* című versének két sorában fe-

deztem fel: „Én úgy vagyok, hogy már száz ezer éve / nézem, amit meglátok hirtelen”.

A kiállító személyére (hölgy mivoltára) tekintettel és illendően, ezúttal nem szeretném a sok évtizedes pályát taglalni – amelynek gerincét a különböző státuszokban (óvónőtől intézményvezetőig) végzett pedagógusi tevékenység jellemezte. De – mindketten isaszegi polgárok lévén – feltétlen meg kell említenünk a helyi lap számára végzett tevékenységét, amelynek kapcsán először merült fel benne az igény, hogy a korrekt, dokumentumjellegű képi információkon túl, az értéket, a szépséget is megossza az olvasókkal.

A fényképezés terén az újabb fordulóponthoz különös módon egy kirándulás alkalmával lerobbanó autójuk segítette hozzá. Semmi sem vélet-

len, csak meg kell látnunk a véletlennek látszó történetekben a Teremtő üzenetét. Csak ily' módon válunk képessé arra, hogy tekintetünkkel a környezetünkben véletlenül megpillantott momentumokat észrevegyük, meglás-

Sz. Opre Mária: Ornamentika 1.

suk, lelki élménytárunkban, netán fényképezőgépünk digitális adattárában rögzítsük. „Amíg András szerelő után kutakodott, én a kocs mellett gyönyörködtem a kastélyban, amit hatalmas kovácsoltvas kerítés vett körül. Bemenni nem lehetett, így elkezdtem fényképezni a kerítésen keresztül, és felfedeztem milyen különleges, látványos fényképeket lehet így készíteni, amikor a kerítés rácsai, ívei közé fogjuk a látnivalót (...) nem tanultam a szakmát, szerintem azokban a napokban fedeztem fel” – emlékszik vissza Mari-ka. Azt hiszem, ez afféle hívás volt számára. Nem kerülhetem meg a magyarázatot: András, nem más, mint maga a nagy „Sz.” Opre Mária neve előtt, Dr. Székely András Bertalan, a férj, aki bár azóta is, bármerre járnak, gyakran kénytelen a fényképezőgéppel a kezében lemaradozó feleségére várni; de bosszankodni nincs oka. Hiszen éppen ő adott a legtöbb biztatást neki arra, hogy ha már „nemcsak néz, hanem lát is”, akkor örököltse meg, rendszerezze a felvételeket, végül arra, hogy kiállítsa. Fontosnak tartja még a bátorítást, amelyet Vencsellei István és Hidvégi Péter fotóművészekről, valamint Aranyossy György, grafikus-, festő- és fotóművésztől, a kolozsvári

Magyar Opera volt díszlet- és jelmeztervezőjétől kapott.

Opre Mária későn kezdte a tudatos fotográfálást, ezért érthető, hogy még túl fiatal ahhoz, hogy e téren ars poeticáját megfogalmazza. Magam nem is nagyon szeretem, ha különböző kiadványok kapcsán kényszerítik ki belőlünk azt a néhány mondatot, amellyel egyébként lehetetlen összefoglalni mindazt, amely alkotásra, ábrázolásra készítet minket. Jobb, ha a képek által mondjuk el, mit és hogyan látunk, képezünk le a világból.

Az itt látható képek arról tanúskodnak, hogy alkotójuk képes észrevenni, meglátni a környezetünkben azokat a részleteket, amelyek mellett a legtöbben elmennének. A mai ember egyik legsúlyosabb betegsége a *gyengénlátás*. Ez azonban optikusok és hagyományos orvoslás segítségével nem gyógyítható, mert szellemi, lelki és ezzel együtt járó vizuális gyengénlátásról van szó. Ezért is van szükség arra, hogy például kiállításokon szembesüljünk mindazzal, amit magunk is láthatnánk, ha nem csak néznénk „ki a fejünkben”, ahogy szokták mondani. Sokan csak néznek maguk elé, de nem tekintenek a horizonton túlra, bámulnak lefelé, az okostelefonjukra lógatva fejüket, de nem veszik észre az

öntöttvas aknafedő szépségét, csak akkor emelik föl fejüket a városi flaszterről, ha felülről megtisztelti őket egy madár, pedig láthatnák a szellemi értelemben is föléjük magasodó emberi alkotásokat: oszlopokat, cégéereket, azok részleteit, az ablakrácsok mögötti üvegen tükröződő égboltot. Opre Mária

képein nem direkt módon jelenik meg a természet, hanem főként olyan, emberi (többnyire mesteri) kezek által leképzett, készített tárgyakban, amelyek formakincsét maga a természet ihlette. Végső soron minden alkotás, találmány a természetből merít. Nagy rácsodálkozással, szeretettel és tisztelettel tekint az eleink által ránk hagyott fémműves kultúrára. Ez ad keretet e kiállításnak. A legtöbb embert zavarja, ha valami úgymond „belelóg, betakar” a látványba, holott éppen a túl tiszta, mondhatni steril nézet az, ami idegen az ember alkotta környezettől is. Hiszen az egyes motívumok mindenhol együtt élnek, kölcsönhatásban vannak egymással.

Sz. Opre Mária: Ornamentika 2.

Hogy ezt észrevegyük, ahhoz kell olykor fel-emelkednünk, vagy éppen leguggolnunk, hogy kukucskáhalhassunk, de legalább leülnünk egy pillanatra a rohanásban.

A régiak bölcs belátással elfogadták, hogy korlátokra, rácsokra márpedig szükség van, viszont fontosnak tartották, hogy a rideg funkcionális szempontokon túl, szépséggel is felruházzák ezeket. Mária viszont azt is felfedezte magának, hogy sajátos szemszögből komponálva már nem is korlátokat, hanem a látvány képkereteit láthatjuk bennük. Mint ahogyan észreveszi azokat a pillanatok is, amikor a természet, ha rövid időre is, egy kis behavazással jelzi jelenlétét, új arccal ruházva fel a régi vasakat.

Olykor az egyszerű dokumentálás igényével örökíti meg patinás cégéereket, templomtornyok keresztjét, feszületet, máskor éppen a kiragadott részletet tartja fontosnak. Egy-egy gyönyörű lépcsőházi korlátnál éppen hogy nem elégszik meg a részlet egyszerű bemutatásával, hanem feszes kompozícióval ad dinamikát a képnek. Máskor az egészből azt a részletet vágja ki, amellyel a megnyugtató szimmetriára hívja fel a képet szemlélő figyelmét.

E kiállítást két fontos lépés előzte meg: az első az volt, amikor megszületett egy-egy itt

látható fotó, olykor sok-sok testvérével együtt, a második pedig az, amikor Opre Máriának el kellett döntenie, „új gyermekei” közül melyeket „mutassa be” a vendégeknek. Valószínű, ez lehetett számára a legnehezebb döntés. Ezért sem könnyű kiállításra válogatni képeket: nagyobb felelősség, mint röpke pillanatokra

közszemlére tenni valamit, például a világhálón. Egy fotókiállítás őriz valamit a digitális korszak előtti analóg világból, ahol egy filmtekercsre készíthető képek száma korlátozott volt, ezért alaposabb megfontolást igényelt annak eldöntése, mit, mikor, hányszor, milyen napszakban, milyen szögből fényképezünk le.

Marika számára az itt látható képek fontosak, mert már készítésük is élményekkel gyarapította őt. Ezúttal elénk tárja fényképeinek válogatását, annak reményében, hogy a jelenlévőket is megérinti mindaz, amely számára épülésül szolgált. Magam részéről kívánom e remények mind nagyobb kiteljesedését.

Levél Futó Tamásnak

2010-ben akkor kezdtem el fényképezni, amikor a városi újság készítését rám bízta. Egyre jobban érdekelt, törekedtem, hogy az újság a fotók által is színvonalasabb legyen. Tudatosabban odafigyeltem a fényképezésre, mintegy fotóriporterként is működtem. Aztán, ahogy sikerült elkapnom egy-egy jó pillanatot, az növelte a sikerélményemet, és az évek során tényleg sok száz fényképem gyűlt össze, amelyek legtöbbször Isaszeghez, a városi rendezvényekhez kötődik.

Megkérdezted, hogyan is kezdődött el ennek a témának a fényképezése. Úgy 5-6 évvel ezelőtt Mezőkövesden töltöttünk egy hetet, miközben felkerestünk, hogy átruccanunk Egerbe. Útközben Noszvajnál valami történt az autónkkal, és megálltunk. Amíg András szerelő után kutakodott, én a kocs mellett gyönyörködtem a kastélyban, amit hatalmas kovácsoltvas kerítés vett körül. Bemenni nem lehetett, így elkezdtem fényképezni a kerítésen keresztül, és felfedeztem, milyen különleges, látványos fényképeket lehet így készíteni, amikor a kerítés rácsai, ívei közé fogjuk a látnivalót. De már akkor, ott a régi vaskilincs is magával ragadott, a túloldalán magában árválkodó vizes kút, és innen nem volt megállás.

Egerbe eljutván folyamatosan lestem a témát, és már nemcsak a kovácsoltvas, az öntöttvas mives kidolgozottsága fogott meg, hanem az egyéb fémekből készült cégérek, világítótestek stb. Mindig várni kellett rám séta közben, mert ha felfedeztem valami szépet, különleges látványt vagy számomra érdekesnek tűnő fotós megoldásokat, akkor ott mindig lemaradtam, mert úgy éreztem, fényképeznem kell. Hát így kezdődött el... és azóta is kisebb-nagyobb intenzitással odafigyeltem, odafigyelek ezekre a témákra.

Most, hogy lehetőség adódik erre a bemutatkozásra, elkezdtem tematikusan rendezni a több száz képeimet. Azt tervezem, hogy miután a szakmában elismert szakemberek megtekintik a válogatást, és azt jelzik felém, hogy érdemes a közönséggel megosztani, állok elébe. Természetesen ez és a kiállítás lehetősége nem jár semmiféle elbizakodottsággal, mint ahogyan nem is készültem soha arra, hogy bárki is kíváncsi lenne az én fotóimra. Mindig vagy a munkámból kifolyólag, vagy a saját gyönyörűségemre fényképeztem.

A férjemen kívül – aki a kezdetektől odafigyelt rám és ellátott tanácsaival –, segítettek engem szak-

mailag, és tanulhattam is tőlük sokat: Vencsellei István, közép-európai hírű fotóművész (földim, most 80 éves, számos kitüntetés, tárlat, kötet áll mögötte – a Magyar Kultúra Lovagja), Aranyossy György grafikus, festő- és fotóművész (a kolozsvári Magyar Opera volt díszlet- és jelmeztervezője), valamint Hidvégi Péter fotóművész. Számíthattam még Kalocsai Richárd és Piti Marcell fiatal fotóművészek megszívlelendő útmutatásaira is.

Ha megkérdeznéd, hogy fogalmaznám meg a „fotós” *ars poeticámat*, keresni kellene a gondolatokban, mi az, amit papírra vethetnék, de barátkozom vele, s mivel el kell kezdeni egyszer, megpróbálom.

Szerencsésnek gondolhatom magam, hogy az életem során megérintett a fotózás szépsége. Azé a fotózásé, ami már nem csupán a munkáról és nem csupán a nyaralásokról, családi összejövetelekről szól. Arról szól, hogy amit én szépnek és értékesnek látok, megmutathatom másoknak is fényképek formájában, és ezzel örömet szerezhetek azoknak, akik megnézik.

Ezt a kiállítást alapnak, kiindulópontnak tekintem, hiszen ez az első. A téma most a kovácsoltvas és kisebb részt más fémek köré összpontosult. Természetesen érdekelnek a különleges arcok, az események, a természet is.

A képeim digitális fényképezőgéppel készültek, és sok esetben én

is alkalmaztam a digitális technológia lehetőségeit, vigyázva arra, hogy bár lehetne az informatikáé a fő szerep, inkább maradjon meg nagyobb súllyal az eredetiség, az alkotás. Dolgozhat szerintem valaki bármilyen technikával – régi, hagyományos vagy teljesen modern, újszerű megoldásokkal –, a lényeg, a saját maga által kialakított vagy a tehetségében rejtőző látásmód, amellyel az ember által teremtett világot a másik ember számára megmutatja. Ezt gondolom a fotózásról.

A fotózás már nekem nem az, amikor az ember kattintgat jobbra és kattintgat balra is, s valami majdcsak kikerekedik a kattintgatásból. Ez már sokkal több, igényesebb, körültekintőbb, messzebb látó. Töreksem észrevenni azt, ami egyébként ott hever előttünk – legyen az múltbeli vagy a jelenkori –, de nem figyelünk oda rá, vagy elsiklunk az apró részletek mellett, észre sem vesszük azokat. Felfedezés, másképp látás, a néző számára megmutatás, gondolatébresztés, élmények nyújtása, örömteli pillanatok szerzése, amelyeket, ha sikerül elérnem a kiállított fotókkal, az jó érzéssel fog eltölteni.

Sz. Opre Mária: Kisugárzás

Vándorlás

Jönnek, egyre jönnek
arctalan tömegek
tenger tarajos tajtékjain
lélekvesztőkön hánykolódók
Platon perzselődött
földje dong lépteik alatt
s mint érben a vér
lüktetve lökődnek
mind feljebb és beljebb
Európa pészmekekes szívébe.

*Partot nyaldosó hullám
gyermektetemet ringat.*

Jönnek, egyre jönnek
az üldözöttek
balsorsukat vállukon
cipelő menekültek
a sorsuk elől bujdokolók
céltudatos földönfutók.

*A pokol kapujában virág nem fakad,
bombatölcsér nyílik bíbor ég alatt.*

Jönnek egyre jönnek
a fiatal titán
védtelen haderők
a jogaikat követelők
s jönnek alélt gyermekeiket
cipelő, lepel alatt lappangó nők
a sor végén némán menetelők.

*A szemek mélyén parázsló fény
elszántság, kétség és remény.*

Apokaliptikus világ
hömpölygő lélekmagánya
Krisztus keresztyén félhold árnyéka.

Mivé lesz az identitás zavaros
áldott Európa?

Gyertek haza!

Mindegy, mikor,
miért mentél el,
miként hagytad el hazád,
kényszer űzött-e el,
vagy kíváncsi vágy,
bukdácsoltál-e
zöldhatáron,
vasúton, zajos buszon,
felhők fölött fapadoson,
vagy ziháló tüdővel
csatakos hajnalon
üldöztek-e aljasok,
s menekültél, mint egykor
az ötvenhatosok,
csábított-e szirén édes szava?
Nem számít mi volt.
Gyere haza!

Gyertek haza ti is mind,
nincstelen kufárok,
álmokat kergető
vézna utcalányok,
sörccsapokon nyúzott,
friss diplomások,
ábrándos szemű
gyerekpásztorok,
éhbérérért robotoló
életerős srácok!
Itt van szükség rátok!
Gyertek haza!

Gyertek haza,
mert fogy a nép,
halott apáitoknak
nincs ki lefogja szemét,
üresen tátognak a falak,
forgószél feszül a karcos ugarnak,
gyerekricsajt hallucinálnak a falvak,
orvosért kiált a beteg,
a nővér messze földön,
idegen nyelven hebeg,
gyökértelen csonkon
aszott lélek zörög,
kihalt utcákon
sártenger hömpölyög.
Korcsosult nemzetnek
lesz-e még támasza?
Elkóboroltak!
Gyertek haza!

A ház titka

A nagy pesti, ötemeletes házba befészkelte magát egy öregember. Egy koszos, bűdös, krákogó vénség. Egy hajléktalan.

A ház szépen megmunkált bejárati kapuja előtt tanyázott estétől reggelig. Ez lett a helye, ráadásul fedett hely: a kapu nem közvetlenül az utcáról nyílt, beljebb volt. Mint egy kis szoba, amelynek egyik fala az utca felé nyitott: hálófülke a javából.

Reggel aztán elszivárgott az öregember. Azért megmaradt a környéken, olykor megpihent a szomszéd utcában árválkodó telefonfülkében, ha megunt, sétálgatott. És persze kukázott rendszeren. De estére mindig visszatért. Kevés cókómókját, jellegzetes szatyrát maga mellé tette, majd végigfeküdt egy pokrócon. Néha részeg volt, ilyenkor folyamatosan motyogott, ki tudja, mi járhatott a fejében, múltja melyik darabján rágódhatott...

A lakók egy része nem foglalkozott vele, volt, aki nem is találkozott a vénséggel. Mások azzal viccelődtek, hogy nagy levegőt kell venni (és vettek is), ha elmegy mellette valaki, merthogy igen büzlött. És voltak a nagy emberbarátok: ők este élelemmel teli kis lábaskát tettek a kapuba, s reggel elvitték az üres edényt.

Néhány hét után a ház két pártra szakadt. Erős érvek voltak mind a két oldalon. Szegény ember, ki tudja, meddig él, hagyjuk békén, hadd húzza meg magát néhány órára a kapu előtt – ez volt sommásan az egyik vélemény. A másik: még csak az kéne, hogy itt haljon meg, mit keres nálunk, nem beszélve arról, hogy valami betegséget, fertőzést is kaphatnak tőle a lakók.

Az öregnek senki sem mondott semmit. Elmentek mellette szó nélkül, legföljebb némi fintorgást láthatott volna, ha érdeklí az ilyesmi. Az sem zavarta, ha elhúzódtak tőle. S végképp nem foglalkozott a gúnyos mosolyokkal. A bizatókkal sem. Ki tudja, hol volt. Nem köszönt előre, de ha köszöntek neki, valamit mormogott. Az ételt persze mindig elfogadta a végképp filantróp lakóktól...

Egy idő után kezdett a helyzet elmérgesedni. Állandó viták színtere lett az udvar, a gangon beszéltek a lakók, persze napközben, az éjszakai vendég jövőjét. A liftben is erről diskuráltak. Ki így gondolta, ki így. Már sandán néztek egymásra az emberek: gyanús volt az is, aki el akarta úzni a hajléktalant, s az is, akit nem zavart éjszakai jelenléte. Egy biztos, senki sem akarta megmondani az egyre bűzősebb és egyre többet magában morfondírozó, látnivalóan hosszú belső monológokat folytató szerencsétlennek, hogy legjobb lenne talán a fel is út, le is út.

A viták hevében fölmerült a megoldás. Mi lenne, ha a kétszárnyas, nagy bejárati kaput kitétenék egészen a ház faláig, vagyis egyszerűen megszűnne ez a fülkeszerű helyiség, s így nemcsak a mostani vendég, de soha, senki nem tudná ágyának, netán más célra használni ezt a bizonyos néhány négyzetmétert.

A kedélyek megnyugodtak, ám csak ideig-óráig. Kiderült, hogy a régi ház külsejének ennyire radikális megváltoztatásához engedély kell, amelyet vagy megadnak, vagy nem. S ha megadják: óriási összegbe kerülnének a munkálatok. Ahhoz talán még a közös költséget is megkellene emelni. Erről pedig szó sem lehet!

A helyzet tarthatatlanná vált, a probléma megoldhatatlanná. A közös képviselőnek főtt a feje, kapott éppen ezért a helyzetért eleget szegény. Mindenki érezte, hogy valaminek történnie kell, ez így nem mehet tovább...

Hogy eddig nem jutott senkinek eszébe a megoldás! Fölfoghatatlan!

Pedig milyen egyszerű: hiába, a két pont között a legrövidebb út az egyenes. Nem szólni kell, hanem cselekedni. A közös képviselő és a házban lakó építési vállalkozó együtt találta ki, hogy félig-meddig be kell építeni azt a bizonyos kis területet. Pofonegyszerű: ahol az öreg tartózkodott, élt, aludt, azt kell lakhatatlanná tenni. Mégpedig a falhoz rögzített hosszúkás betondarabokkal. Így aztán nem lehet ott sem állni, sem feküdni, s úgy kell alakítani, hogy még ülni sem.

A nagy ötletet villámgyorsgyors kivitelezés követte. S egy nap aztán látták a lakók, hogy ormótlan, kódarabszerű, öntött betontákolmányok fekszenek a kapu mellett, a bizonyos terület egy részén. Volt, akinek tetszett, volt, akinek nem. Volt, aki elfogadta, volt, aki nem. Egy bizonyos: nem tiltakoztak, s nem követelték a betondarabok eltávolítását. Az élet ment tovább viták, veszekedések nélkül.

Az öreg meg tudomásul vette az új helyzetet. Nem jött többet a házhoz, nem volt miért, az étel is nyilván csak a szállóvendégnek járt.

És aki nem ismeri a történetet, dísznek vagy érdekes biciklitartóknak véli a formázott köveket...

Renátka szomszéd bácsija

Renátka rendszerint előbb ért haza, mint én.

Akármit csináltam is – hagyhattam csendben szólni a rádiót, tehettem minden vázába virágot, vagy tehettem a konyhaasztalra egy tál illatozó kalácsot –, a lakás mindig ürességtől kongva fogadta.

Mindig attól féltem, hogy ha egyszer gyerekem lesz, hordhatja majd nyakában egy madzagon a lakás kulcsát. Nahát, nem hordja. Renátka világoskék műanyagtokban hordja a kulcsát, amit egy szimpózium alkalmával hoztam neki Párizsból. Az Eiffel-torony aranyszínű domborműve díszlik rajta, s ha valaki jön hozzánk, Renátka mindenkinek eldicsekszik vele. Ugyanis büszke rá, hogy saját kulcsa van, amivel ki tudja nyitni az üres lakást. Önállósága bizonyítékeként tekint rá, a bizalom megnyilvánulásának tartja.

A kulcs miatt végül is én többet aggódom, mint ő.

Ez az én szülői képzelgése, amit Renátka sosem érthet meg, mert nem emlékezhet rá, hogy is volt ez hajdanában, amikor a mamák – ahogy elütötte a tizenkettőt – keményített kötényben az asztalra helyezték a gőzölgő levesestálat, és az iskolás már az első emeleten az illatról tudta, mit főztek náluk ebédre. Kettesével, hármásával szedi a lépcsőket, becsönget, s a mama nyit ajtót. A konyhában a tiszta padló és fahéj illata száll. A rádió halkán szól, az ablakban muskátli nyílik, az abroszra mintha pillangó szállt volna, kézzel hímzett monogram kéklik. A leves sárga, mint a kiscsibe, és a zsírfoltokat kanállal össze lehet zárni egyre nagyobb, csillogó tükörré. A mama tésztát metél, az ujjait éppen csak hogy elhúzza a kés elől. Forgatja a palacsintát és közben tengernyi ideje van a kérdezősködésre, mi újság az iskolában. A lakás ragyog, sehol egy szemernyi por. A mama nem siet sehová. Lassan húzza fel a zoknit a fagombára, és puha pamutból csinos öltésekkel új sarkat varázsol...

Tényleg, csinálja ezt még valaki?

Nem is tudom, a zoknik javítását hogy oldja meg a férjem. A saját fehérneműjéről maga gondoskodik. Annyi zoknija van, hogy el sem tudja szagatni valamennyit. S én azalatt, míg egy zoknit stoppolnék, egy csomó hasznos dolgot csinálhatok az emberiség javára, akik a zoknit és a harisnyát hordják, például: ki lehet ötleni olyan puha és szellős anyagot, mint a gyapjú, de közben szilárd legyen, elszakíthatatlan. A laboratóriumokban kémcsövekben és lombikokban, meg az én agyonkemizált agyamban bugyog egy és más...

Renátka tehát nem sejti, mi mindennel vagyunk adósak neki, ezért elégedett.

Ahogy megjön az iskolából – a második osztályba jár –, kinyitja az ajtót, belép a csendes lakásba, nekilát a kalácsnak és eszik egyedül. Már régtől igyekszem úgy beosztani az időnket a férjemmel, hogy legalább egyikünk legyen délután otthon. Dehát nem mindig sikerül! Gyűlések, tanácskozások, utazások, a rengeteg munka, bevásárlás és mindenféle egyéb elrabolja a szabadidőnket. Vagyis – a szülői időnket. Még a rendszeres telefonálgatás sem melegíti fel a kihűlt lakást. S végül, még ha öt óra felé sikerül is hazajutnom, nem sokat segít. Egy ideig csak úgy lézengünk a lakásban. Én úgy nevezem ezt, hogy fészkelődünk. A nyüzsgés, amit kintről magunkkal hozunk, még tart, valahogy nem tudunk megszabadulni tőle. Egész viselkedésünkre rányomja bélyegét: szaladgálunk egyik helyről a másikra, nem tudunk nyugton maradni a helyünkön. És Renátka meg csak úgy ténfereg közöttünk. Majd csaknem nyolc felé, amikor nagy gyorsan ettünk, leülünk kis időre az ebédlőben, amelynek fő díszai a mély fotelok, és kis ideig csöndben vagyunk. A tévé képezi a hangos díszletet. Renátka a szőnyegen játszik a babával. Megszokta, hogy velünk hallgat, nem beszél hozzá. Köztem és a férjem között a dohányzóasztal, ami inkább elválaszt bennünket, mint összeköt. Az otthoni nagy kerek asztalra gondolok. Kemény székek, intim világítás helyett villanykörte a porcelán lámpaernyő alatt. Mindenki az asztal körül, mindenki mással foglalatzkodva, de mégis együtt.

– Renátka, kérlek, hozz apucinak teát.

Renátka megy a konyhába, fogja a termoszt, amelyben kész az egész estére szóló tea, behozza, és komoly odafigyeléssel önt apa csészéjébe.

Lopva figyelem őket a könyv mögül. Apuci élvezi a helyzetet, mosolyog, dicséri. Renátka elégedetten tér vissza a babához. Működik, megy a dolog, örülök neki. Renátkának van otthona, kötődései, szép gyerekkora. Kényelemmel, tudományos nevelési módszerrel és megfontolt szeretettel pótoljuk, amit elmulasztunk állandó elfoglaltságunk miatt. Minden a legnagyobb rendben, minden a felügyeletem alatt: a laboratóriumban is, meg otthon is. Mert bizony volt ez másként is. Volt időszak, amikor a férjem kezdett a szokásosnál jobban elhanyagolni. Szaporodtak a rejtélyes telefonálások, idegen illatok vették körül, és naponta mosta a haját. Feltűnően divatozott. Akkor kérdőre vontam. Nem magam, hanem Renátka végett. Renátkának sosem szabad megtapasztalnia, milyen érzés elveszíteni a szeretett embert, nem szabad csalódnia a szeretetben, nem szabad elveszítenie a bizalmat. Legalábbis amíg kicsi. Amíg hatni tudok rá. Napközben só-

vároghatunk, élhetjük a magunk életét, de az este a családé!

Éjfél felé beteszem a sütőbe a rácsos süteményt, hogy Renátkának olyan otthonos reggelije legyen, mint ahogy illik...

Egy idő után Renátka abbahagyta a kulcsa használatát.

Ahogy hazajött az iskolából, nem keresgélte többé a táskája aljában a csillogó világoskék tokot. Egyenesen a szomszédék ajtaján csengetett, ahol gyermektelen házaspár lakott, akik csak nemrég költöztek a házukba. A mi Renátkánkkal hamar összebarátkoztak. Tulajdonképpen azt sem tudom, mikor és hogyan. Lehet, hogy a folyosón találkoztak, vagy a szomszédasszony jött kölcsönkérni valamit, és Renátkát egyedül találta otthon. A szomszédasszony nem volt alkalmazásban, jó háziasszony volt, nyugodt, kedves a más gyerekéhez, így hát nem csoda, hogy Renátka az ő otthonos háztartásukban jól érezte magát.

El tudom képzelni, a mi lánykánkat mennyire elragadtatta, hogy valahányszor becsengetett, kis idő múltán ajtót nyit neki a kedves, patyolattisza Klárika néni puha papucsban és fehér köténykében. A keze lisztes, csak az ujjai hegyét öblítette le. A gyúródeszkán csodálatos gödröcskéket csinál a liszthalmokban, a tojáshejéből narancssárga tavacskákat önt beléjük. Klárika néni olyan finomságokat főz, amiket Renátka még sosem evett. Például aranygaluskát. És horgolni tanítja Renátkát. Klárika néni lakása tele van horgolással: egy a rádión, másik a tévé képernyőjét árnyékolja, mint a menyasszony fátyla, a hálóban hatalmas horgolt terítő takarja a nagyrozsás kövér dunnákat.

Klárika néni örül, hogy van társasága, s ezért a nagy rakás palacsintáért, amit nála Renátka elfogyaszt, nem óhajt semmit. Viszonzásul időnként viszek neki virágot, pamutot, jó mosóport, vagy valami kézimunkamintát.

Renátka csak este jön haza a szomszédból. Még ha előbb is megyek haza, alig tudom hazacsalni Klárika nénitől. Ilyenkor Renátka elmondja, mit főztek, mire tanította meg és mit mesélt neki a néni. S én meg kicsit féltékenykedem. A helyzetek cserélődtek, a magányt én élem át: hazaérek, zörren a kulcs a zárban – s otthon nincs senki.

Senki sem szalad elém boldogan, hogy megjöttem. Senki sem veszi észre, hogy végre méltóztattam hazaérni – a csodálatosan vékony fonalak fáradt feltalálója, a vegyi reakciók uralkodója és a vegyületek irányítója. Itt az én bűvészkedésem nem hat, itt más érdekek és értékek rendszere uralkodik.

Renátka legszívesebben a szomszédoknál is aludna. Az esténkénti közös együttlétünkről is

lemondana – látom rajta. A babával már csak illendőségből játszik, ásítozik. Mert hát mi van nálunk? Semmiféle mókás figurák a vitrinben, sem balett-táncosnők üvegruhácskákban, meg érdekes szarvasmotívumos képek, sem hímezett hóvirágok meg pipacsok, semmiféle gólyafészkes meseházikók vagy nagy díszes fodrú vánkösök... Egyszerű modern lakás a miénk, ahol a gyereket nehéz ámítani valami hasonlóval. Egyszerűség és célszerűség. Rideg elegancia, ízlés. Tökéleteség. Összhang. Egyhangú tucatszerűség.

– Anyu, tudod? Klárika néni ma rumos gombóckákat csinált, s a szekrényében szárított virágok vannak: levendula és kakukkfű. Hogy minden illatozzék, érted?

Én is rakok a szekrénybe levendulasót, de hát arról Renátka természetesen tudomás sem vett.

A kicsinyes féltékenységet könnyen legyűröm ésszel, csak hát néha kétségeim is támadnak: hogy fog majd ezek között a szarvasok és terítők közt az én Renátkám szépérzéke fejlődni? Nem rontja-e majd el Klárika néni kispolgári ízlése az ő természettől adott szépérzékét? Dehát ezek az értelmiségi kételyek háttérbe szorulnak, ha tudomásul veszem, hogy amióta a lánykám a szomszédba jár, hízott három kilót és pirosabb az orcája. Jobban is tanul és vidám. Ezt főleg Karol úrnak köszönhetjük, Klárika néni férjének, Renátka „szomszéd bácsijának”.

Karol bácsi Renátka barátja. Karol bácsi a karjába veszi, pedig már nem kicsi. Karol bácsi mesél neki. Madagaszkárról, és ért mindenhez: horgász, vadász, volt autóversenyző, meg tudja javítani az órát, hajót épít a palackban, citromfát nevel, Karol bácsi tud csinálni kolbászt, ismeri az összes pozsonyi taxist, lapátnyi tenyere van, széles mosolya, barna bőre, s a szeme úgy jár, mint valami pingponglabda, és fekete. Karol bácsi olyan fajta, aki tetszik a nőknek, és amellet besegít otthon. Nem használja ki előnyeit. Gyakran gondolkodom arra, Klárika néninek hogy sikerült bevonnia ebbe a horgolt, hímezett környezetbe, és csodálkozom rajta, hogy meglepően jól tűri. Nem illik ebbe a közegbe.

Ez az érdekes és rejtélyes Karol bácsi elkápráztatta a mi Renátkánkat is. Tudott tréfálkozni, tudta ringatni a térdén. Le tudott ereszkedni a játékhoz, amit nehezen tudnék elképzelni a mi mindig elfoglalt és zárkózott apucinkról, aki a legjobb esetben a számítógép elektronjairól tudna regélni közérthető formában. Renátka nem kímélt bennünket – napirenden emlegette apjának Karol bácsit, nekem meg Klárika nénit. Észrevettem, hogy apu egy idő után már allergiás lett a szomszédra, és irigyli sikerét. Például: apuci ismeri az állatkert alkalmazottjait? Van nekünk kitömött baglyunk? Tudna például Renátkával medvére, királyra, repülőre vagy –

ne adj' Isten – kígyóra játszani, mint ahogy egyszer rajtakaptam őket, amikor Renátkáért mentem? A szomszéd a törökmintás szőnyegen feküdt, Renátka meg kiabált:

– Kobra! Kobra!

Karol bácsi meg hullámozott és sziszegett.

Klárrika néni az ajtóban állt és lelkendezve nézte őket. Gyönyörködött a bolondozásukban.

Akkor csak nagy könyörgéssel tudtam hazacsalni Renátkát.

Bifszteket készítettem spárga és hideg borsó körettel, amire Renátka csak dűnnyögött:

– Nem szeretem ezeket a modern ételeket!

Nekem ez úgy tűnt, mintha azt mondaná: „Nem szeretem ezeket a modern szülőket!”. De lenyeltem szó nélkül. Majd ha nagy leszel, megtudod te is, Renátka, majd értékeled, hogy mit kaptál tőlünk, s mi mindent adunk folyton. Lényegében megvan mindened: szolid szülői háttér, távlati lehetőségek. Sikeresen vezetünk az élet útján, jó tanácsokkal látunk el. S még csak ezután jön el a mi időnk!

Ugyanis amikor Klárrika néni megmutogatta nekem a házilag mosott fehér ingek, törülközők és abroszok garmadáját stószokba rakva, s láttam, miként szidolozza a mákdarálót, vagy a keze könyökig lisztes, és milyen odaadóan néz Karol bácsira, nyugtalanság fogott el, sőt félelem vagy kínos érzés, bizonytalan kétség és a mielőbbi távozás óhaja. Kezdtém az ő nyugodt családi biztonságukban kételkedni, s valahogy néha arra gondoltam: „Ez egyszer befuccsol, ezek ketten nem lehetnek boldogok”. És rendszerint épp ilyenkor cselekedett a szomszéd bácsi olyasmit, ami miatt szégyenkezni kezdtem a bizalmatlan feltételezéseim miatt, és ez enyhítette a légkört. S közben olyan magától értetődően mosolygott, hogy az embernek eszébe sem jutott kételkedni őszinteségében.

Néha előfordult, hogy engem is ott marasztaltak az asztaluknál. Klárrika pirulva sürgött-forgott, és a szomszéd bácsi egyre ismételte:

– Mamánk a világ legjobb szakácsnője!

Ilyenkor rendszerint még otthon is vacsoráztunk. Apuval. Micsoda különbség: nem az ebédlőben, damasztterítő és díszes tartókba tekert gyolcsszalvéták meg házi metélt nélkül... Nekem azonban a metélteken kívül valahogy jobban tettszett az otthoni környezet. Csupán a szomszéd figyelmessége hiányzott.

Ilyen vacsorai alkalmakkor figyelem Renátkát és el-eltűnődöm: Vajon mi az, amit elismer, és mit néz le? Mit fog majd kis idő múlva kidobálni a vitrinből, leszórni a polcokról? Mit tilt majd meg viselnem, s melyik barátnőmmel hagyja majd tartanom a kapcsolatot? Így csinál minden gyerek. Én is, alighogy felcseperedtem, kezdtem

kritizálni anyu kedvteléseit, társaságát meg ruháit, könyveit, amiket olvasott. A vitrinből kiszedtem kristályait. Modern otthonra vágytam, rávettem a szüleimet, hogy a duplaágyat cseréljék ki heverőkre.

Mi ellen fordul majd ez az elkerülhetetlen nemzedéki ellentét az én kedves Renátkámmal? Kezdi majd a lakásba hordani a rokokó porcelán primabalerinákat, vagy arra gyózkodik, hogy házi kenyeret süssek? Együtt fogjuk majd kivarni a gobelineket, vagy valami egészen újat talál ki, eddig ismeretlen?

A válasz előbb következett be, s egészen másfelől.

Egyszer, ahogy hazaértem, az ajtóban találtam Renátka kék kulcstartóját. Kívül lógott. Renátka táskája az előszoba közepén, kabátja, sálja, sapkája fokozatosan szegélyezték a gyermekszoba heverőjéhez vezető utat. A lányom, aki már picit korától fogva oly jól tudta leplezni érzelmeit, hogy már bosszantott, a vánkosára borulva zokogott.

– Mi történt, Renátka?

– Karol bácsi elment! Elment Klárrika nénitől! És már soha vissza se tér, vitte a bőröndjét is...

Renátka mélységesen csalódott odaadó szívbeli barátjában, először lett mellőzött, megsebzett, remegett az ölemben...

– De hisz annyira szeretted!

– Renátka, ez még nem jelenti azt, hogy már nem szeret! Lehet, hogy még visszajön, lehet, hogy csak elutazott...

– Gondolod, hogy még visszajöhet? De hát Klárrika néni azt mondta, hogy tényleg nem jön vissza.

– No, majd én megkérdem tőle, jó? – határoztam el magam. Meglepetésemre Renátka nem állt rá, hogy velem jöjjön.

Klárrika meglepően nyugodt volt: nem hullatta könnyeit a levesbe, mint ahogy elképzeltem. A keze sem remegett. Csupán Renátkát emlegette Beátkaként, s ahogy kiöntötte nekem a feketét, sokáig keresgélte a cukortartót, holott már az előbb az asztalra tette.

Takaros, tiszta, kikeményítve rajta minden, mint mindig.

– Más nő van a dologban? – kérdeztem tapintatlanul.

– Igen – mondta Klárrika kurtán és tömören. Aztán hallgattunk a kávénk fölött. Az abrosz fehér, a porcelán hagymamintájú. Még kávé is jobbat főz, mint én. És Karol mégis elment.

– Tán még visszatér – mondtam vigasztalóan.

– Nem. Tudom. Sokáig tépelődött. S ha már egyszer megtette, vissza nem jön. S az a féltés, az a rossz előérzet sokkal rosszabb volt, mint maga a valóság. Elhiszi? Képzletben már rég megszoktam, hogy egyszer úgymint elmegy.

– Klárrika, maga nagyon elkényeztette.

– Kedvesem, tudja, az olyan asszony, mint én, a legboldogabb, ha van kit kényeztetni. Én hálás voltam neki, hogy ezt hagyta. Nem volt mindegy számomra, amikor az utóbbi időben észrevettem rajta, mennyire nehezebbre esik, hogy itt kibírja. Szoros volt itt neki, ő nagyobb teret kíván. Hajdan vinni akart magával, de nekem mindig jobb volt a háttérben. Most is...

Megértettem, hogy tulajdonképpen csak Klárika fájdalmanak a maradékát tapasztalom, a többi rég elszenvedte már. Hisz a sejtések néha rosszabbak és fájdalmasabbak, mint a valóság, a képzelődéseknek ezernyi arcuk van, ezerszer jobban fájnak, a valóság azonban csak egy és hihetetlenül egyszerű.

A fájdalom egy részét valószínűleg átélte már akkor is, amikor látta, hogy Karol miként menekül tőle ezerféle irányban – ilyen volt például a mi Renátkánk is. Nemcsak én féltékenykedtem ilyenkor, ha láttam, miként emlegeti, dobálja a magasba erős karjaival, ha jöttek haza fagyitól maszatos ujjakkal, és vihorásztak ki tudja min. Karol bácsi szíve nem nyílt meg Klári néni előtt, valahogy ugyanúgy, ahogy zárva marad előttem Renátka szíve is. Egyszer majd ő is fogja az előszobából a bőröndjét, és elmegy hazulról bizalmával megajándékozni valaki egészen ismeretlen. Feltárja neki lelkének minden zugát, s oda is beengedi, ahová a szülők nem juthatnak be.

Nem marad más számunkra, minthogy távolról szeressük gyermekeinket és felkészítsük őket rejtélyekkel teli batyukkal, amiket feltárnak majd az idegeknek...

Így van ez más szerelmekkel is.

Meghívtam Klári nénit vacsorára. Nem fogadta el. Ki kell aludnia magát. A hosszú évek múltán végre nyugodtan alszik.

A bizonyosság tudatával.

Karol elment, már nem kell ettől tartani, az élet sima lesz és nyúlós, mint az aranygaluska tésztája...

Klári néni járni kezdett hozzánk.

A postán talált állást, de délután háromkor már nálunk csörömpölt az edénnyel, tésztát gyúrt, tejes-

kávét készített és ajtót nyitott Renátkának. Nem is kellett csengetnie, ismerte járását.

Mikor hazaértem, mindketten a gyerekszobában ültek és kézímunkáztak. Vidámak voltak, nevetgéltek. Ahogy beléptem hozzájuk, rendszerint elhallgattak. Bizonyára emlékeztek. A nagy szerelmükről beszélgettek, Karolról.

Fel tudom én ezt fogni? Méltó vagyok én az ő titkukra? Az én lombikjaim józan világa rémisztő számukra. Az olyan fonál, ami nem való kézímunkázásra, teljesen fölöslegesnek tűnik számukra.

Üdvözlöm őket, a sült gesztenyét egy tálkába öntöm nekik, és nekilátok vacsorát készíteni.

Elnézően becsukom az ajtót titkaik mögött.

Hisz én is voltam ilyen, mint Renátka, és meglehet, hogy egyszer majd olyan leszek, mint Klárika.

De most nincs időm ilyesmivel törődni.

Sütöm a halfilét és fogadkozom: „Egyszer majd mindent pótolok, egyszer mindent átérzek, összegzek és kezdem az elején. Aztán átgondolom az életem, megoldok minden kérdést. Még egy év, s a tudományos munka elkészül, a kutatás befejeződik. Azután már csak Renátkával foglalkozom”.

Hanem hirtelen összeszorul a szívem. Nincs ez összefüggésben a vegyi fonállal. Egyszeriben úgy tűnik, hogy valamit mégis elmulasztottam, és ez a valami a gyerekszoba ajtaja mögött visszavonhatatlanul elillan.

Ezért otthagytam mindent és visszamegyek hozzájuk.

– Leülhetek kicsit közétek? – kérdem.

– Anyu, ma van rá idő? – álmélikodik Renátka.

– Van, képzeld, tengernyi időm van! – mondom ki azt a mondatot, ami után már oly rég vágytam, és nem volt elég bátorságom kimondani, nemhogy még meg is valósítani. S egyszeriben nagyon megkönnyebbültem.

Renátka az ölembe mászik, és rám veti ötös számú mosolyát, ami eddig kizárólag a szomszéd bácsinak járt.

(Vércse Miklós fordítása)

Sz. Opre Mária: Budai alkonyat

Horváth Ödön

A csönd igéje

Mi is az élet?
Bölcsönket a sírunkkal
összekötő út.

Lesz olyan idő,
amikor minden tévhit
értelmét veszti.

Több milliárdnyi
testvéred él a földön.
Nem vagy egyedül!

Fölöslegünkből
jó juttatni valamit
az éhezőknek!

Sokféle világ
létezik; éppen annyi,
ahányan vagyunk.

Féken tartott nyelv,
sok előre nem látott
bajtól kímél meg.

Mindenki útja
olyan, mint amilyennek
lába tapossa.

Sóvárgásaink
nyugtalanná tesznek és
irigykedővé.

Tetteink nyomán
ismerjük meg igazán
sorsunk választát.

Tiszteld a csöndet;
kitáruló lelkednek
tisztá forrása.

Tudatlanságunk
következményeiről
semmit sem tudunk.

Tükrünkbe nézve
ismert, fordított képünk
mosolyog vissza.

Utólag könnyű
a bölcs megállapítás:
mi lett volna jó.

Ahogy öregsünk,
egyre több dologról van
más véleményünk.

Hetven év után
a túlsó part árnyképe
felerősödik.

Ki nem akar boldog lenni?

Milyen boldogság,
ha örömiinket leljük
kicsiny dolgokban!

Olyan lény soha
nem volt még a világon,
akit nem ért baj.

Életünk során
sok hibát követünk el
kapkodásunkkal.

Mértékletesség,
belátás, megfontoltság
óvnak a bajtól.

Visszatérésünk
a helyes útra, talán
még megment minket.

Közös feladat:
a bennünk szunnyadó jót
felszínre hozni.

Mi, akik ma itt
élünk, kisimíthatjuk
Földünk ráncait.

Az elmúltakon
tépelődni hasztalan;
jövők új esély.

Jó, ha belátod:
egész életed során
nem lehetsz boldog.

A tökéletlen
lélek zűrzavara sok
nyavalyát okoz.

Rossz élményeink
az idő múlásával
megszelídülnek.

Milyen jó volna
egyszer félelem nélkül
láttni jövőnket.

Sokat tapasztalt
öregék bölcs szavai
hasznodra vannak.

Minden pillanat
egy-egy lépés előre
a nagy Perc felé.

Eva Fordinálová

Téli etűdök

Hallgatás

A függöny mögül figyelem a bátortalan cinkecsapatot, ahogy az ablak párkányán félénken, de szorgalmasan csipegetik a hóból a napraforgót.

Nem vagyok képes megfejteni a kódját, nem tudom, milyen morzeüzenetet pötyögtetnek csőröcskékjűkkel, de sürgős lehet, ha félénkségük ellenére olyan határozottan és erőteljesen teszik, hogy engem is megzavartak az íróasztalomnál.

Ezek az üzenetek talán éppen nekem szólnak? Csak nem zavarja őket a számítógép billentyűzete, a teljes lehalkítást és összpontosítást kéri tőlem, hogy kapcsolatot teremthessünk? Alighanem megérezték, hogy én is olyan félénk vagyok, mint ők, hogy én is ugyanúgy fázom, és vágyom a gyöngédségre, mint ők. De hát én nem tudom megérteni őket, sem válaszolni nem tudok. Szótlanul nézem a hópihéket, amint szálldosnak picike fejükre és hátukra. Nem hívhatom be őket. Két különböző világ. Ugyanolyan félős, de kölcsönösen nem megengedő. Én nem tudok repülni. Sem csapatban élni.

Lehet, hogy azt hiszik, kalitkában vagyok... alighanem. Egyedül ülök az „én” fogságában. Senki sem áll meg magányos lakásom ajtaja előtt. Talán nekem is üzenetet kellene küldeni, de hallgatok. Alkalmatlan szolgálattevő. S csak a függöny mögül figyelem a bátortalan cinkecsapatot, amint az ablak párkányán szorgalmasan pötyögtetik morzejeles üzenetüket.

Különben az az érzésem, hogy általuk mégis csak megértettem valamit: hogy ki kell nyitnom a kalitkám, és meg kell tanulnom megérteni mindent, ami élő.

Fogadalom

A nyírfák törékeny ágai gyámoltalanul lógnak a januári égbolt acélsúlya alatt. Havazás lesz, vagy eső? Vagy az egész nap megint csak szürke, egyhangú várakozással telik el?

Elgondolkodva nézem a park sétányait, melyeket elleptek az eltakarodott ős sáros levelei – elolvasatlanul, eldobva, feleslegesen. A valóságban az agyam tekervényeit járom, ugyanúgy beszározva sok-sok elutasított, végig nem mondott hiábavalósággal. Engem is nyom az égbolt acélburája, de vágyom kibújni magamból, a parkon át, a szélesebb útra, mint amilyen az agyam felfogóképessége új térségek nyitására, ahol minden, ami tisztázatlan, gyógyíthatatlan, fájó fölöslegessé, hiábavalóvá válik.

A vállamat a januári égbolt acélos súlya nyomja, és az egész nap szétfolyik a szürke, egyhangú várakozásban. De bensőmben vágyat érzek kibújni magamból, azt mögöttem hagyva, mint az ős minden lehullajtott levelét, s elinduljak a tavasz elébe.

Sejtés

Ez még nem biztos, csupán sejtés. Magamban térképezem az ösvényeket, utakat, turistaútvonalakait, kitűzöm az irányt, amely kezd csábítani lence illatával.

Az ablak mögötti kinti táj még vigasztalanul szürkésfehér, és a hidegtől gubbaszkodó tollgolyóknak látszó madárcák úgy ülnek a nyírfák egyelőre csupasz ágain, mint néma hangjegyek. A fehér pusztaságban az utak vékony sötét szalagjai távlatának semmi értelme sincs. A külvilág örömtelen.

Az én bensőmben azonban már feltárulkozik minden téli szorongás, amelyeket hagynom kell behegedni, az északi szélviharok által letördelt ágakat el kell tüzelni, minden fagyos reményt, amelyek már újra nem virágoznak, ki kell vágni tövestől.

Újra kell térképeznem az ösvényeket, utakat, hogy értelmet adjanak, új irányt kell venni az új cél felé! Ez még nem bizonyos. Még csak vágyakozás.

Várakozás

Hallgatag nappal! A szürke takaró alatt dideregve reszketnek a nyírfák az ablakom alatt, magukba mélyedve átérzik gyökereik csiklandozását, és feszülten várják, mikor kezd a mézga a fejükbe tolni, hogy újra növekedjenek az új nap reggelén.

Hallgatag nappal! Szórakozottan turkálók kedvelt könyveim között, de ma nem bocsátkoznak társalgásba velem, ma nem lehet velem szót érteni. Magamba mélyedve valami kellemes mocorgást érzek a bensőmben, a gondolatomban, az ujjaim bögyében, feszülten várom a felismerés pillanatát: vajon nem fagytam-e meg a hosszú fagyos tél magányában, a hallgatásban és ürességben, vajon ismét kezdenek-e feltörni bennem az élő szavak, érzelmek, remények, vágyak, elszántság és erő, vajon kezd-e áramlani bennem az élő mézga, új virágzást sejtve az új nap reggelén.

Ma még nem. Ma még hallgatag a nappal. Hanem már érezni benne a vándormadarak szárnyalását, az ősrégi repülési vágyat, a növények gyökérzetének rezzenéseit, az éledés megindulását bensőmben. A sejtésem, hogy élek, hogy bennem gyülemlik az energia az új virágzásra az új nap reggelén.

(Vércse Miklós fordítása)

Egy kopejka

A hetvenes évek végén egy jutalomkirándulásban részesültem. Kijev, Leningrád, Moszkva volt az útvonalunk, amelyet a „Barátságvonaton” (szlovákul: Vlak družby, oroszul: Поезд дружбы) jártunk végig. Tíz évig voltam szakszervezeti bizalmisa munkahelyemen a Csehszlovák–Szovjet Baráti Társaság nevű szervezetnek. Rám sózták, kénytelen voltam végezni a vele járó, nem kedvemre való feladatokat. Ezért mehettem el erre a fárasztó, de érdekes, hosszú útra.

Sokszor elámultam a látványon, amit a vonat ablakán át láttam, mert ugyebár Kijevtől Leningrádig (ma már újra Szentpétervár) nagyon hosszú utat kellett megtenni. Ismeretlen okokból többször meg is álltunk hosszabb időre. Minden apró kis hidat, falusi vasútállomást fegyveres őrség védett. De milyen őrség?! Pufajkába öltözött, a fejükön kendőjüket hátrakötött asszonyok. Fegyverrel!!! Az építkezéseken is nők dolgoztak, téglát raktak, maltert keverték, a szekerekbe befogott lovakat is asszonyok hajtották a falvak sáros útjain. Autót a falukban alig láttunk, tévéantennát a házakon csak elvétve, talán a kocsmán meg a kultúrházon. Hatalmas, megműveletlen földterületek a kolhozokban. Hol vannak a férfiak? Mint azt később megtudtuk, itt hét év a kötelező katonai szolgálat, a munkaképes férfiak a hazát védték. Ki ellen?

Tudom, ma már mindez groteszkül hangzik, mintha talán csak a rossz oldalát akarnám bemutatni a látottaknak. Nem így van, mert Szentpétervár megérte a fáradságot. Nem hiába nevezik észak Velencéjének. Épületei példásan karbantartva, no és az Ermitázs, a Téli Palota káprázatosan szép. Arról külön beszámolóit kellene írni. Nem is ezzel akarom én a kedves olvasó idejét rabolni, csak ittlétünk utolsó estéjét szeretném leírni, amelyet Moszkvában töltöttünk.

Egy operaelőadáson vettünk részt a Legfelsőbb Szovjet Palotájában, más néven Nemzetek Palotájában. Monumentális épület a Vörös tér tájékán, hatalmas nézőtérrel a színházteremben, az emeleteken éttermekkel és kávézókkal. Az egyes vagonok utasainak jegyei egymás mellé szóltak, hogy ha már nem is ismerjük egymást, azért figyeljünk egymás jelenlétére.

Az opera címe *Október* volt, ugyanis november 7-ét jöttünk ide ünnepelni. Ahogy felgördült a függöny, Lenin elvtárs alakja jelent meg a színen. Felállva kellett vagy öt percig tapsolnunk. Azután elkezdődött az előadás, amelynek egész folyamán Lenin egy szót sem szólt, egy áriát sem énekelt, csak egy íróasztalnál ült, és írt valamit.

Valahányszor megjelent, mindig állva tapsoltunk. Az egyik útitársam megjegyezte, hogy neki ehhez nincs gyomra, felállt a sorból, és kifelé igyekezett előadás közben. Mivel én a sor végén ültem, az én kezembe nyomta a színházi távcsövet, mondván, hogy azon nézzem az előadást, amíg kávézik. Véget ért az unalmas opera, s mentünk a megadott találkozóhelyre, ahonnan busz szállít majd minket a vasútállomásra. A vonatunk indulásra készen vár minket, nem szabad késnünk. Együtt volt a csapat, csak két férfi hiányzott még. Az egyik az volt, aki a kezembe adta a messzelátót. Telt az idő, és nem jelentek meg. Az idegenvezetőnő kérdezte, hogy ki beszélt velük utoljára. Mondtam, hogy az egyik nekem adta a messzelátóját, és kiment a színházteremből. Erre azt felelte, hogy addig nem engedik ki az épületből, amíg le nem adja a messzelátót, mert azt ott kölcsönözte ki. Én meg azt hittem, hogy a sajátja, mert jól szituált férfinak látszott, minden luxusholmival: a legmodernebb automata fényképezőgéppel, elegáns, divatos öltözékkel ellátva.

Nosza, futásnak eredtem vissza a palotába. Emlékszem, szakadt a hó, a palotába vezető út fenyősorát vastag hóréteg borította. Már késő este volt, emberek nemigen jártak. Talán a szakadó hó miatt sem, meg aztán ebben az időpontban, éjfél tájt senkinek sem volt semmi keresnivalója a Nemzetek Palotája környékén. Fegyveres kétfügű őrség állított le három alkalommal is, hogy mit akarok az épületben. Mondtam, hogy a távcsövet akarom leadni. Nem akartak beengedni, hogy majd leadom holnap reggel. Gyöngye orosz tudással magyaráztam, hogy ezt muszáj megtennem. Mindhárom alkalommal a szó szoros értelmében ki kellett tépni magam az őrség karjaiból. Már attól tartottam, hogy rám lőnek. Végül mégis bejutottam az épületbe, gyorsan a mozgólépcsőn le, a ruhatárba. Üres volt már, csak a ruhatáros nő és a két férfi útitárs alkudozott, hogy mennyit ér a télikabát, mert annyi rubelük kettejüknek sem volt, hogy megfizették volna a messzelátó árát. Utolsó este voltunk ott, a pénzt már mindenki elköltötte. Viszont az elegáns, gyapjú télikabátot (talán Tuzex-termék) a ruhatárosnő szívesen lefoglalta volna, ha másképp nem, hát zálogba. Kiváltani viszont már nem lett volna mikor, hiszen indulnunk kellett haza.

Nagy kő esett le az útitárs szívéről, amikor megjelentem a messzelátóval. Nem győztem elnézést kérni azért, hogy elvittem, nem tudtam, hogy nem a sajátja. A buszban természetesen visszaadtam volna neki.

Így ért véget szerencsésen ez a történet. Emlékkül ajándékba kaptam az illető férfitől egy kopejkát, amit elég sokáig őrizgettem.

Végül odaajándékoztam egy numizmatikával foglalkozó egyéneknek.

Hová lett a Gálik sógor?

Már a rendszerváltás után történt. Csiffár már idő-sődő, de aktív plébánosa ösztönzésére beiratkozott egy burgenlandi kirándulásra. A zárandokút fő célja a Fertő-tó nyugati partján lévő, besenyő eredetű Szentmargitbánya (Sankt Margarethen im Burgenland) nevű falu szabadtéri színpadán bemutatásra kerülő passiójátékok megtekintése volt. A díszleteket a hatalmas római kori mészkőbánya alkotta, ahonnan az építőanyagot valamikor a soproni várostoronny, a pozsonyi dóm és a bécsi Szent István-dóm építéséhez is szállították. Hajdan erre vezetett a „borostyánút” is.

Ezen kívül a programban szerepelt még Loretomban a Boldogasszony-templomban (Frauenkirche) egy szentmise, Kismartonban (Eisenstadt) az Esterházy-kastély megtekintése, valamint az ottani templomban Haydn mauzóleumát is megnézzük majd. Útközben – ha időnk engedi – megnézhetjük Köpcsényben (Kittsee) Bathyány-Strattmann László kastélyát, amelyet kórháznak rendezett be annak idején. Lesz időnk ebédelni is, ha valaki be szeretne ülni egy vendéglőbe.

Ilyen csábító kínálatnak nem tudtam ellenállni és jelentkeztem. Indulás reggel 7-kor Csiffárról, a templom előtti gyülekezőhelyről. Több faluból összeverődött, egymás számára ismeretlen zárandokok jöttünk össze és türelmesen várakoztunk. Elmúlt 7 óra, majd fél 8 és háromnegyed is, de az autóbusz sehol. Amikor már gyanús volt a dolog, s mivel mobiltelefonok akkor még nemigen voltak forgalomban, a község-házáról telefonáltak az autóbusz-állomásra, ahol azt mondták, hogy már rég elment a busz két sofőrrel Alsócsitárra (Dolné Štitáre). Gyorsan telefonáltak Csitárra a község-házára, hogy értesítsék a sofőröket, Csiffárra kell jönniük, nem pedig Csitárra. Nagy bocsánatkérések és morgolódások közepette megérkeztek és elindultunk. Idegesek voltak, igyekeztek behozni a késést. Nyitrára érve az egyik fontos útkeresztződésnél behajtottak a piros jelzésbe. Gyorsan félretekerték a volánt, de így is nekimentünk egy útjelző táblának, amit sikerült kidönteni, meg az autóbusz rendszámtáblája is megrongálódott. Kijöttek a rendőrök, jegyzőkönyvet vettek fel az esetről, majd ügyel-bajjal továbbengedtek. A határátkelőnél kifogásolták az erősen behorpadt rendszámtáblát, de elnézték és továbbengedtek. Már jócskán késésben voltunk. Útközben még el is tévedtünk, s mintegy 40 kilométert kétszer tettünk meg. Már ingerültek voltak „pilótáink”.

Jó másfél óra késéssel érkeztünk utunk első célpontjához, Loretomba. A templom papja fogadott minket és sürgetett a szentmisére, mert délután esküvő lesz ebben a templomban, nincs

most idő itt nézelődni. Az innét 12 kilométerre lévő Kismartonba el sem mentünk, mert el kell jutnunk Szentmargitbányára, 16 órakor kezdődik ott az előadás. Ebédszünetről szó sem lehetett. Végre elérkeztünk a helyszínre. Óriási – 3000 nézőt befogadó –, amfiteátrumszerű, kitűnő akusztikával rendelkező szabadtéri színpad volt ott. Csak minden ötödik évben rendeznek itt előadásokat – passiójátékokat –, amelyek Jézus életét jelenítik meg, születésétől egészen a feltámadásig. Ötszáz szereplő is lesz a színpadon, akiknek egy része statiszta a helybéli faluból. Lelkileg így felkészülve foglaltuk el helyeinket, amelyek bizony a legfelső sorokba szóltak. Ott voltak a legolcsóbbak a fapados jegyek.

Egyszerre csak megdördült az ég, és pillanatok alatt sötétségbe borult az egész vidék. Megeredt egy nagy szemű, erős, sűrű zápor, amelynek esze ágában sem volt elállni. Mindenki menekült, ahogy tudott, bőrig áztunk, az esernyő sem sokat segített. Irány a parkoló, és gyorsan beültünk a buszba szárítkozni. Mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy az előadás ilyen körülmények között elmarad. A kőbánya lépcsőzetes, teraszos részéről is vízesésként ömlött a víz. Ilyen síkos terepen – még ha el is áll az eső –, nem lehet szerepelni, meg birkanyáját terelgetni, mint az a programjukban szerepelt (a betlehemi pásztorokat idézve). Természetesen a vízes padokon sem fog ülni senki. Nincs más hátra, mint hazaindulni.

Az autóbuszban elhangzott a szokásos kérdés: „Mindenki itt van? Indulhatunk?” Igennel válaszolt a társaság, amikor a hátsó ülések felől megszólalt egy idős néni: „A Gálik sógor még nincs itt.” Az utasok kilencven százaléka nem tudta, hogy ki az a Gálik sógor, de a néni tudta, hogy hiányzik. Vártunk 10, 20, 30 percet, Gálik sógor sehol. Ki ismeri őt, aki a még mindig szakadó esőben a keresésére indulna? Végül a két sofőrünk vállalkozott rá, hogy a néni személyleírása alapján megkeresik. Idős, 80 év körüli férfiről volt szó. Szűk háromnegyed óra múlva megérkeztek a sofőrök a bácsival. Állítólag az üres nézőtér első sorában ült, esernyővel a kezében, hogy ha majd eláll az eső és elkezdik az előadást, ő az első sorból láthassa...

Így indultunk el hazafelé. Sofőrjeink még egyszer eltévedtek, de most csak 20 kilométert kellett kerülni. Megérkeztünk Kismartonba, ahol érkezésünk előtt 15 perccel zárták be a templomot, amelyben Haydn nyugszik. A kastélyba sem jutottunk el. Köpcsényben a kastélynak még csak a közelébe sem mentünk, nem voltak hajlandók a sofőrjeink odavinni. Állandóan esett az eső, egészen hazáig.

Pozsonyt elhagytuk, aztán Nyitra közelében a sofőrök az autópálya egyik pihenőjére vittek

minket, ahonnan jó kilátás nyílt egy falura. Rámutattak és mondták, hogy ők odavalósiak, s mivel ma még nem ettek semmit, hazagyalogolnak vacsorázni. Várjuk meg őket itt az autóbuszban. Ekkor este 9 óra volt. Úgy 11 után érkeztek vissza, és folytatták velünk az utat hazafelé. Én éjjel után fél kettőre értem haza.

Hát így ért véget egy szépnek ígérkező, de sikertelenségek sorozatával telített kirándulás, amit ha más mesél el nekem, talán el sem hiszem.

Máté evangéliuma

A közelmúltban házi orvosom rendelőjének várótermében üldögéltem és vártam, míg sorra kerülök. Nem az első betegek között érkeztem, így már elég sokan várakoztak előttem is. Ilyenkor, ha összetalálkoznak az ismerősök, módjukban áll mindent elmesélni magukról, betegségről, családról, politikáról, vagy kinek mi jut éppen az eszébe. Van úgy, hogy teljesen idegenek is elpanaszolják egymásnak gondjukat, bajukat.

A betegek közt nem lehetett nem észrevenni egy hatvan év körüli asszonyt, akit körülgrándoztott egy fiúcska, úgy hároméves lehetett. Az asszony felállt, mert ő következett sorra. Mivel nagy meleg volt, térdig érő nadrágot viselt, amelynek jobb szárából csak egy fémrúd lógott ki a lába helyett. Fél combjától hiányzott a lába, aminek okára nem derült fény. A lábfej anatómiailag megformált müláb volt, ugyanolyan cipő volt ráhúzva, mint az egészséges lábra. A fiúcska ebbe a fémlábra kapaszkodott – mintha csak anyja szoknyáját fogná –, megható látvány volt. Ha kicsit nyugösködött is, az első figyelmeztetésre szót fogadott. Látszott, hogy nincs elkényeztetve, türelmes volt. Az asszonyból is derű áradt, az önsajnálatnak még az árnyéka sem látszódott rajta. Feltételezem, hogy napi gondjai mellett erre nem is volt ideje. Kiegyensúlyozott, sorsával megbékélt erős egyéniség sugárzott tekintetéből. A kislánnyal közösen elmesélték, hogyan készítik otthon együtt a rántott szeletet. A hallgatóság közül valaki megkérdezte, hogy az unokája-e a kisgyerek. Mire ő:

– Á, dehogy! Hát nézzenek rá! Hogy lehetne az unokám?

A fiúcska bőrszíne tagadhatatlanul elárulta cigány származását. Aztán az asszony néhány keresetlen szó után elmesélte a kislány történetét:

– Nekem három gyermekem van. Az egyik fiam beleszeretett egy cigány lányba. Jó ideig együtt is éltek, született nekik egy kislány. Egy idő után a nő meggondolta magát, ráhagyta a kislányt a fiamra, és kiment Németországba dol-

gozni. Bizonyos idő elmúltával hazajött, de már állapotos volt. Bordélyházban működött, de terhesen tovább nem maradhatott ott. Visszakönyörögte magát a fiamhoz, az meg, a buta, megdöbbenve visszafogadta őt. Persze, az apa ismeretlen. Együtt voltak addig, amíg meg nem született ez a kislány. Akkor az anyja otthagyta őket, összeállt és elment egy hatvanöt éves roma férfival. Egy állat is gondoskodik kölykeiről, egy kivert kutyát is megsajnál az ember, nem még egy ilyen szép, egészséges kislányt. Nem volt szívünk őt gyermekotthonba adni, hiszen a féltestvére is velünk van. A fiam kivette a „szülési szabadságot”, és gondoskodunk róla. A „jóindulatú” szomszédok még föl is jelentették a fiamat a hatóságnál, hogy anya nélkül neveli a gyermekeket. Azóta már visszament dolgozni, és én nevelem ezt a szép kislányt.

A kicsit elálló fülecskétől eltekintve, valóban szép kis srác volt. De melyik hároméves, egészséges gyermek nem szép? Az ártatlan gyermekszemekből ragaszkodás, bizalom és szeretet sugárzik. Természetesen az ilyen „nagyamama” is minden tiszteletet és elismerést megérdemel. A szürke hétköznapi hősének nevezném őt, aki a saját, nem éppen kis baját mellőzve „...befogad egy ilyen kisgyermeket...” (Máté 18,5)

Sz. Opre Mária: Kis Balázs

A lélek művészei

Király Tamás és Kiss Virág bodollói szárnyas oltáráról

Ennek az írásnak leginkább a mesék világában lenne helye. Valahogy így:

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer a középkori Felvidéken Szepsi közelében, Bodollón egy szolid katolikus templom. Oda jártak vasárnapként a hívek emelkedett lélekkel imádkozni. Erősen bíztak ugyan Mária oltalmában, de a Rákóczi-szabadságharc idején a templom mégis elpusztult. De nem örökre! Erős hitük folytán 1740-ben a templomot újjáépítették és a Mária látogatása Erzsébetnél nevet adták neki. Sajnos, ez sem állt sokáig. Hiába volt erős a hitük, a történelem vihara a II. világháborúban ismét elpusztította Isten házát, mivel a frontvonal ott húzódott. Az új történelmi időszak (szocializmus) azzal kezdődött, hogy a kommunisták bedeszékelték az eget, az emberek kezéből kicsavarták az imakönyvet, és helyébe sarlót és kalapácsot nyomtak. A rendszerválás után a szellem sötétségébe száműzött hit és jóakarát újjáéledt. A templomot ismét felépítették, és mons. Tkác Alajos, kassai érsek fel is szentelte. A templom apszisa viszont üresen tátongott, csupán egy kereszt függött az oltár helyén. S ekkor Gábor Bertalan esperes kezdeményezésére és az anyagi alap megteremtésével lehetőség nyílt egy oltár elkészítésére.

Volt ennek a falunak egy szelíd, szépreményű, tehetséges ifjú legénye, aki felcseperedvén elindult a nagyvilágba (Magyarországra) szerencsét próbálni. Tanulni vágyott, mert valami szép, örökbecsű alkotást akart a falujának adni, amihez bizony sok ismeretre, tudásra volt szüksége. Sikeresen felvételizett a Magyar Képzőművészeti Egyetem szobrász-restaurátor szakára. Mivel okos és elszánt volt, az egyetemen kiírt összes próbatételt kiállta (2011-ben diplomázott), még akkor is, ha azok tetet-lelket meggyötrők voltak. Nem félt semmiféle munkától, dolgozott bútorrestaurátorként, farestaurátorként... ette a pályakezdők keserű kenyerét, de szakadatlanul készült a nagy munkára, a küldetés, az elhívás megvalósítására. A nevé kötelezte, Király Tamásnak hívják.

Telt-múlt az idő, míg elérkezett a nagy pillanat, útját Szepsi-Bodolló felé vette. Otthon nagy szeretettel fogadták. A családi eszem-iszom dárídó után egyszer csak Gábor Bertalan előtt találta magát, aki a mi mesterlegényünket munkába állította: levitte a bodollói templom sírkamrájába, amit kiürített és átalakított számára műhellyé. De hát miféle munkáról lehetett szó? Nem kevesebbről, mint a templom oltárának elkészítéséről. A mi

mesterlegényünk bizony vakargatta fejét és gondolkodott. Eszébe jutott a templom neve: Mária látogatása Erzsébetnél. Ahá, a téma megvan! De hát mi legyen a követhető minta? Akkor újra megvakarta királyi fejét és eszébe jutott MS Mester híres Vízitáció képe, sőt néhány röpké pillanaton belül az is bevillant, hogy ez a nagy múltú, nagytiszteletű alkotás Selmecebányán volt eredetileg, és egy szempillantás alatt arra is emlékezett, hogy MS mester dolgozott Besztercebánya környékén is. Igen ám, de a mi Tamásunk nem az eredeti festmény nagyított másolását álmodta oda, hanem annak szoborszerűen kialakított háromdimenziós, újjáalkotott változatát!

Egy kicsit felbátorodva ezután, bemerészkedett a templomba, hogy körülnézzen. Ilyen szemmel még úgyse szemlélődött, pedig kisiskolás korában többször is ministrált itt. Az apszis fényei elragadták, egyszerre érzekelte az isteni és a természetes fényeket. 2015 áprilisa volt akkor, az éledő remények ideje. De hirtelen megakadt tekintete az apszis ívelt formáján és gondolkodóba esett: hogyan lehet egy ilyen felülethez igazítani egy olyan oltárképet, amelyen a figurák ember nagyságúak és térbeli megformáltságúak lesznek, hiszen a táblakép két széléhez képest legalább 6 és fél centi a mélyedés! És akkor hirtelen leült az egyik imapadra, mélyen magába roskadva. Hát igen, megvan a téma, az elképzelés, a műhely, a jó szándék, de hát mi lesz a szükséges anyaggal, és egyáltalán, mennyi is az a szükséges faanyag. Hány nagy táblára lesz szükség, hogy a mélységet és a teret biztosítsa? Ahogy ott töprengett magában, nyílt az ajtó és határozott léptekkel belépett az apja. Mit búsulsz itt kicsi fiam? Gyere gyorsan, mert megérkezett az első fűrészáru szállítmány a hársfatáblához. Ha lehordjuk a sírkamrába, akár hozzá is állhatunk a gyalulásnak. Ami pontosan így is történt, majd a hat kézi gyaluval lesimított táblát menten össze is ragasztották. Kezdődhetett a faragás. A bodollói ifjú mester csak faragott, csak faragott. Olyan szorgosan, lelkesen dolgozott, hogy amikor a kíváncsi helybeliek belopódtak a templomba, többször is szólították őt ilyen szavakkal: egyen már egy kicsinyke ebédet, vagy: estére aztán nézzen be hozzánk, ízes vacsorával várjuk. Ő pedig csak dolgozott, észre sem vette, hogy beköszöntött a hideg tél. A sírkamrában aztán olyan, de olyan hideg lett, hogy a falu apraja-nagyja aggódott a művészért. Le is vittek neki valami hősugárzót, ami legalább arra volt jó, hogy az éppen kihűlt testrészeit kiolvassza. Mária és Erzsébet életnagyságú alakjai néhány hónap elteltével elkészültek. Ezek az előtérben álló figurák teljesen elválnak a háttértől. Útépítő munkások segítettek az odébb mozdításukban, hogy a háttér is formálódjon a mester keze alatt.

Egy szép tavaszi napon a mester körülnézett a sírkamrában (a műtermében) és elégedetten nyugtázta: Hát ezzel megvolnék, de hát nem gondoskodtam festő-restaurátorról, pedig ideje lenne, ha ő is munkához látna. Éppen a liliomon és az epren tett néhány kiigazító mozdulatot, amikor megérkezett Kiss Virág festő-restaurátor, mint később kiderült, a Vizitáció bájos, eleven virágszálaként. Művészkeze ismert már néhány technikát, dolgozott ortodox ikonon, barokk családi képen, egy kis kápolnában oltárképen. De amikor meglátta a bodollói templom kifaragott oltárképét, egyszerre élte át a bűvölet és a rémület érzését. A mi mesterünk ugyanis nemcsak okos, körültekintő ember, hanem agyafúrt is. Nem árulta el a festő-restaurátor munkára vállalkozó Kiss Virágnak, hogy micsoda nagyméretű, faragott oltárkép festéséről lenne szó... De másnap már együtt dolgoztak, belső nyugalommal, csendes odaadással. A táblaképek nagy mérete, a térbeli megformáltságuk bizony próbára tette Kiss Virág tudását. A síkbeli alkotásoknál ugyanis másképp hatnak a színek, másképp érvényesültek a térbeli távolságok; a tárgyak, alakok súlyát is másképp kell elérni. A síkábrázolás áttétele 3D-be a mérete megnövelésével, nem tűnt egyszerűnek. De a belső azonosulás a munkával, a fokozatos kihívásokkal való alázatos küzdelem, az állandó tanulás sokat segített. Folyamatosan készült a tojástempera, a kézzel kikevert enyv felkerült a kidolgozott fafelületekre. A többféle aranyozás egyre csak növelte és telítette az oltárkép szakralitását.

Amikor elkészültek a főoltárképpel, még hátra voltak a belső szárnyak képei és a bezárt szárnyak külső képei, az olyan technikai kérdésekről, mint a nyitózárra felszerelése és működése, nem is beszélve. Gondot jelentett, hogy MS mester ránk maradt képei csonkák. A szárnyas oltár megvalósításához, újjáteremtéséhez a részeket nekik kellett kitalálni, hol elvenni belőle, hol hozzátenni, majd mindezeket egységes kompozícióba illeszteni. A Krisztus az olajfák hegyén kép nem került fel a szárnyas oltárra, kimaradt, talán nem véletlenül, hiszen Mária alakja, a Gyermeek születése kapott kiemelt hangsúlyt. Minden kép kifaragása és megfestése más-más lelkiállapotba hozta a fiatal művészeket, nemcsak a téma, hanem a művészi megoldások miatt is. A királyok imádásánál például nehezen ment a munka, mintha nem MS mester, hanem egy gyengébb

kezű tanítvány alkotásával kellett volna bíbelődniük, mintha ezen a képen a külső formai elemek, pl. a díszítés fontosabb lett volna a belső tartam sugárzásánál. De hát mint minden életmű, MS mesteré is eltérő minőségekből áll össze.

Már-már megszületett kezük alatt a teljes szárnyas oltára, mikor Gábor Bertalan hirtelen elébük toppant. Sűgött valamit Tamás fülébe, amitől lekókadtt feje, és dermedt némaságba zuhant. Két napig nem is lehetett szóra bírni. Aztán Virág megérintette a vállát, megvárta, míg tekintetét ráemeli, majd előcsalta belőle szomorúságát. Vigasztalozó hítelesek voltak, hogy újra fát rendelt, és kezébe vette a vésőt. Néhány hét alatt elkészült az oltár elé helyezett predella, a középkori szárnyas oltárok mintájára, ami mindazokat az egyházzatyákat és mecénásokat ábrázolja, akiknek spirituálisan vagy tevőlegesen részük volt a bodollói szárnyas oltár megvalósításában. A portrékon nem a személyiségjegyeket, hanem a hitbéli elkötelezettségüket hangsúlyozta, ahogy ennek követendő példájára akadt a bécsi Szent István-székesegyház szószékén.

Amikor elkészült ezzel, lette a vésőt, ellenőrizte az elvégzett munkafolyama-

tokat, majd elindult kifelé a templomból. A kapuban Virág várta, visszafordultak, és amikor meglátták a nyitott szárnyas oltárt, átjárta őket valami megfoghatatlan érzés, igen a találkozás, a szembenézés misztériuma az alkotás csodájával. Valamiféle kegyelmi állapot lett úrrá rajtuk. Ott-hon a kimerültségtől mély álomba zuhantak.

Nem telt el sok idő, amikor a falu élénk zajaira lettek figyelmesek, Egyre több ember igyekezett a templom irányába, mindenféle keresztény gyülekezet tagjai. Szlovákok, magyarok együtt áhítatos énekszóval gyűrűztek a templom bejárata felé. A templomban térdre ereszkedtek, részesültek a nagy bibliai pillanatban, ott voltak Mária látogatásánál. Az oltár két szárnyát Tamás és Virág nyitotta ki.

Teljesítettem az adósságomat, mondta magában Tamás, hazatértem a szülőföldemre, a szülőfalumba, és adtam nekik valami maradandó értéket, szépséget, s láthatóvá tettem számukra Mária oltalmát, amiben lankadatlanul hittek. Átjárta a hála érzése, köszönöm, hogy segítőtársul adtad Virágot, hogy a falu és a hívek olyan odaadóan vették ki részüket ebből a teremtőmunkából.

A távolban feltűnt a zarándokok egy népes csoportja, gyertyát tartottak a kezükben, csendesen, mély átéléssel énekeltek. 2016-ot írtunk, Erdő Péter bíboros megáldotta az oltárt.

Király Tamás fényképfelvétele

Amikor nincs Bűn...

„Ha nézzük, mi tartotta fenn a magyarságot ezer évig, kétségtelen az, amiben különbözik az európai népektől.” (Kodály Zoltán)

A minap egy rendkívüli, felemelő kiállítást láthattam a budapesti Múcsarnokban, Szervátiusz Jenő és Szervátiusz Tibor erőteljes munkáit, amelyekkel való közvetlen találkozás elengedhetetlennek tűnik...

„Virág nyílt, kopár a hegy. / Ki nevetett, ki fog..., talán... / Remélhetsz még, de egyre megy. / Szívetekben őriztetek.”, indul meg bennünk a vak török vándor énekes, Asik Veysel dala...

Az emberiség világában – a Paradicsomból való kiűzetésünk óta – valójában mindig is a szakralitás és a deszakralitás erői csaptak és csapnak össze... A felemelt Élet fájának ősi tanítása, hogy a gyökerek, a saját szakrális-kulturális hagyomány tisztelete nélkül igazából nem lehet eljutni az üdvösséghez. Mint Bánhegyi Jób benecés szerzetes-tanár mondja: „A Fehér Ló taposta ki őseink számára a Krisztushoz vezető utat.”

Amiből az is következik, hogy a lélektani (pszichológusi) agytrösztök által is megmunkált, úgynevezett „nemzetköziség” szemlélete – amely voltaképp egyfajta feje tetejére állított Életfához hasonlítható – igazából nem segíti, hanem éppen ellenkezőleg, egyenesen gátolja az egyetemes látásmód felé emelkedés lehetőségét. Amikor az emberi világban „mindenki aranyos”, amikor nincs Határ, nincs Bűn, akkor mindent szabad (vö.: Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij: *Karamazov testvérek*), akkor a leggátlástalanabb, legszervezettebb, legerősebb, legkörmonfontabb „győz” és előállhat az a helyzet, hogy a jó nevében felszámoljuk a jót, a művészet nevében felszámoljuk a művészetet, önmagunk nevében felszámoljuk önmagunkat, a nép nevében felszámoljuk a népet, a szeretet nevében felszámoljuk a szeretetet, a béke nevében felszámoljuk a békét... Mondják: „Haladni kell a korral! Micsoda fejlődés! A világban hogy felgyorsultak az események!”... Azonban a fizikában ez inkább a zuhanás kísérőjelensége, míg az emelkedésé a lassulás... „Most azonban eljutott a művészetnek nevezett valami oda, hogy immár embertelenné vált. Nem szolgálja azokat a nemes emberi célokat, amelyeket hosszú évezredekken keresztül szolgált. Ezért születnek ma ún. művek tartalom, gondolat és szellemiség nélkül, anyagtananyagokból (...) minden erőmmel azon vagyok, hogy helyrebillentsem a rendet az értékek mentén...” (Szervátiusz Tibor)

Magyar önazonosságtudatunk – főleg 500 év óta – komoly nyomás alatt áll... Elhallgatás, félremagyarázás, rágalmozás, tiltás, megfélemlítés, kifigurázás, hamis törésvonalak, divatba hozott ál-önazonosságok mentén való kikristályosítás, szétszórakoztatás, függésbe hozás, az „egyéniesség”-kultusz révén történő önzésre nevelés, altatás, elkedvetlenítés és manapság – nem utolsó sorban – a „*Harry Potter*” féle „fordítottság művek” jelzésértékű felbukkanása az ajánlott olvasmányok között... Esetleg eltöprenghetnénk azon is, hogy miért is mondta Misima Jukio a következőket: „Amikor összeomlik az erkölcs, az elnézés és a szemet hunyás kegyetlen bűnné válik.”

Az a véleményünk, hogy korunk világméreteken hódító, természetellenes ábrándjainak kipukkanása – és a tanulópenz lerovása – után az emberiség óhatatlanul visszarendeződik majd a maga természetes létmódjába, a népek-nemzetek-családok, szakrális alapú – nemes formájában a gyengébbeket nem megvezetni-kihasználni, hanem őszintén védelmezni igyekvő –, hierarchikus világába, amiben emelkedettebb időszaiban élt. Mindez azonban nem tévesztendő össze a szakrális társadalomszervező eszmények lefelé tükröződő, kényszeres műpontossággal megszerkesztett kortárs vízfénnyel, a kimódolt „ember- és környezetbarát” felszín alatt felsejlő – a saját létezését homályban tartó, ezért mintegy számon-kérhetetlen, mindazonáltal tulajdonképpen önsebzően is öncélú – hatalmi rendszerének fordított hierarchiájával (vö.: Bogár László: *Magyarország és a globalizmus, illetve Hálózatok világuralma*).

Másképp fogalmazva, úgy tűnik, hogy a deszakralizáló-modernista francia forradalom hatása alatt álló Mihail Jurjevics Lermontov elragadó, magával sodró dionüszoszi (hélioszi) kíváncsisága, heve – „Az égi szépség nem ejtett rabul: A földi mámor vágya fűti lelkem. (...) Mint hullámverte víz. Fényével az örvénybe int. Fut már a napvilág elől...” – mára egyre nyilvánvalóbban egyfajta „hideg dal”-ba (Henry Purcell: *Artúr király*) látszik torkollani az emberi szívekben, bizonyos értelemben talán önelentmondásos módon, ám alighanem a Minden-ség Rendjének megfelelően...

Majd, esetleg éppen – a „boldogító” hamisság világa okozta kiüresedés kínja által is kikényszerítve – az újra felfedezett apollóni Tűzkapun át, ismét ráhangolódhatunk Csontváry Kosztká Tivadár turáni ihletettséggű Napútjára, ami által hazatérhetünk...

Hiszen, bár a Felhő ugyan betakarhatja – időlegesen – a Földet, de az Eget soha sem tudja legyőzni...

Azonban ehhez – nyilván – nekünk is törekednünk kell megtenni azt, ami rajtunk múlik: Ha

volt Kor, amikor létkérdésnek tűnik szert tenni arra a képességre, hogy a konkolyt el tudjuk választani a búzától, akkor az most van. Amennyiben képtelenek vagyunk a lehúzó, szétziláló erőt beazonosítani és azzal – elsősorban belül – szembefordulni, akkor átadjuk magunkat neki. Alighanem mindenért ugyanúgy meg kell küzdenünk ma is, amint őseink tették, hiszen nemzetünk ismét hosszútávra kiható sorskérdésekhez érkezett... „A globalizmus nemcsak a művészetben, de mindenben arra törekszik, hogy romboljon. Erkölcsöt, értéket, szellemet, mindent. A politikában, a gazdaságban, így a művészet minden ágában is. Ez nem vezet sehová., illetve oda, ahová már részben vezetett is. A semmihez, a nihilhez. Ez szerintem nem tartható tovább, vissza kell találni arra az útra, amely az értékeket képviseli, a művészetben pedig az örök értékekre kell rátalálni újra.” (Szervátiusz Tibor)

Sz. Opre Mária: Égre nézve

Wernke Bernát

égszínkék élesébe

(Németh Valéria művésznőnek)

ó az, ki még most is,
zsenge habokon sűrül,
homlokán zöld halom ül
és merengőn regél – rajta a
délutáni szél, mikor
áthevülő szárnyán, szórja
a virrasztott szirtek
zaklatását, sosem imbolygó
láthatára,
sugalmazó
tágulatára...
és töprengető égszínkék
élesébe
nyitja az álmodó, havas
utcákat nézésére...
igen. – ó az, kinek nincs
messze a harsonák
ereje, ha az
a párkányi dombokon
feszül...
és a kiáltóba lökött
zsongásokkal
a kíváncsi arcokon
gyümölcsösül...
hol hálóba forrongott
suhatag perzsel – és
Garamon is túlra
neszel
igen... ó az, ki
ma ide lépkedett
körénk, ránk szívódó
pázsítja gyökérszét...
és erre kongatja
virulóba ringatott
öblét...
a „Tár-Lak” Szalonban
megtalálta
örökét

A bóra, Biljana és az Angyal

Az angyal rám tekintett és megsajnálta. Láta, hogy segítségre van szükségem. Most és ebben a pillanatban. Három óra reménytelen vergődés után átjutottunk a Sveti Rok-alagúton, amely előzőleg legalább öt órát le volt zárva a bóra szélvihar erőssége miatt. De előtte lekanyarodtunk egy mellékútra, mert már nagyon idegesek lettünk, nem bírtuk a gyűrődést. Aztán a pénztárnál a pénztáros említette, hogy végre kinyitották az alagutat. Visszakanyarodtunk az autópályára, majd lassan megpillantottuk az Adriai-tengerpartot. Célba vettük Trogirt. Így van az ember életében is, néha letérünk a fővágányról, s a mellékvágányokra sodródunk, hogy könnyebb legyen a teherviselés. Idővel összeszedjük magunkat és visszatérünk a fővágányra. Néha úgy érzem, hogy nincsenek is vágányok, semmilyen térkép, amihez igazodni kellene. Szabadon játszadozik el velünk az enyhe bóra, majd megerősödik és viharrá válik. Sajnos útközben ezt is meg kellett tapasztalnom. Amikor a sztráda szélén megálltunk, nem tudtam kiszállni a kocsimból, a bóra becsapta az orrom előtt a kocsiját. Majdnem megütöttem magamat. Nagy erőfeszítéssel tudtam csak kijutni végre a kocsimból. Olyan ítéletidő volt. Vihar közepette érkez-

tünk meg a tengerpartra. Erős és kiszámíthatatlan volt a bóra. Az angyal megsúgta a pénztárosnak, hogy segítse feloldani bennünk az útlezárás feszültségét.

Az angyal széttárt fehér szárnyaival rám tekintett Trogir főterén, és megsajnálta. Láta, hogy egyedül sétálgatok a főtéren. Nem kérdezte, hogy miért vagyok egyedül. Mindenki csodálattal nézte az angyalt, aki kb. egy méterrel lebegett a járda köve felett. Nemigen dobáltak a turisták aprópénzt a kalapjába, de csodálták őt. Az angyal magabiztos és boldog volt. A fiatalság elixírjét sugározta a járókelőkre, amely gyorsan elmúlik, megfoghatatlanná válik, elvész. Ez a performansz-angyal a fiatalságomra emlékeztetett. Nem tettem fel kérdéseket önmagamnak. Végül is kinek kell beszámolnom az életemről? Az Istennek? Az erkölcsnek? Egyiknek sincsen megszemélyesített formája. A feleletem később mégis kialakult: talán mindkettőnek. Az élet megismételhetetlen. Még ki sem javíthatjuk az elkövetett hibáinkat. És mi marad utánad? Amit a haláloz pillanatáig megtettél. Tetteikben, művekben, emlékekben stb. Az angyal megsúgta ezt nekem Trogir főterén.

Az angyal rám tekintett és megsajnálta, amikor láta, hogy Biljana szomorú. Engemet küldött hozzá, hogy segítsek rajta. Amikor megérkeztünk a Medena Szálloda halljába, azonnal feltűnt nekem az a butik, amelyben Biljana árulta az exkluzív női ruhákat. Első nap nem akartam még belépni hozzá, hiszen először a tengert akartam látni. De estefelé, amikor a vacsora után

Sz. Opre Mária: Vashullámzás

a szobám felé vettem az irányt, mégis megálltam a butik előtt, majd beléptem. Biljana már magyarul fordult hozzám, hiszen hallotta, hogy előzőleg a fiammal magyarul beszéltem. Végre egy a magyar a turisták közül. Az egymásra találás a magyar nyelv miatt jól esett. Jó kiindulópont: bármire, hiszen közös a nyelvünk. Meg, hát az angyal akarata... Másnap újra bementem a butikba, vásároltam egy nyári fehér blúzt. Biljana elmondta, hogy Budapestről jött Trogirba, és három hónapig a butikban fog dolgozni. Turisztikát tanul, de jól jön neki egy kis pénz. Elmondta, hogy rossz napja van, mert közben elhagyta a szereleme, aki nem tudja kivárni, tolerálni ezt a három hónapos távollétet. Megsajnáltam, mert ilyenkor mit is tehettem volna... Láttam, hogy egy kicsit megkönnyebbült. Majd meghívtam este egy koktéllra a tengerpartra, hogy enyhítsem egy kicsit a bánatát. Egyébként én is egyedül voltam. Ez a fiatal lány lassan bizalmasan fordult hozzám. Végre valahára ebben a nagy szállodában fordulhatott valakihez krízishelyzete közepette. Végre valahára én is ebben a nagy szállodában valakivel társaloghattam. Az angyal besegett, összehozott minket. Egyébként nehéz tanácsot adni, hogy mi a jó kapcsolat lényege. Ha valamilyen különös vonzalom miatt ragaszkodunk egy meghatározott típusú férfihoz / nőhöz, tudnunk kell, hogy a párkapcsolatok nem az egónkat akarják kielégíteni vagy boldoggá tenni. Az ego szintjén a partner csak egy árucikk. Amelie Fried egyszer a következőket mondta: „Ideális kapcsolatról akkor beszélhetünk, ha saját neurózisaink illenek partnerünk neurózisaihoz.” Ez azonban csak az ego szintjén érvényes. Ha csak ezen a szinten keresünk hasonlóságokat, szem elől tévesztjük a kapcsolatok valódi értelmét: ha fellelkesülünk a köztünk lévő hasonlóságok láttán, csalódottak leszünk a különbözőségek miatt. Az egónk annyira elvakít minket, hogy elszalasztjuk megkövetelni a kapcsolattinktól a közös spirituális fejlődést és a feltétel nélküli szeretetet. Mindezt elmondtam Biljanának is koktélozás közben a tengerparti vendéglő teraszán.

Az angyal rám tekintett és megsajnálta. Az angyal én voltam. Álltam a tengerparton, lent a mélyben morajlott a naplementében a kék tenger. Széttártam a karjaimat és az ég felé emeltem. Ádám fiam ült Mónikával a kősziklán. Beszélgettek. Üdvözöltem őket, majd megáldottam őket. Minden tökéletes volt, minden olyan megismételhetetlen. Az anya, aki szertartásszerűen átadja szeretetét és áldását a fiatal párra. Annyi minden volt ebben az áldásban: valami, ami megszűnt bennem, valami, amit már átvettek tőlem, valami, amit anyaságomból adtam át a fiatal lánynak. Valami, ami megoldódott, felol-

dódott, ami átváltozott bennem. Megtörtént, mint egy színházi jelenetben. Ádám nem értette az első pillanatban, később elfogadta a neki szánt jelentet. Meg kellett, hogy történjen. Valami, amit meg kellett értenem a világmindenségből. Nekem kellett megértenem. Én voltam az őrzőangyaluk abban a pillanatban. Aztán már nem volt rám szükségük. Megértettem. Ez egy kicsit fájdalmas mozzanat volt. Továbbléptem, s folytattam a sétámat a csendes tengerparton.

Sz. Opre Mária: Szecesszió

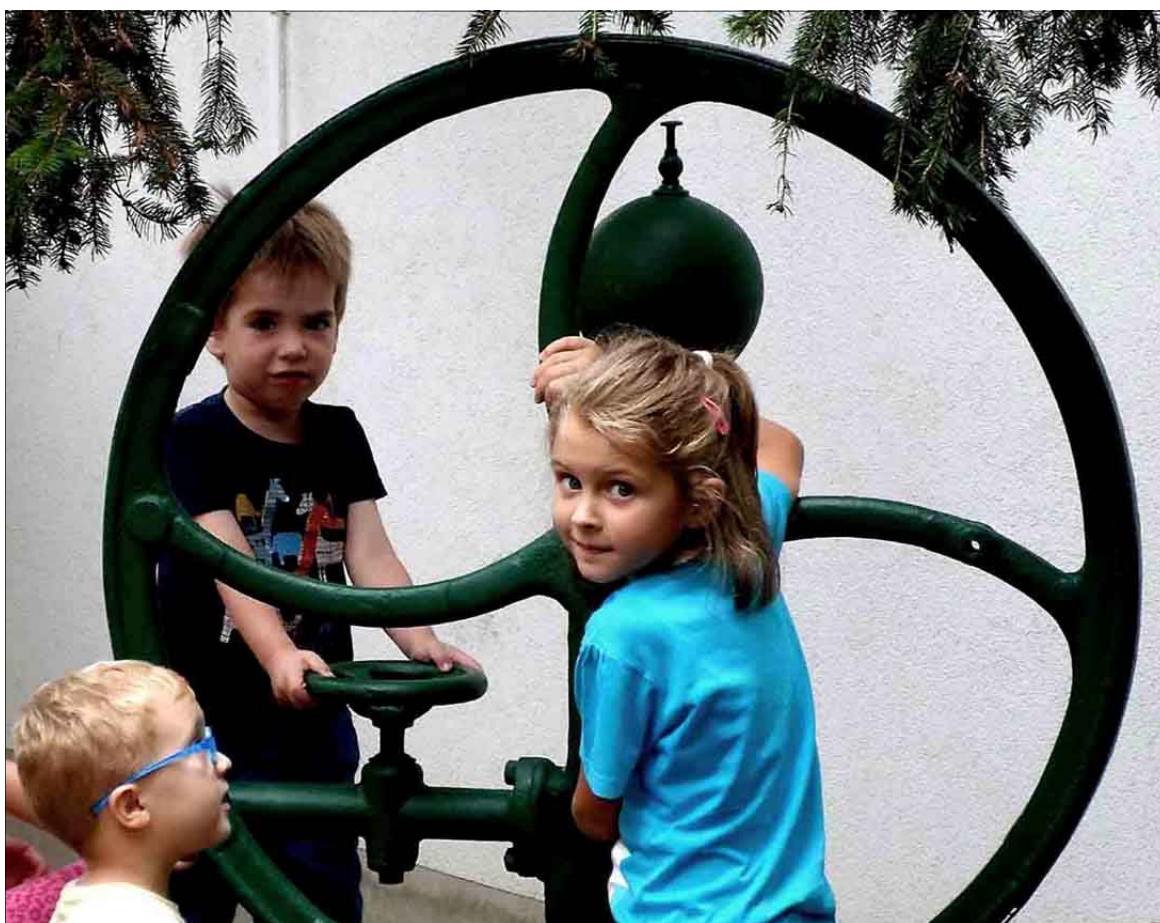
Wernke Bernát

estefelé a táborban

Szentléleken, hol nebulók gyűltek össze, alkotó hullámaikat kitarva, a térségbe és lankadatlanba terülnek most erre, temérdek munkájuk tudatával, pelyheződőbe hajlott szíveikbe

és ilyenkor, ha gyengéd sugárként száll az alkony, a közeli vadonba burkoló, párologó karolatokon, a már álmatagba olvadó csatangolók apadhatatlanba tárulkoznak, a rájuk bomlón fonódó, várt szállásukra...

ahogy összegyűlnek a hullámok – mik nemrég még taréjokban feszültek, de most élénkségük szendergőbe ömlött tekinteteikben... ahogy egymásra hangolódnak szemerkélő haladatban, mikor az udvart csókolja már, a naplemente utolsó szállata... harangként kondult a természet szirma és arra harsanva, a szél is hajtotta fák, árnyék foltjaikat kobakjaikra dobja... és rájuk lappang a múltó nap lüktetése... a kis művészelöltek reményteli töltődése... és az átsuhanó délutáni kirándulás szétszóródva kattann szívük mélyébe, kihunyhatatlan... és Csillaneni is ott van, kitöltődötten hasadékaikban és most belemerülnek mindannyian a szálló est, édesbe lélegző homály repedéseibe

Sz. Opre Mária: Kör, kör, ki játszik?

A bányatársulat művészet-politikája Dorogon – a nagy háborútól a II. világháborúig

A békekötés következményeiről száz év múltán is van mondanivalója (néha csak segélykiáltása) az utódgenerációknak. Ez az összegzés most mindössze néhány száz négyzetkilométernyi terület (a dorogi szénmedence) kiragadott értéktelítő tevékenységét próbálja a korabeli ipari fellegvár (Esztergom-szászvári – később Salgótarjáni – Kőszénbánya Rt.) művészetpolitikájaként értelmezni. A gazda(g)ság – természetesen – alapvető feltétele mindannak, amit létesítményeiben, művészeti elképzeléseiben képes anyagilag finanszírozni, mecénási elképzelései szerint az alkotókkal megvalósíttatni. Ugyanakkor elképzelhetetlen a helyi érdekek és értékek szerinti elvárások következetes egymásra építése kohéziós erő nélkül. A hitelesen irányított, mégis közakarrattal elhatározott alkotások kezdeményező-erői milyen hatással lehettek egymásra, belülről vagy felülről volt-e erőteljesebb az inspiráció a több évtizedes folyamat közben a résztvevő személyekre?

A ránk hagyott kollektív emlékezet szerint Schmidt Sándor bányagazgató erős egyénisége kikerülhetetlen tény minden folyamat megértéséhez, legyen az gazdasági, szociális, kulturális, egészségügyi, oktatás- és sportpolitikai vagy akár hitéleti kérdés. A bányatársaság életét olyan erőteljesen befolyásolta az ő karizmája azzal, hogy a vízfelladásokkal megterhelt szénmedencében képes volt néhány év alatt reményt, hitet támasztani, végül eredményeket produkálni, hogy – alternatíva híján – a termelés felelős irányítójaként minden folyamat első emberévé lépett elő. A budapesti székhelyű bányatársulat az 1911-es dorogi igazgatói kinevezéssel szentesítette Schmidt kivételes helyzetét, s ezt csak megerősítette elődje – Winklehner János igazgató – önkéntes távozása a Zsil-völgyébe. 1912-ben, első látványos sikerként, a bányatársulat engedélyezte a bányakaszinó önálló épületének felhúzását a község főterén, a bányagazgatói lakás szomszédságában. Schmidt a kaszinó elnöki tisztségét sosem engedte ki a kezéből.

Bányakoncentrációs terveit pedig sietve benyújtotta a részvénytársaság vezérkarához a központi szénfeldolgozás dorogi telephelyéről, a vasúti pályák közvetlen szomszédságában. S ha kitört is a nagy háború, sőt el is húzódott, a bá-

nyaalagút-rendszer megvalósítását ugyanúgy elkezdték, majd folytatták a környék bányáihoz, mint ahogy megtervezették a legfontosabb építményeket, lakótelep-bővítéseket is.

Az első alkotók: építőművészek

Látszólag mindezek egyértelműen a gazdaságfejlesztés lépései voltak. Ám a figyelmes szemlélő ennél többet érzékel. Dorog történetében ekkor jelennek meg az első professzionális alkotók: az építőművészek. A kaszinó sietve elhatározott, formailag átgondolatlan terveit már igényes – művészileg a kor heterogén törekvéseit tükröző – épülettervek követték. Stílusukat tekintve meglepően végletesek. A hazai építkezések történetében azonban nem példa nélküli az ilyen egymásmellettség. Sőt: két olyan alkotószemélyiségről van szó, akik már elhelyezték egymás szomszédságában – a kispesti Wekerle-telepen – is a névjegyüket. A munkások 1908-tól emelt mintalakótelepén az idősebb generációt *Fleischl* Róbert műépítész képviselte, aki nemcsak tervezte a házak egy részét, de a telepalakítást koordináló építész csapatának is tagja volt. A Kós Károly vezette fiatal wekerlei műépítészek között pedig ott találjuk *Mende* Valér erdélyi mérnököt, aki már nemcsak a szülőföld stílusában, de az európai új utakon járó kortársak eszközeit is használva alakítja épületeinek formavilágát. Nem járhatunk messze az igazságtól, ha bizonyosra vesszük: *Fleischl* Róbert (mint a Salgó Rt. főépítésze) kötelező szereplője lett a dorogi építkezéseknek, míg *Mende* Valér nevét Schmidt a Zsil-völgyi éveiből ismerhette, s a két építéssel a közös ismeretség alapján köthettek egyezséget a tervezésekhez. Így aztán *Fleischl* barokkos, klasszicizáló hajlama letisztult formában jelent meg a bányairoda új épületének homlokzatán (1920-ban), majd súlyosabb tömbként a munkásotthon építményén (terv: 1923, megvalósulás 1929). *Mende* erdélyies, visszafogottan szecessziós munkásfürdője az irodaépülettel harmonizáló bányaközpontot alkot (1915–16), későbbi bányakórháza (1922) tetőszerkezetével, kapunyílásaival idézi az erdélyi formákat. Keressük azokat a terveit is, amelyekkel Dorogon (valószínűleg) az altishti lakótelepeket gazdagította. Dokumentumai lappanganak. Egyelőre csak a kórházigazgatói lakás kissé lelakott épülete – amely az intézménnyel együtt készült el – mutatja még az ő keze nyomát.

Egyikük sem érte meg második tervük megvalósulását. *Mende* már a háborús években (1918) behalt harctéri sebesülésébe, az idős *Fleischl* viszont még rajzolt egy kórházkápolnát a *Mende*-féle intézmény kertjéhez görögösen neoklasszikus templomként, hogy aztán végleg

Bányakoncentráció – Mende fürdőépülete a bányaalagút kijáratánál

elköszönjön ő is a fejlődésben éppen csak elindult kisközségtől és az élettől. Meghagyták a választás lehetőségét utódaiknak. Az építőművészet néhány darabja pedig (szociális, kulturális és egészségügyi tartalommal) a jellegtelen falusias arculat mielőbbi átszabásának igényét sürgette immár maga körül.

A történet helyben már ismert, ám a hazai építészettörténet lapjain máig fehér folt a folytatás. 1923-ban Gáthy Zoltán éppen Fleischl Róbert biztatására keresett Dorogon „átmeneti” munkát a háború utáni pangás átvészelésére – 18 év lett belőle Dorogon és környékén. Amit feladatul kapott: az építőmunka irányítása, folyamatos gazdagítása. Több száz építmény a lakótelepek fejlesztéséhez, mindig valami újdonsággal fűszerezve. Ennél is keményebb elvárás az ipari létesítmények hajszás sorozata (szénosztályozó, szénfeldolgozó, karbid- és brikettgyárak bunkerekkel, gépházak, újabb fürdőépületek, villamosközpontok, vízbetöréseket elfojtó beton dugók stb.). Szerencsére akad néhány izgalmasabb, egyedibb darab is, mint a dunai szénrakodó (Esztergom), a szénoltár, a hősiemlékmű-talapatok (Leányvár, Dorog, Tát). Az igazán emlékezetes darabok pedig közterek, középületek: iskolák, óvodák, átépített bányakaszinó, zenepavilon, bányásztemplomok (Dorog,

Mende Valér kórházigazgatói lakása

Augusztá-akna, Piszke) és sok-sok kultúrház a szénmedencében (minden faluban – egy pedig Esztergomban, a Széchenyi téren).

Bányatisztek, jegyzők lakásai Dorogon, esztergomi legényegyleti székház (ma Kolping Iskola), i p a r t e s t ü l e t i székházak, köz-

ségházak (Dorog, Tokod, Nyergesújfalú) és rengeteg országzászló. Kálváriák (Dorog, Péliföld-Szentkereszt), síremlékek... Akad köztük neoreneszánsz, barokkos és szecessziós tervezés, a magánépületek formavilágát pedig a nagy szerelem, a Bauhaus törekvéseinek tisztelete hatja át.

Az építész háta mögött pedig egy festőnek készül a másik művész bujkál. Szabó István Gusztáv karikatúrája elárulja őt: a játékkockák román templomát kirakosgató építész festőszámokat rejteget. A pesti mintarajziskolában és Szőnyi István zebegényi alkotókörében forgolódik, és egyre többet utazik, útközben vázol, fest, otthon még mintáz is... És alakítgatja a bányatársaság dorogi művészetpolitikáját.

Gáthy Zoltán előtt és vele

Gáthy az *Emlékiratokban* nem tudja leplezni elfogódottságát: „A *Bányatemplom* építésével Dorog is közelebbi kapcsolatba került a művészetekkel, az a Dorog, amelyik eddig nem nagyon látott festőt vagy szobrászt. Dicsekvés nélkül mondhatom, ebben jelentős részem volt nekem is.” (Dorogi Füzetek 8., 12. old.) Az utóbbi állítása pontos. Az előbbi elfogult. Schmidt és a kaszinó tisztikara méltán bántódhatna meg, ha olvasták volna. Bizonyos, hogy nem ő hozta Dorogra az első szobrászt és szobrot, amit az idősebb Chorin Ferencnek emeltetett a bányatársulat 1928-ban, mert ennek három példányát Budapesten rendelték meg Beck Ö. Fülöp ötvös- és szobrászművésztől, akiről Gáthy sehol sem tesz említést. (A szoborpéldányokat Salgótarjánban, Dorogon és Petrozsényben állították fel, valamennyi valószínűleg a nyilas időkben semmisült meg.) S nem említi a dorogi születésű kortárs, Koszkol Jenő festőművész nevét és műveit sem, pedig 1925 és 1929 között Koszkol az esztergomi művésztelep résztvevője volt, sőt 1929-ben megfestette a bányatiszti kar megrendelésére Dorog nagyméretű panorámaképét 1905-ből és 1929-

Szabó István Gusztáv karikatúrája Gáthy Zoltánról

ből (Schmidt Sándor kezdő és jubileumi évére utalva). Igaz: rajtuk kívül a bányatemplom építéséig valóban nem tudunk másról, mint 1922-ben két, Esztergomhoz kötődő művész közös kiállításáról: egy decemberi vasárnap délelőttjén „nyitotta meg Schmidt Sándor bányafőtanácsos a dorogi kaszinó nagytermében az Esztergombori két művész, Szilassy József és S. Holl (később Holló – a szerző megjegyzése) Kornél műveiből nagy gonddal összeállított kollekció kiállítását.”

Az esztergomi sajtó Szinnyeivel emelte egy magasságba Szilassy koloritját – az utókor már emlékeztében sem őrzi munkásságát. Holló Kornél szobrásznak ennél több jutott, köztéri munkái ma is megtalálhatók a királyi városban, legutóbb Kaposi Endre művészettörténeti összefoglalójában is a város értékeként mutatta be művészetét (Képzőművészek Esztergomban a 20. században. *ArtLimes*, 2008/2. 27. old.). Érdeemes a korabeli írás záró sorait felidézni a dorogi művészetpártolás védelmében: „A kiállítás iránt a dorogi intelligencia nagy érdeklődést mutat s felhívjuk figyelmét az esztergomi műbarátoknak is, hogy föltétlenül szerezzenek tudomást e nem kis jelentőségű művészi történésről. (...)” (Képzőművészeti kiállítás Dorogon. *Esztergom*, 1922. dec. 13. 1. old.)

És akkor még nem szóltunk a színháztörténeti eseményről, melynek Gáthy Zoltán ugyancsak nem lehetett tanúja: még nem foglalta el dorogi helyét a bányatelepen. Ráadásul ez majd egy évvel megelőzte a kiállításmegnyitót a kaszinóban. A sajtó előzetes beharangozójában ezúttal is szó esett az esztergomi közönség készülődéséről a dorogi előadásra. (*Esztergom*, 1922. február 22., 2. old.) Herczeg Ferenc bányász témájú egyfelvonásosát a Renaissance Színház 1921. november 25-én mutatta be Budapesten, a mai Thália Színház helyén. (*A magyar bányászat története*. III. kötet. OMBKE, Budapest, 2001. 190. o.) Ha Schmidtnek szüksége volt közvetítőre a dorogi előadáshoz, az valószínűleg a Csehszlovákiából kiutasított Komoróczy Miklós tanár, író, szerkesztő, néprajzkutató, közösségteremtő pódiumművész lehetett, akit a bányavállalatnál és az újjáalakuló Dorogi Atlétikai Clubnál alkalmazott és foglalkoztatott sikerrel. Komoróczy állandó ingázásban volt Dorog és a főváros között, a Nemzeti Színház legbensőbb köreivel tartott szoros kapcsolatot, még a halál is egy színházlátoga-

tást követő kávéházi beszélgetés közben érte 1926-ban.

Ezekre a kapcsolatokra utalhat a beszámoló az Esztergom hasábjain „**Herczeg Ferenc-művészt Dorogon**. Előkelő és a művészetet értékelő társaság gyűlt össze február 24-én este a dorogi kaszinó díszes nagytermében, hogy egy minden tekintetben elsőrangú művészi előadásban és estélyen vegyen részt. A budapesti vendégek díszes sorában maga Herczeg Ferenc is megjelent, s az előadás folyamán számtalanszor részesült nagy ünneplésben. Az első darab: »A két ember« a bányászmunkás és a főmérnök lelki-

Gáthy dunai szénrakodója

lágát mutatja be egy bánya-beomlás után, midőn mindketten a bánya mélyében szorultak élelem és szabadulás nélkül. A kettő közt a gyűlölet ásta úrt csak a szeretet tudja áthidalni! A »Holicsi Cupido« már vígabb hangulatba ringatta a közönséget. A budapesti művészekről csak azt mondhatjuk, hogy jobban játszottak, mint Budapesten, hiszen itt jó barátoknak, ismerősöknek kedvtelésből játszottak. Pethes Ferenc (Brádi), Odry Árpád (Kopos Miklós), Bajor Gizi (Kupido),

Cs. Aczél Ilona (Zsófi) szerepükben kifogástalant alkottak; szünni nem akaró taps jelezte művészetüket. A két darab közt Zsolt Nándor játszott, kit zongorán Kollár Pál kísért, a nála már megszokott pontossággal és lélekkel. Éjfélkor lett az előadásnak vége, utána tánc következett, mely a reggeli órákig tartott, jöllehet a legnagyobb jókedvvel, de mégis a legnagyobb előkelőséggel, művészettel.” (*Esztergom*, 1922. márc. 1. 1. old.)

A címszereplők koruk legünnepeltebb színművészei voltak. Herczeg »A két ember« című egyfelvonásosának a létrejöttét dorogi barátságai és történetei is inspirálták. Amikor Dorogon bemutatták a bányász témájú darabját, már a legnagyobb élő magyar íróként beszéltek a szerzőről, művei világsikerek voltak, Nobel-díjra is jelölték 1925-ben. A dorogi barátság nemcsak fennmaradt, de meg is erősödött, Herczeg később is gyakran megfordult a bányásztelepülésen. Ezt Bajor Giziről is elmondhatjuk, akinek (s most még egy lépést hátrálunk az időben) Schmidt Sándorék megszerveztek egy kultúresetet már 1919. március 1-jén a Nemzeti Színház művészeivel, ugyancsak a bányakaszinóban. A művésznő akkor ígéretet tett, hogy honorárium nélkül is vissza fog térni a közeljövőben. (*Esztergom és Vidéke*, 1919. febr. 27. 1. old.) Trianon és két forradalom késleltette, de nem aka-

A bányászzenekar, Buchner Antallal (ülő sor, balról a hetedik)

dályozta meg ebben. Ne feledkezzünk meg azonban a muzsikusokról sem: Zsolt Nándor hegedűművész – Esztergom büszkesége – ekkor már az egyik nagy ígérete volt a hazai zenei életnek, nemzetközi karrier várt rá, amit sajnálatosan korai halála akadályozott meg. Kollár Pál pedig a szegedi opera vezető muzsikusaként ült a dorogi zongora mellett.

Annak is passzív tanúja lehetett csak a gyönyörűen átépített bányakaszinóval bemutatkozó Gáthy, hogy az esztergomi bazilika karnagyát 1920-tól 1923-ig leszerződtette a bányászzenekar mellé Schmidt Sándor. Három év alatt az esztergomi zenészek méltó partnereivé, muzsikus társaivá váltak ezek a jó cseh és német hagyományokon felnőtt, tehetséges bányász emberek. Közös fellépéseik során 1923 után is gyakran együtt dolgoztak Buchner Antal karnaggal, hogy aztán 1931-ben részesei legyenek egy összművészeti alkotásnak, ahol az építész Gáthy Zoltán már méltán büszkélkedhetett mindazokkal a Dorogra hívott mesterekkel, akiket az ő ajánlása révén bíztak meg dorogi műalkotások megvalósításával.

A legfőbb csoda ezúttal is az időzítésben érhető tetten: a világválság mélypontján, 1931-ben avatták fel a bányászok templomát. Legyen az *Esztergom* című hírlap továbbra is a korhangulat felidézője: „A dorogi bányatemplom gyönyörű freskóit most fejezi be Magasi Németh Gábor festőművész, egyike lesz Esztergom környékén a legszebb templomoknak.” – írja beharangozójában az újság. (Esztergom, 1931. aug. 5. 3. old.) Ezúttal Gáthy állandó esztergomi jelenléte és a zárkózott festőművésszel közös régészeti érdeklődése lehetett a barátság és a freskófestői megbízatás alapja. A kész falképekről néhány héttel később ezt olvashatjuk: „A tágas, világos kupolát

páros jóni oszlopok emelik a magasba. A kupolát *Magasi Németh* Gábor festőművésznek négy magyar szentet (Szt. István, Szt. László, Szt. Erzsébet és B. Margit) ábrázoló freskója díszíti. (...) A templom hajójának mennyezetén (...) egy érdekes freskója egy jámbor bányászlegendát ábrázol. Bányabeomlás után a bennmaradt bányászokért szentmisét mondató gyászruhás bányászasszonyok régi bányász szokás szerint kenyeret hoznak az oltárra, s egy angyal a kenyeret

Buchner Antal Bányászmisséjének első kottalapja

az eltemetett bányászokhoz juttatja, akik így élve maradnak, amíg végre a mentési akció ki nem szabadítja őket.”

Az egyik legszorosabb barátság az iparművészeti főiskola szobrásztanárához, Mátray Lajoshoz fűzte Gáthyt. „A szentély márvány főoltára és ízléses, aranyos szentségháza felett érdekes és teljesen újszerű az oltárkép, amely a templom védőszentjét, Szent Borbálát, a bányászok patrónusát ábrázolja, amint a bányában a hozzá folyamodó bányászoknak megjelenik. Az oltárkép *Mátray* Lajos (...) sikerült műve. A háttért fekete kőszénfal alkotja. Alul baloldalt csille mellett lámpáját a szent felé tartó bányász alakja áll, jobboldalt pedig térdre hulló, vagy bízón a szent felé néző meglepett bányászokat látunk.

Mátray oltárképén Szent Borbála (a lenge)

A szent, kezében pálmaággal, vártanúságának jelképével, a fekete háttérből élesen emelkedik ki, s két oldalról megvilágítva földöntúli szépségben ragyog. (...) A templom külsejét az evangélisták életnagyságot megközelítő szobrai fogják díszíteni, amelyek közül azonban még csak egy áll a helyén. *Németh* Ferenc főaknász volt az ügyeskező megmintázójuk.” Ő – Gáthyhoz hasonlóan – tehetségét, alkotókedvét a nagyok árnyékában, afféle műkedvelő őstehetségként mutathatta meg, teljesíthette ki. „A templom tervezője milotai *Gáthy* Zoltán, a bánya építész-főmérnöke, aki az ezer embert befogadó szép istenházát az építészeti hagyományok szemmel tartása mellett modern felfogással és praktikus beosztással oldotta meg.” – írja az építőművész legfőbb erényeit soroló újságíró. (*Esztergom*, 1931. aug. 23. 1-2. old.)

A képzőművészek mellett a zeneszerző és műve sem hiányozhatott a nagyszabású szertartás-sorozatból. S immár harmadszor tért vissza dorogi zenészeihez az esztergomi termékeny komponista. 1925-ben a három Schmidt-lány közös esküvőjére rendelt a bányagazgató esküvői dalt. Ezúttal már teljes bányászmise készült eredeti bányászdallamok felhasználásával az avatási szertartáshoz. Schmidt immár nem elégedett meg a helybeliek áhítatának lenyűgözésével. Idézzük ismét a sajtó lelkesültségét: „Felzúg a harmónium, majd a kórus. Most nemcsak a

templom népe és odakünn a tér közönsége, hanem az egész ország, egész Európa bányásznépe figyel fel a bányászmisére, (...). *Európa minden bányatelepét értesítették.* Schmidt főtanácsos erre a célra többnyelvű értesítőlapot küldött szét.

A bányászmisét a *Kyrie-nél* kezdtük élvezni, és a hallgatóság itt ismerte fel teljes gyönyörűséggel miseátdolgozásban a bányászdalok legszebbikét, az ismert *Szerencse fel* című dalt. Gyönyörű zene, kitűnő kórus és felemelő, hogy a szép bányászdalt egyházi áhítattal tudjuk élvezni.

Szebbnél szebb zenei részek következnek. Másodszor a *Benedictus-nál* érvényesült különösen Buchner Antal célja, hogy bányászdalokból egységes, szép misét adjon. Eredeti invencióval szötte át

ezt a részt, és ez a kontrapunktikus átdolgozás is tökéletesen sikerült.

A bányászmise az *Agnus Deinél* keltette a legnagyobb hatást. Buchner Antal itt a *bányászok gyászindulóját* dolgozta fel. Ebben az erőteljes és igen megkapó részben megszólal a *klopacska*, amelyet harang helyett használnak. Különböző nagyságú fadarabok, ezeket fakalapáccsal ütik. A bányásztemetésnél használják a klopacskát. Nagy hatást keltett ez a rész, *sokan sírtak.* A bányászemberek ezt a részt élvezték a legjobban.

Gyönyörű volt és főséges az *Offertorium.* Két bányásztema felhasználásával komponálta Buchner, és ez önállóan is hatalmas művészi munka. A szopránszólót *Buchner* Antalné, az alt szólót *Brezó* Margit operaénekesnő, a bariton-szólót pedig maga a szerző énekelte. Ezek a szólók, a pompás és kitűnő énekléssel, az *Offertorium* kimagasló részei. A zene pedig főséges keretet adott. A hegedűszólót *Sonkoly* István, az esztergomi zeneiskola hegedűtanára játszotta művészetten. Mind a zenekart, amely a dorogi bányászenekar és az esztergomi zenekedvelők tagjaiból állott, mind az énekkart nagy elismerés illeti. Az *Offertorium* középpontja volt a misének, modern harmonizálásával a zeneértők számára tanulmány és műélvezet volt.” (*Esztergom és Vidéke*, 1931. aug. 27. 1–2. old.) A mise többféle hangszereléssel éveken át műsoron maradt nemcsak Dorogon, de számos bányásztelepülésen itthon és külföldön egyaránt.

Jeges Ernő oltárképe az Augusztá-telepi templomban

Néhány héttel a dorogi bemutatót követően az esztergomi bazilikában is ez hangzott el a székesegyház avatásának évfordulóján – különös módon a Liszt-mise helyett.

Gáthy, az építész, a harmincas években valóban a képzőművészek foglalkoztatásának koordinátora lett. Emlékiratában gondosan összegyűjtötte a szénmedence számára készült jelentős megrendelések hosszú sorát, anekdotikus elemekkel fűszerezve a keletkezéstörténeteket. „*Mátray* Lajos szobrász-tanár volt legjobban foglalkoztatva. Ő készítette a templom főoltárát, a Borbálát kétszer mintázta meg, mert az első művet túl »lengének« találták (pedig gyönyörű volt!). Az Augusztá-aknai templom részére egy szép Madonnát mintázott, s a későbbi években egy szép Borbála csoportot a bányafürdő gyülekezőtermének egyik falára, a kórház részére egy szép Borbálát s Krisztus-reliefeket, a lábatlani iroda külső falára egy Szent Istvánt, a nyergesi hősi emlék részére egy reliefet (...), s egyik legértékesebb műve az eucharisztikus ünnepek alkalmával Dorogon felépített szénoltár két hatalmas műkőangyala volt.”

Jeges Ernőt, a római iskola egyik legjelentősebb festőművészt Szőnyi István művésztelepén ismerhette meg Gáthy. Ő az építész betonból tervezett neogótikus Augusztá-telepi templomának oltárképét festette meg. „...hiába csábítottam, hogy jöjjön le a bányába, remek témákat fog ott találni, nem állott kötélnek. Annál többször láto-

gatta meg a bánya mélyét *Haranghy* Jenő festőművész (...) pedig ő, kissé testes lévén, nehezebben mozgott ott lenn. Egyszer egy szűkebb vágtába úgy beszorult, hogy – saját szavait idézve – »elől húztak, hátul taszítottak, majd szétráncigáltak«. *Haranghy* a Munkásotthon nagytermében hat tablón a szén keletkezését, további hat tablón a bányászok munkáját örökítette meg hatalmas és művészi formában, ezen kívül a lépcsőház egy hatalmas színes üvegablakán a bányászok állandó küzdelmét ábrázolta a természeti erőkkel: a tűzzel, a vízzel és omlásokkal.” Kimaradt azonban a felsorolásból még sok minden: a *Leláncolt energia* című szekkó a szén felhasználásának egész falat borító allegóriája volt a színházteremben, ám az üvegablakkal együtt az elvakult vallásellenesség áldozatává vált az 1950-es években. Megmaradtak viszont olajképei a bányalovat vezető kisfiúról és a csillettoló bányászról, szénrajza a leszállás előtt gyülekező bányászokról, s nyolc barokkos-szecessziós lobogású üvegképe a községi templomban, a dorogi emberi közösségek támogató összefogásának mementőjeként. *Haranghy* festette meg a szénoltár látványtervét is. „*Edvy* Illés Aladár a bányafürdő várakozóterme egyik falára festett egy hatalmas olajképet: a felső részén Borbála trónol, alatta a testi és szellemi erők összefogásának apoteózisa” – jellemzi főiskolai tanárának ugyancsak megsemmisült alkotását a titkos tanítvány. S itt sem hiányozhat az ironikus anekdota: „Borbálát a művész nem a *Palma Vecchio* által festett és általában ismert, erőteljes alakjában örökítette meg, hanem egy finomabb, lengébb típust választott. Meg is jegyezte rögtön Jávorka bácsi, mikor meglátta a képet: »De a Borbála nem is

Haranghy Bányalovat vezető kisfiú című olajképe

ilyen volt!» »No, hála Istennek – replikázott a művész –, végre valaki, aki ismerte, és meg tudja mondani, milyen volt!» Edvi Illés ezen kívül a bányagazgató részére is festett két képet: Dorog régen és most.” Talán ezek is elvesztek, szerencsésebb esetben lappanganak valahol. A felsorolás végül Gáthy saját munkáiról csak ennyit említ: „Persze a művészek munkái engem is sarkalltak, s én is több rajzot készítettem ezekben az években a bánya mélyén, a felszínen, a gyerekekről, s festettem pár olajképet, sőt egy olajportrét is.” (Dorogi Füzetek 8., 12–13. old.) Önarcképeiről már említést sem tesz, pedig végigkíséri életét az önportrérajzolás megrendítő sorozataként. S nem fukarkodtak a művészbarátok sem a dorogi meghívások szószólójának ábrázolásával, amikor Mátray megmintázta, Jeges és Nyergesi János karakteres akvarell és szénrajz technikával megörökítette az építész barátot.

Gáthy Zoltán korának és környezetének (elsősorban Dorognak és Esztergomnak) fontos szereplője, hozzáértő művésze volt. Várt rá számos szép esztergomi feladat: megbízásra tervet készített a Széchenyi tér rendezésére, figyelemmel kísérte a várban folyó régészeti ásatásokat, könyvet állított össze saját fotóival Esztergom műértékeiről, részt vett a Kossuth Lajos utcai iskola- és az országzászló-építő pályázatokon. Ezeket az elképzeléseit elsöpörte a kíméletlen idő, a háború szele vagy az anyagi háttér hiányát követő huzavonák sora. Az országzászló megvalósításával az esztergomi pályázó, Toldi János élvezte a helyiek támogatását, de itt cserébe kárpótolták Gáthyt, s ő talán nem is bánta meg: a Palkovics-pad bensőséges, szép emlék ma is a Duna-parton.

A dorogi értékteremtések sorában a vendég esztergomi építész több bizalmat kapott: Puskás Károly közösen használt református és evangélikus temploma 1936-ban készült el erdélyi stílusban – Mende Valér, még inkább a mester, Kós Károly nyomdokain haladva. Sem Gáthy, sem Schmidt nem avatkozott az erősödő protestáns közönség elképzeléseibe, az épület a protestáns bányatisztek és egyházak reményei szerint találta meg helyét a településképben.

Nem kétséges: a bányatársaság a dorogi kezdeményezéseknek az értékteremtésben ritkán állta útját. A korrekt kapcsolat fenntartója Budapest és Dorog között nyilvánvalóan Schmidt bányagazgató volt. Az is jól érzékelhető, hogy Schmidt

Gáthy Zoltán önarcképe 1936-ból

Sándor rugalmas, nyitott, kulturált vezetője volt a szénmedence ipari központjának. Szakmai tudása humán műveltséggel és sokoldalú igényességgel párosult. Támaszkodott mindazokra a jó szakemberekre, akikkel körülvette magát. Legfőbb támasza pedig Gáthy Zoltán volt, alkotóként és tanácsadó minőségben egyaránt.

Schmidt 1939-es, Gáthy 1941-es távozását követően hasonlóan gazdag művészetpártolásra a dorogi szénmedencében már csak a II. világháborút követő évtizedekben – váltakozó intenzitással és változatos művészi színvonalon – került sor. Gáthy is kegyvesztettként, névtelenül tervezhette csak további építményeit. De legalább nem jutott támogatója, Schmidt Sándor tragikus sorsára.

Ez azonban már egy másik fejezete a dorogi bányák által patronált művészettörténetnek.

Gáthy Zoltán Palkovics-padja Esztergomban

Ambrus Margit

(Sepsiszentgyörgy, 1918. november 25. –
†Esztergom, 2015. augusztus 26.)

Élet a XX. század első évtizedeiben Székelyföldön

(Visszaemlékezésem kislánykoromra, családnunk
küzdelmes életére és sodródására. 3. rész)

Előzmény (Az előző számban közölt 2. rész összefoglalója) Ambrus Pétertől és családjától a város román polgármestere elorozta sepsiszentgyörgyi házukat, faluról falura költözve Csomakőrösön telepedtek le. Innen Zernyére, a zabolai gróf Mikes családnak a Zernyehavashoz tartozó erdejében működő fűrésztelepére kerültek. Ambrus Margit testvéreivel együtt élvezte az erdei életet. Elmondja a magyar trikolor viseléséért járó román retorziókat. Gyermekkori barátja lesz Pubika, a gróf állatorvosa megesett lányának kislánya, akinek valóságos édesanyját nővéreként mutatják be. A nagyapát és nagyanyát pedig szülőként szerepeltetik. Ambrus Margit édesapja ekkor a fűrésztelep raktárában dolgozva leplezett egy, a raktárt megdézsmáló személyt. De nem a tolvajnak, hanem neki kellett másik munkahelyre mennie. Ezért a család leköltözött a közeli Petőfalvára. Nővére autóbuszjegy-kezelő lett, édesapja Brassóba ment dolgozni, de az ottani nehéz munka megviselte egészségét, hazatért. Itt kezdte meg elemi iskolai tanulmányait, itt kezdett templomba járni. Visszatekintésében felidézi a falu társadalmi viszonyait. A nővérek körül megjelennek az udvarlók. Édesapja a közeli Zabola-fűrésztelepen kapott állást. Innen hetente egyszer járt haza Petőfalvára. Végül a család Zabolára költözik.

Kalandom Brigával, a veszedelmes ménnel

Zabola-fűrésztelepen megürült egy lakás, így Petőfalváról édesapám munkahelyére költözhetünk. Én azonban továbbra is Petőfalvára jártam iskolába. Fűrésztelepen, az irodaház mellett építettek egy nagy, emeletes faházat. Ott – Háromszéken – általában gömbfából építették a házakat, aztán bevakolták. A tetején zindely volt, vagy deszka, bevonva kátránypapírral. Azon túl álltak a barakkok, amelyekben a munkások laktak. Az irodaház innenső felén volt egy hosszú ház. Az első szobája volt a vendégszoba, ha jött Brassóból a vezérigazgató vagy más ellenőr, azok szálltak meg benne. A mellette lévő szobakonyhában régi ismerőseink, az akkorra már Zernyéről ide költözött Kájzer bácsiék laktak, így

újra összehozott a sors korábbi barátommal, Pubikával. Mellettük volt két üres szoba, aztán jött a következő szobakonyhás lakás. Ide költözünk mi Petőfalváról. A szobakonyhás házrész előtt volt egy fedett bejáró, amit édesanyám nyári konyhának használt. Onnan lehetett lépcsővel felmenni a padlásra, ami előtt egy teraszféle volt, innen be lehetett látni a környéket. Néha a zindelyes tetőn a ház tetejére is felmentem, szép volt a kilátás. Aztán megkaptuk a másik két szobát is, amik mellettünk üresen állottak, és tőlünk ajtó nyílt oda. A belső lett az édesapám irodája, mert amikor tönkrement a fűrészüzem, és a barakkból elköltöztek a munkások, édesapámat bízták meg a Zernyéről, Putnáról lehordott, és az üres barakkokban elhelyezett alkatrészek átadásával. Azokat egy Brassóból kiküldött férfi vette át, és vagonokkal ócskavasként szállították el.

A külső szoba Péter bátyámé és az enyém lett, a harmadikat édesanyám használta.

Akkor a nagylány nővéreim már nem éltek otthon, csak vendégségbe jártak haza. Bözsi lakott a legközelebb, Kovásznáról minden hétvégén haza tudott jönni. A mi szobánk előtt volt egy veranda. Édesapám segítségével itt felállítottunk egy pingpongasztalt, és hármasban – Péter, Pubika meg én – ott játszottunk. Édesapám faragott nekünk fakardot, és tanított vívni. Nekünk, gyerekeknek itt megint arany életünk volt, akárcsak Zernyén.

A munkások a megmunkált fát szép magas, úgynevezett kásztába rakták. Azok tetejére fel lehetett mászni. Nyaranta feltűnt még egy kisfiú, az erdőfőtanácsosék gyermeke. Csináltunk hintát, libikókát, amit ott palinkának neveztek. A területet, amin a gyár állott, Mikes gróftól bérelte az a társaság, amelyiké Putna, Oituz¹, Kommandó,² a kovásznai telep és természetesen Zabola-fűrésztelep volt.

Egy kilométerre húzódott tőlünk a „négyház”, ami szintén grófi birtok volt. Azért nevezték „négyháznak”, mert a zsellérek számára négy egymás végében álló házat építettek. Állt ott egy nagy istálló is, tehennel. Onnan hordtuk a tejet, vaját. Volt egy lóistálló is, benne egy igen hamis mén lóval. Ez Briga névre hallgatott. A tehének között volt egy Magda nevű, félelmetes bika. Attól nagyon féltem. Legrosszabb álmomban még ma is a bika elől menekülök. Pedig azzal nekem nem volt kalandom, csak Brigával, a ménnel. Kájzer bácsi volt akkor az uradalom állatorvosa. Egy szép nyári napon azt mondta nekem: „Üzentek, beteg az egyik ló, nincs kedved velem jönni?” Szerettem a lovakat, persze, hogy mentem. Az istálló üres volt, mert a béresek – béreseknek hívták és nem zselléreknek az ott dolgozó embereket – kint dolgoztak a lovakkal a földeken. Kerestük a beteg lovat, egyet láttunk az egyik bokszban, azt mond-

ja Kájzer bácsi: „Ez a Briga boksz, úgy látszik, azt is kivitték, és itt van helyében a beteg.”

Kinyitottuk a boksz ajtaját, bementem, bebújtam a ló nyaka alá, eloldoztam a jászol mellől, vittem kifelé, mikor az ajtóban Kájzer bácsi meglátott, ijedten csapta össze a kezét, mondván: „Jeszusom, ez a Briga!” Nekem sem kellett több, ijedten elengedtem, és gyorsan rácsaptam az ajtót.

A bikától meg azért féltem, mert az egyszer a szarvára kapott egy bérest, és messzire hajította. Az erdőfőtanácsos néniéknek is én hoztam el a tejüket. Karácsonykor kaptam tőlük egy szép, piros bársonyruhának való anyagot ajándékba. Édesanyám varrta meg nekem.

A „négyháztól” az egyik béres felesége járt hozzánk mosni. Rendes, tiszta asszony volt, ezt ki kell hangsúlyozni, mert ezt láttam nála, amikor mentem szólni, hogy jöjjön, mert nagymosás lesz. Ahogy végigmentem a házak előtt, láttam, mennyi rongyos, mezítlábás gyerek szaladgált az ajtók előtt.

Az intéző nagylánya szívesen barátkozott velem, a nagylányok általában szerettek. Lehettem úgy 10-11 éves, mikor megismerkedtem vele. Ő szintén szívesen barátkozott velem.

Amikor a nagymosás volt, éppen otthon vendégeskedett Marcsa, meg Bözsi nővérem, akik este segítettek a néninek öblögetni, hogy minél hamarább végezen, és legyen ideje még kártyát vetni, mert értett ahhoz is. Én jól odafigyeltem, és megjegyeztem, hogy melyik kártya mit jelent. Megszerzett tudásomat kamatoztatva a közelünkben lakó bakter két nagy lányának vettem kártyát. Szívesen elmókáztak velem. A velük élő néni is mindig szívesen látott, én meg örömmel mentem beszélgetni vele, mert az almáskertben a jó beszélgetésen kívül a zsebem is megtöltötte almával.

Téli-nyári játékaink

Aztán jött egy új állomásfőnök, annak volt egy lánya, akit Juci nővérem még a postáról ismert. Annak a lánynak volt egy Baba nevű kislánya. Hivatalosan azonban nem ő, hanem az állomásfőnök felesége, a tulajdonképpeni Nagymama volt Baba édesanyjának bejelentve. Ez azért történt így, mert állítólag az állomásfőnök lányának a vőlegénye meghalt. Így aztán Baba a Nagymamát édesanyjának, valódi anyját pedig testvéreinek tudta. Ezt mindenki így hitte, kivéve Juci nővéreimet, aki tudta, hogy mi történt valójában, és miért költöztek ide előző lakhelyükről. Persze ezek a „testvéreim” tartott valódi anyák nem mentek férjhez soha. Később ez a Baba lett a kis barátnőm. Ő egy évvel lehetett kisebb, illetve fiatalabb, mint én. Ő csak egyszer-kétszer jött el velem az iskolába, mivel a tanító úr kijárt hozzájuk tanítani.

*

Folyt egy patak nem messze tőlünk, ami télen befagyott. Nekünk Péter bátyámmal együtt, nagylány nővéreinktől örökölt korcsolyáink voltak. Ezek szorítókulcsa már nem nagyon fogott, így fel kellett kötözni a bakancsunkra. Péter felkötötte az enyémet is. Folyt ugyan egy kis patak a mi házunk előtt is, de az keskeny volt, és azon nem lehetett korcsolyázni. Egy kis híd vezetett át rajta, amin a felkötött korcsolyával mentünk át. Mire a nagy patakhoz értünk, az enyém leesett. Péter bátyám Babával, aki mellelég nagyon szép kislány volt, korcsolyázott, én meg csúszkáltam mellettük, így aztán nem is tanultam meg soha korcsolyázni.

Péterrel sokat futballoztunk a házunk előtt elterülő gyepen, persze nem igazi, hanem saját készítésű futball-labdával. Együtt másztam vele a fákat, ő meg együtt babázott, főzőcskézett, kézimunkázott velem. Ha valamiért megsértődött, hátra tett kézzel sétált le s fel a folyosón. Mi meg Babával békítésként a folyosó végére cukorkát, ezt-azt raktunk, és lestük a hatást. Amikor már elvette egyiket-másikat, tudtuk, hogy már nem igazán haragszik, és hamarosan megbékül. Egyszer nagyon megharagudott közös barátunkra, Pubikára. Egy évig nem szolt hozzá. Én Pubika pártján voltam, és szolidaritásból nem szoltam Péter bátyámhoz, akivel aztán egy délután, mikor együtt mentünk a tejért, kibékültünk.

Péter bátyám gimnáziumi évei Kézdivásárhelyen

Pubika és Péter is gimnazista lett Kézdivásárhelyen. Péter (kép a következő oldalon) internátusban, Pubika viszont „testvéreivel”, valójában édesanyjával, egy bútorozott szobában lakott. Később tudtam meg ugyanis, hogy akit „Apám”-nak nevezett Pubika, az valójában a nagyapja volt, és állatorvosként Mikes gróf lovait kezelte. Zaboláról, a kastélyból jöttek Zernyére. Volt két lányuk: Sáríka és Mici. Sáríkával, a szép barna lánnyal, történt a baj. Állítólag a gróf kocsisa csábította el. Megszületett a gyermek. A nagymama vállalta az anya szerepét. Sáríka pedig, Pubika testvéreként szerepelt.

Én a Kézdivásárhelytől tíz kilométerre lévő Zabola-fűrésztelepről minden héten vittem Péter bátyámnak csomagot. Ilyenkor mindig meglátogattam Pubikáékat, mert csak a délutáni vonattal tudtam hazamenni. Volt Kézdivásárhelyen az iskolában egy tanár, aki, ha azt kérdezte a szülő, hogy viselkedik a fia, azt felelte: „A fiú jó, csak a környezete komisz.” Nagynevű tanárok tanítottak abban az iskolában. Két névre emlékszem: Zsögön³ tanár úrra (a keresztnévét már elfelejtettem), ő magyar nyelvet tanított. Domokos Pál Péterről csak azt tudom, hogy a székely öntuda-

Ambrus Péter 1933 novemberében

tot ébresztgette a diákjaiban, és ez kihatott a környezetére is.

Nyáron nagy kirándulásokat tettünk Péterrel. Kisvonattal felmentünk Gelencére, onnan árkon-bokron keresztül mentünk hazafelé, azt képzelve, hogy valahol a dzsungelben járunk. Nem korlátoztak a mozgásunkban, az volt a lényeg, hogy délre otthon legyünk. Az, hogy addig hol barangoltunk, nem volt kérdés. Volt sok libánk, disznónk, kacsánk, pulykánk és tyúkunk. Ezek népesítették be a baromfiudvart. Az állomás épülete előtt gesztenyefasor volt, éjszaka a pulykák azon tanyáztak. A kertben megtermett minden, úgyhogy ezekre nem volt kiadásunk. Soha nem adtunk el semmit, mert nem volt rá mód vagy más ok miatt, nem tudom.

Az elszegényedés évei

Volt mit ennünk bőven, csak a pénzünk volt kevés. Akadt egy év, amikor elmaradt a fizetés is, meg a nyugdíj is. A fizetés akkor maradt el egy évig, mikor a társaság fizetéseképtelen lett, a nyugdíj is ugyanekkor maradt el, mert az ország is fizetéseképtelen lett. Aztán a nyugdíjat is, meg a fizetést is megfelezték. A család tartaléka is elfogyott, mert az is felére csökkent.

Az ország és a vállalat rossz pénzügyi helyzete kihatott nemcsak a kispénzű, hanem a nagypénzű emberekre is. Borszéki nagynénémnek, Ambrus Karolinának (kép lent) és férjének, Lengyel Gerőnek⁴ virágzó, nagyjövedelmű vegyeskereskedése volt. Lengyel Gerő nem ingatlanba fektette a pénzét, hanem kiadta kölcsönbe. A román lej vásárlóereje a gazdasági világválság idején bekövetkezett infláció miatt korábbi vásárlóerejének felére csökkent. Az ebből keletkezett veszteségét növelte, hogy adóssai közül többen csődöt jelentettek, és így a román törvények értelmében nekik nem kellett visszafizetniük a kölcsönbe kapott pénzt. Mindez 1927–1928-ban vagy az ezt követő nehéz években történt.

Ekkor édesapám ki akarta venni Péter bátyámat az iskolából, mert nem volt pénz a tandíjra. Édesanyám azonban ezt nem engedte meg. Elment Boga⁵ igazgatóhoz, aki paptanár volt. Elmondta helyzetünket és tandíjkedvezményt kért. Péter jó tanuló, jó magaviseletű diák volt, így megkapta a kedvezményt, és tovább tanulhatott. Abban az időben kellett volna nekem is a polgá-

Ambrus Karolina és testvére, Ambrus Ignác, 1920 körül
riba menni, de két gyerek felsőbb iskolába járásáról szó sem lehetett, így maradtam egyelőre az

elemiben. Minden este imádkoztam, ha majd polgáriba megyek, meg ne bukjam. Évek múlva magánúton végeztem el azt.

Tűz martaléka lett Zabola-fűrésztelepen az emeletes hivatalnokház

Fentebb már említettem, a közelünkben volt az a zsindelel, kátránypapírral fedett nagy emeletes faház, amiben az erdőfőtanácsos és családja, valamint egy tisztviselő lakott. Ez kigyulladt. Én rettenetesen megijedtem, mivel akkor éppen az állomásfőnöknél voltam, játszottunk kis barátnőmmel, Babával, amikor Ilonka néni – szép szőke asszony – az erdőfőtanácsos lánya megzörgette az ablakot. Vasárnap volt, kérte, hogy hívják azonnal a tűzoltókat, akiknek Kézdivásárhelyről kellett kijönniük Zabola-fűrésztelepre. Mire kiértek, a ház leégett. Hazaszaladtam és láttam, hogy édesanyám ürítette a szekrényeket, a ruhákat batyuba kötötte, hogyha a mi házunkra is áterjed a tűz, menteni tudjuk, amit lehet. A tűzoltók, amikor kijöttek, már nem is oltották a tüzet. Csak arra vigyáztak, hogy az tovább ne terjedjen. A házból estére már csak üszkös romok maradtak.

Az épület biztosítva volt. Azt beszéltek, hogy a lakók azért gyújtották fel, hogy megkapják érte a biztosítási összeget. Nagy per lett belőle, a gyár vezetősége és a biztosítótársaság között. Az, hogy az miként végződött, nem tudom.

Mi felöltözve aludtunk, mert attól féltünk, hogy valami hamu alatt lévő szikrától meggyullad a házunk. A félelem belőlem nagyon későn múlt el, teljesen talán soha. Mindig kiszaladtam és néztem a ház tetejét, hogy az nem ég-e. Szaladtam fel a padláslépcsőn, és a háztetőn lévő teraszról néztem, nincsen-e tűz valahol a környéken. Ha pásztortüzet láttam, ijedten kérdeztem, hogy nem jön-e ide a tűz. Minden este imádkoztam, hogy a házunk ne gyulladjon ki.

Egyszer aztán, amikor Juci nővérem hazajött, elmondták neki, mi van velem a tűz óta. Kérdezték tőle, mit tudjanak tenni, hogy kigyógyuljak a félelemből. Soha nem vertek meg, ezt használta ki Juci, azt mondta: „Manci, ha még egyszer kiszaladsz nézni, hogy hol van tűz, nagyon megfognak verni.” Ez hatott, mert a verés ismeretlen volt számomra, így attól nagyon féltem. Így hagytam abba a tűzlesést.

Juci nővérem Czibalmos Józsefné lett

Juci nővérem akkor Botfaluban, a cukorgyári postán dolgozott, megismerkedett a szárhegyi születésű cukorgyári alkalmazottal, Czibalmos Józseffel,⁶ aki 10-11 évvel volt idősebb nála. Jó-

Ambrus Julianna és férje, Czibalmos József, 1931 körül

képű, jó keresetű, jó családból való férfi volt. Amikor eljött leánykérőbe, még Petőfalván laktunk. Nagy készülődéssel vártuk, sok narancsot hozott nekünk, Jucinak meg literes üveg kölnit. Húsvét volt, és egy kis majmot tűzött a gomblu-kába, a locsoló kölnit a felső zsebében, egy gumigömbben tartotta. Meglocolt bennünket, lányokat, nekem adta a plüssből készült zöld majmocskát, ami nagyon sokáig megvolt nekem. Különben nagyon komoly férfi volt a sógorom, én mindig nagy tisztelettel néztem fel rá.

Zabola-fűrésztelepen laktunk már, amikor megesküdték. Egy cukorgyári tisztviselőnek nehezen adták meg a házassági engedélyt. Aránylag keveset kellett várniuk a házassági engedélyre.⁷ Juci nővérem az esküvő előtt egy évvel hazajött és főzni tanult. Sütött-főzött, igen jó háziasszony lett belőle. Összeházassulásukat követően Marosvásárhelyre költöztek.

Hóban, fagyban járva Zabola-fűrésztelepről a Petőfalvai iskolába

Visszatérve fűrésztelepi élményeimre, Péter bátyám már nagy diák volt, én a hat elemet jártam ki Petőfalván. Aki nem ment fennebb, annak büntetés terhe mellett 7 osztály volt a kötelező. Nekem azonban tervbe volt véve a polgári elvégzése, így a tanító úr nem kérte számon az utolsó évet. Ott nagy telek voltak. Nehéz volt nekem Fűrésztelepről lakatlan területen esőben, fagyban, hóban gyalog eljutni Petőfalvára, az iskolába. Amikor a nemere, a Hargitáról lezúduló hideg szél elkezdett fújni, 4-5 méteres hóhegyek keletkeztek az utakon. Annak a tetején mentem korán reggel az iskolába, ahol ebédszünettel, egész napos volt a tanítás. Én a többivel mindig kimentem az iskolából „ebédelni”, aztán csendben visszalopóztam, és amit magammal vittem, abból ebédeltem.

Néha meghívott Ilonka néni, a tanítónk felesége ebédre. Ő volt a bérma-keresztanyám. Egyedül mentem a nagy hóhegyek tetején, félve kutyáktól, farkasoktól, és annyi sok rosszat hallva, az emberektől is. Hála Istennek, útközben nem találkoztam senkivel.

Nyáron nem féltem, mert akkor a határ tele volt gazdákkal, akik dolgoztak a földjeiken. Csak a csavargóktól féltem. Egyszer Péterrel, amikor hazafele mentünk, barátságosan hozzánk jött egy kutya, megkérdeztük a gazdájától, nem adná-e nekünk. Dehogynem – mondta –, vigyétek. Kérdeztük, hogy hívják a kutyát. Azt felelte, hogy „Mit visz” a kutya neve.

El is jött velünk a kutya hazáig, de akkor megfutamodott Zabola felé, ami három kilométerre volt tőlünk. Futottunk utána kiabálva, hogy Mit visz, Mit visz! Mindenki bámult utánunk, mit lophatott el a kutya. Hát így vert át bennünket a székely gazda, aki előre tudta, hogy a kutyája hazamegy.

Zabolára jártunk templomba, az nagy község volt. Péter ministrált, a miséken, szép nagy templom volt ott. Ahogy poroszkáltunk, sokszor felkészkedtünk egy-egy szekérre, de legtöbbször gyalog mentünk.

Egyszer kapott Péter egy sötétkék öltönyt. Édesapám meg édesanyám összeadták a tudományukat, vettek szövetet és megvarrták. A nadrág, melyet húsvétra kapott, egészen jó volt. Ám, amikor indultunk a misére és mentünk pár lépést, meg kellett állnunk, hogy a nadrág fél oldalra fordult szárát szépen helyére igazítsuk. Aztán megint mentünk, megint igazítottunk. Nem akart közepén maradni a vasalás.

Nekem akkor egy szép, de igazán szép, téli öltözetem volt. Juci nővéremnek, aki télen esküdött, volt egy fehér kecskebőr fél bundája, azt esküvője után nekem adta. Bözsi nővéremtől kaptam egy szürke rakott szoknyát. Ebben jártam Kézdivásárhelyre, amikor télen a bátyámnak csomagot vittem, meg télen Zabolára a templomba.

Péter kapott egyszer egy hegedűt is. Pubika szépen játszott rajta a karácsonyi szünetben. Péter azonban nem szerette a hegedűt. Ő a zongorához, harmóniumhoz vonzódott. Én semmi hangszerhez nem éreztem tehetséget. Csak próbálgattam, de nem ment. Vettem egyszer egy szájharmonikát, amit keservesen fújtam, de dallamot nem sikerült kicsikarnom belőle. Ezen kívül még fésűre tett selyempapírral is muzsikáltunk.

Mária nővéreméknek Sepsiszentgyörgyön cimbalmuk is volt. Akkoriban az a divat járta, hogy akinek nem telt zongorára, az cimbalmot vett a gyerekeinek. Mire én felnőttem már nem volt meg Mária nővéremék cimbalma. Én a késői gyermek, minden ilyenből kimaradtam.

Írtam is egyszer kislánykoromban egy verset. Erre a mondatra emlékszem belőle: „Fáradt véreből az apámnak fölöslegnek jöttem a világra.” Írtam többet is, mint minden gyerek, de csak erre emlékszem.

Életemben sokat voltam magamban, de soha nem unatkoztam. Fűrésztelepen napközben édesanyámmal ketten voltunk otthon. Kivéve, ha testvéreim közül valamelyik nálunk töltötte a szabadságát. Édesapám mindvégig megtartotta a külön kis szobáját, ahová elvonult olvasni, meg gondolkozni, a nehéz életen. Amikor véletlenül egyszerre voltak otthon a nővéreim, sokat bántották édesanyámat.

Egyszer éppen reggeli kávéját itta a konyhában, amikor Mária nővérem maga mögé állítva Jucit és Bözsit, anyám elé állva elkezdték a rigmust: ha nem adják el a sepsiszentgyörgyi házat, ha ügyesebben élnek, ha minden megvolna stb., akkor most Szentgyörgyön úri módon élhetnének, mint régen, nagyobb lehetőséggel, meg ez, meg az.

Édesanyám egy darabig hallgatta, aztán azt tette, amit soha, a lányokhoz akarta vágni a csészéjét, de a kályhát találta el, aztán elszaladt édesapámhoz. De előtte még azt mondta, hogy „vigyen el az Isten annyifelé, ahányan vagytok.” Én, aki nem voltam a bosszantók között, csak ijedten álltam. A sors mégis úgy hozta, hogy a testvérek közül én kerültem legmesszebbre szülőhelyünktől. Az anyám rám soha nem haragudott, pedig én is mondtam neki nagylánykoromban ezt-azt, igaz, nem bántó szándékkal. Szüleim engem, a legkisebbet féltettek mindig a legjobban az élettől, mert arra gondoltak, hogy nem lesz már idejük felnevelésemre.

Svarcz ügynök úr, a hitegető

A padlásunkon füstölték az állomásfőnök disznóhúsait. Édesapám általában egyedül aludt. Szerette nyitva hagyni a külső ajtót, hogy világos legyen a szobájában. Azt mondta, lehet majd eleget sötétben, ha meghal.

Egyik téli éjszaka zajt hallott a padlás felől. Abban az időben volt a környékünkön egy hírhedt betörő, aki hol itt, hol ott tűnt fel. Édesapám zajt hallott és azt hitte, lopják a húst a padlásról. A nagy télben kiugrott az ágyból, és a nagy hidegben, hóban, pizsamában, mezítláb felfutott a padlásra. A zajt azonban nem betörő, hanem a szél, meg a macskák keltették.

Ő ekkoriban, miként azt már említettem, éjjeliőr volt Zabola-fűrésztelepen. Ez a munka abból állt, hogy a területet körbejárva, a kerítésen elhelyezett órákat minden alkalommal fel kellett húznia. Így nem volt módja arra, hogy kihagyjon egy-egy kört. A nagy hidegben sokszor megfázott. Ezek a megfázások biztosan hozzájárultak

szívasztmájának kialakulásához. E betegsége miatt rettenetesen köhögött, fuldoklott. Elég sok időbe telt, amíg az éjjeliőri munka helyett irodai beosztást kapott.

A Fűrésztelepnek elkezdődött a felszámolása. Vagonszámra hordták el a feleslegessé vált gépeket, alkatrészeket. Egyszer a szállítást szervező ügynök, akit Svarcz úrnak szólítottak, rábeszélte arra, hogy egy vagonnal kevesebbet írjon be. Azt ígérte, hogy ennek fejében, hálából hoz nekünk Brassóból ruhákat, cipőket, meg mindent. Végül hozott három hócipőt, ami még nekem is kicsi volt, meg hozott egy trottőr sarkú cipőt is. Azonban azt a búzavirágszínű szövetet, amit nekem ígért, hiába ábrándoztam róla, soha nem hozta el. Egyszer, amikor Brassón keresztül utazott édesanyám, elment hozzájuk, de Svarcz úr, az ügynök, szóba sem állt vele. Édesapámat meg emésztette a gondolat, hogy mekkorát csalódhatnak benne a megbízói, ha kiderül, mit tett. Addig-addig búsult, ette magát, míg teljesen belebetegedett. Ő nem is bánta, hogy Svarcz nem adott szinte semmit, legalább így nem volt haszna ballépéséből.

Mária nővérem házassága

Mária nővéremnek jó állása volt Botfaluban,⁸ a postán. A román kormány azonban hozott egy rendeletet, amely szerint magyar ember nem dolgozhat postán, mert az bizalmi állás, és visszaélhet azzal, amit megtud. Volt ott egy román postamester, Olariu Vasile, aki fiatalabb volt két évvel Mária nővéremnél. Mária 24, a postamester 22 éves volt. Kérte Máriát, menjen hozzá feleségül. Nővérem hallani sem akart róla. Próbált feleségnek valót szerezni Vasilénak. Vitte őt vásárnaponként a környező falvakba, bemutatta neki barátnőit, a tanítónőket, postai kolléganőit, Vasilénak azonban egyikük sem kellett. Csak mindig ismételten Máriát kérte feleségül.

Mária nagyon szép lány volt. Szép szobrokat tudott csinálni, szerette a verseket, szépen énekelt. Aztán, amikor a főnökasszonya, a postamester nő megtudta, hogy nekik, magyaroknak el kell hagyniuk a postát, azt kérdezte Máriától, hogy mire vár. Hozománya nem lesz, ezért igen kevés az esélye annak, hogy állás nélkül maradván, magyar fiú kéri meg a kezét. Ekkor nővérem levelet írt édesapámnak, akiről tudta, hogy miként vélekedik az őt tönkretévő románokról. Megkérdezte, mit tegyen ilyen körülmények között.

Édesapám azt válaszolta, ha egészséges lenne, azt írná, jöjjön haza, meglesz itthon.

Azonban közeledni érzi a halálát, ezért nem írhat semmi biztatót. Ő nem ellenzi a házasságot. Mária tegyen belátása szerint. Ezután leánykérőbe jött Vasile. Rendes, kedves fiatalember

volt, kedves volt hozzá édesapám, szimpatikusnak találtam; jóban is voltam vele mindig. Ő is testvéreként szeretett engem. Bözsi nővérem ellenségesen viselkedett vele. Juci nővérem egyenesen kétségbe volt esve. Telefonált Máriának, hogy ne menjen románhoz, mit fog szólni hozzá férje, Czimbalmos Jóska, meg a rokonsága. Mária azt mondta, „egyikőtök sem fog engem eltartani, azt teszem, amit tennem kell”. Férjhez ment Olariu Vasiléhez, így román feleségként a postán maradhatott. Én sokat voltam náluk, sajnáltam mindkettőjüket. Vasile, akit ezután Laci-nak szólítottunk, imádta Máriát, aki eltúrte, de nem szerette őt.

Mária és Vasile (Laci) első gyermeke, Nelli

Egy évi házasság után megszületett Mária és Laci házasságának első gyümölcse: Olariu Cornelia, Nelli. Mi költözés előtt álltunk. Édesapám hazakíváncozott Szárhegyre. Édesanyám elment Botfaluba, hogy az első unokája születésénél segédkezzen.

Ambrus Mária, Olariu Vasile (Laci) és lányuk, Cornelia, 1932 körül Botfalun

Jgzetek

¹ Ojtoz (Oituz), Erdély és Moldva határán, a sebes folyású Ojtoz folyó szűk völgyében fekvő település. Két részből áll, a forgalmas főút menti lakóházakból és középületekből, valamint a keletre benyúló völgybe

épült fűrésztelepből és szolgálati lakásokból. <http://bretcu-bereck.ro/index.php/hu/falvak/ojtoztelep>

² Kézdivásárhelytől 32 km-re délkeletre a Háromszéki-havasokban, a Nagy-Bászka völgytágulatában, a Kupán-, Taplica- és Rozsdás-patakok találkozásánál fekszik. Elnevezése a székely határórség megszervezésének idejéből származik, amikor – mivel itt húzódtott az országhatár – területén határőrállomás (németül: Commando, Grenzkommando, Grenz-Kommando) működött, amit háromszéki katonák őriztek. Kézdiszéki és orbaishéki utazások. In: Vofkori László: Utazások Székelyföldön. Olvasószerkesztő P. Buzogány Árpád. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó. 2007. 430–431 p. [https://hu.wikipedia.org/wiki/Kommand%C3%B3_\(telep%C3%BCI%C3%A9s\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Kommand%C3%B3_(telep%C3%BCI%C3%A9s)) Az 1890-es évektől fűrésztelep működik a településen. Eköré települt a falu. Ekkor épült az erdei vasút és a Tündérvölgyben a sikló is. Vö. Révai Új Lexikona XII. köt. KLC-KY. Szekszárd, 2000, Babits K. 200. p.

³ Zsögön Zoltán (Ozsdola, 1880. szeptember 30. – Kézdivásárhely, 1951. április 11.) erdélyi magyar költő, pedagógus. Középiskolai tanulmányait a kézdivásárhelyi Római Katolikus Gimnáziumban végezte, majd a csíksomlyói római katolikus tanítóképzőben tanult tovább. 1905. október 7-én leplezték le a csíksadéfalvi székely vértanú emlékművét. Az ünnepségen Zsögön Zoltán *Bíborban rejtőző porkoláb* című ódáját szavalta. Habsburgellenes, illetve Ferenc Józsefre utaló sorai miatt letartóztatták, s csak Erdély akkori püspöke, gr. Mailáth Gusztáv Károly közbenjárására bocsátották szabadon. A csíksomlyói, ill. csíkszeredai római katolikus tanítóképzőben tanított, s amikor 1920-ban az Erdélyi Római Katolikus Státus iskoláját anyagi okok miatt Kézdivásárhelyre, majd Marosvásárhelyre helyezte, hűségesen követte tanintézetét. Az új nemzedék nevelésében egyre fontosabb szerepet töltött be, volt tanítványai legendás hírű tanárként emlegették. Címzetes igazgatóként vonult nyugalomba 1939-ben. vö. https://hu.wikipedia.org/wiki/Zs%C3%B6g%C3%B6n_Zolt%C3%A1n

⁴ Ambrus Karolina, Lina néni (Szarhegy, 1882 – Marosvásárhely, 1966) második férje Lengyel Gerő, Gerő bácsi (Tölgyes, 1882 – Borszék, 1943)

⁵ Boga Alajos (Csíkköz, 1886. február 18. – Máramaros, 1954. szeptember 14.) magyar kanonok. Teológiát a bécsi egyetemen tanult, mint a Pázmáneum növendéke. 1910. július 14-én szentelték pappá Bécsben, 1914-ben Kolozsváron szerzett filozófiából doktori fokozatot. Az első világháború alatt táborigazgató, majd a kézdivásárhelyi gimnázium tanára és igazgatója volt. 1931-ben kinevezik az Erdélyi Római Katolikus Státus referensévé. 1945-től Márton Áron püspök általános helynöke, a püspök letartóztatását követően a főpásztor titkos megbízásából ő irányította az egyházmegyét. A papoknak határozottan megtiltotta az államilag kezdeményezett papi béke-mozgalomba való bekapcsolódást, ezért 1950. május 10-én letartóztatták. A vácsesti-i, majd a máramaroszi börtönbe hurcolták, ahol mindvégig ítélet nélkül tartották fogva. A börtönben is komoly lelkiéletet élt, tartotta a lelket paptársaiban. 1954. szeptember 14-én, a Szent Kereszt Felmagasztalásának ünnepén hunyt el. Ismeretlen sírban, valószínűleg a Tisza-parti csárdai vagy szegények temetőjében nyugszik. Vö. https://hu.wikipedia.org/wiki/Boga_Alajos

⁶ Czibalmos József (Gyergyószárhegy, 1899 – Marosvásárhely, 1962)

⁷ A cukorgyárban dolgozó műszaki tisztviselők – Czibalmos József 1926-tól dolgozott a német tulajdonú, budapesti központú, Botfalusi, cukorgyárban – belépésüktől kezdődően egy ranglétrát jártak be, ami természetesen a fizetésükben is megnyilvánult. Annak érdekében, hogy kis fizetésű tisztviselő kevés pénzzel ne alapíthasson családot, belépéskor írásban kellett elfogadnia azt, hogy házasságkötéséhez a gyár vezetőségének az engedélye szükséges. Czibalmos József a következő lépcsőfokozatokat járta be: segéd, cukormester, intéző, főintéző, gyártásvezető. Házasságkötéséhez legalább cukormesteri fokozatot kellett elérnie. Ezt a fokozatot Czibalmos József 1929-ben érte el, és ennek megfelelően ekkor kapta meg a házasságkötési engedélyt. (Czibalmos József fiának szíves közlése)

⁸ Botfalva, Brenndorf, Botá. 1889-ben alapított itt cukorgyárat a szerencsi cukorgyárat is működtető, főként német tőke által létrehozott Magyar Cukoripar Rt., amelyet 1892-ben a Kornfeld Zsigmond által vezetett Magyar Általános Hitelbank vett meg. Az építkezéseket egy prágai vállalkozó vezette, a gépek Pilzenből és Prágából érkeztek. A századfordulón az akkori Magyar Királyság legnagyobb cukorgyára volt. Éjjel-nappal üzemelt, 640 férfi, 280 női napszámost és kétszáz gyermekmunkást foglalkoztatott. Évi 75 ezer mázsa süveg-, kocka-, darabos és porcukrot állított elő.

Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta a szerző jogutódja, dr. Bárdos István. A következő (4.) rész bepillantást ad a zabolai évek mindennapjaiba. Megismertet a szemben lakó erdőfőtanácsos családi viszonyaival, annak házasságon kívül született leánygyermekének életmódjával és udvarlójával. A családapa egészségi állapota rosszabbra fordul. Megkezdődik a Szarhegyre történő hazaköltözés lelki és valóságos előkészítése. Megismerjük a szarhegyi éveket, az ottani viszonyokat, barátokat, barátnőket. A költözés viszontagságai után meghal az édesapa, ezzel a kislánynál nagylány lesz.

Sz. Opre Mária: Ajtók a föld alá 1.

H. Túri Klára

Nemrég még...

mit
naponta ötször harsogott tele
a szomszéd minaret müezzinje
Jeruzsálem keresztény temploma fölött
vándorgólyák csapata körözött
s a templom

papja
URAM SEGÍTS

A
HAZA-KÖLTÖZŐKET

honvágytól hajtva
értük

így esengett

s

a vetítövásznon csapatuk látva
gondolok most vissza

oly

varázs-időkre

mikor még nem hullottak

Szíria-szerte bombák

a diktatúrák pokol-képzetét

s gyűlölségek fekete-lyukát

égi bárányfelhők

semlegesítették

még

az emberiség úri

bolygója

nem sodródott bele

az első s második

rettentő nagy verekedés után

a

harmadik világháborúba

s a jobbik fél

így imádkozhatott

ATYÁM LEGYEN MEG A

TE AKARATOD

oly

korról szólnék

mikor az emberek

egyenként is

tudhatták

melyből kihál a szeretet

az a nap lesz a vég

egy korra emlékszem

melyben

még

április 8.-át

az Emberszeretet Világnapjaként

ünnepelni nem kellett

s

ki otthonról messze csavarogva

előre érezte bár a pofont

mit kapni fog

mégis boldog volt

hogyan hazatért

az a gyerek

kicsi volt még

s netán ha félt még elébb

s magáért és társáért

s mindazokért

kik

ha kellett

valaha

magukért és másokért is

helyálltak

az a kisgyerek úgy vélte

ezerszer is

csak azért is

pofonnal is

megérte

a

BÉKE

Sz. Opre Mária: Ajtók a föld alá 2.

Bárdos István

Emlékek, gondolatok a három Tamási (Lajos, Péter és Szabolcs) művészetéről

Tamási Péter, művésznevén Thomas, szíves invitálására meglátogattam őt Pázmány Péter utcai műtermében. Régen láttam dolgait. Nagy érdeklődéssel készültem beszélgetésünkre, és nem kevésbé újabb művei megnézésre.

Ismeretségünk, barátságunk több évtizedes. Először 1973-ban egy a Balassa Bálint Múzeumban rendezett kiállítás alkalmával találkoztunk.

Másodszor néhány héttel később, az akkor még működő, mára emléktáblává „magasztosult” Petőfi Mozi előtt futottunk össze. Hóna alatt keretezett grafikát tartott, emlékeztem szerint akkor vajszínű vagy fehér inget és azonos színű vászonnadrágot viselt. Néhány barátságos szót váltottunk a városról, az itt élő fotósokról, a Fotóklubról, amelynek 1968-ban történt megalakulásától kezdve aktív tagja volt.

Izgalmas, jó programokat szerveztek. Jól éreztem magam körükben. Ami ott szóba került, vagy aminek a megvalósítására törekedtek, hasonló, vagy azonos volt azzal, aminek aktív részese voltam debreceni főiskolai éveimben. Ott, egyik évfolyamtársam révén – aki maga is művészpályája kezdetén volt – kapcsolatba kerültem az ország fiatal fotóművészei által létrehozott, az akkori hivatalos művészetpolitika által finoman szólva sem támogatott, Műhely 67' kiállítás résztvevői közül néhányval. Legnagyobb öröömre többüket viszontlátam az Esztergomi Fotóklubban is. Gyakori vendégei voltak a Thomas és a mindenki által Csíónak szólított Sipeki Gyula fotóművész által szervezett előadásoknak, kiállításoknak.

Thomas nem tartozott a hangoskodók közé, visszafogott humora, színes egyénisége, ötletei révén mégis meghatározó szerepet játszott a város fotós életét formáló szellemi életben.

Szívesen emlékszem vissza a közreműködésével szervezett fotóklubos farsangi bulikra, amelyeken ott voltak a fél ország fotósai, no meg szinte minden fiatal, aki számított Esztergom akkori szellemi, művészeti közéletében.

A Fotóklub ekkoriban vált a hazai fotóművészet megújításának egyik, országosan is számon tartott bázisává. Akciórádiuszát, vonzerejét a már említettekén túl Fábián László, Albertini Béla és az azóta elhunyt Bodri Ferenc, továbbá Dévényi Iván jelenléte növelte. Őket tiszteltem, kedveltem, mert jórészt ugyanazt a szellemiséget

képviselték, amelyhez hasonló, Esztergomot megelőzően, csak a kálvinista Rómaként számon tartott Debrecen kínált számomra.

Az akkori tagok közül Thomas, Balla András (ABALLA), Mudrák Attila, Návrádi Kálmán (Csami) és Bukó László, valamint az azóta elhunyt Kollár István, Vigovszky István (Vigó) és Sipeki Gyula (Csiő) álltak a legközelebb hozzám. Közülük hárman, ABALLA, Thomas és Csiő indították útjára az általam első pillanattól jó szívvel támogatott Esztergomi Fotóbiennálét. Ez a ma is viruló program tette máig a magyar experimentális fotóművészet Mekkájává Esztergomot.

Az 1990-es évek elejének politikai, társadalmi változásai nyomán új célokkal, új szerveződések váltották fel a régiakat. Ekkoriban Thomas alkotói tevékenységében már a képzőművészet játszotta a főszerepet.

Mire idáig jutottam emlékeim felidezésében, meg is érkeztem a Kaleidoszkóp Ház tulajdonát képező, Thomasnak műtermét is magába foglaló épülethez.

A ház hatalmas mandalával ékes kapuzatán belépve egyértelművé vált számomra, hogy világra nyitott képzőművészeti műhelybe érkeztem. A falakat graffitik borítják. Ezeket a Kaleidoszkóp Ház Ferencz Dániel (Dune One) és András Péter vezette alkotótáborainak résztvevői készítették.

A műterem ajtajánál Thomas fogadott. Belépve, a festő művei és filozófiai attitűdjét kifejező lírikusok: Weöres Sándor, Ady Endre versei, jeles képző- és fotóművészek könyvei és egy fotó, a magyar származású Lucien Hervé (Hódmezővásárhely, 1910 – Párizs, 2007) Brassait (alias Halász Gyula) és Pablo Picassót ábrázoló képe vonta magára a figyelmemet.

Mindezek kedves fiatal tanítványának, a festői, grafikus tehetség mellett lírikusi vénával is megáldott Csányi Barbarának a verseivel és alkotásaival harmonikus egységet alkotva erősítik egymás értékeit.

Látogatásom egy-két nappal előzte meg a „Három T” – Tamási Lajos (1916–1976), Péter (1946–) és Szabolcs (1980–) – TÁR-LAK Szalonbeli kiállításának 2016. június 21-i megnyitóját.

Tamási Lajos művészetének értékeit és jellemzőit a kiállított 22 alkotás közül összesen hét műve – egy pasztell és hat akvarell – villantja fel, amelyek egyben a *festőművész* születésének 100. évfordulójára emlékeztetik a nézőt. Az Esztergomi Érseki Tanítóképzőt, majd a Magyar Képzőművészeti Főiskolát 1937–1941 között – Aba Novák Vilmos növendékeként – elvégző alkotó munkásságáról keveset őriztek meg az írott források. Mindössze annyit tudunk, hogy a II. világháború utolsó éveiben iparművészeti tanfolyamot indított a Szenttamás Vizi-

Tamási Lajos: Női portré

városi Polgári Körben (Olvasókör). 1961-ben szerepelt a Balassa Bálint Múzeumban rendezett, az „Esztergomi Képzőművészek”, majd az Esztergomi Képzőművész Kör 1961. évi jubileumi, valamint 1962. évi kiállításán.

Akvarelljei kitűnően adják vissza a táj hangulatát. A „Sejtelmes éjszaka a Szigeten” és a „Ház a völgyben” című alkotásait a rá jellemző sejtelmesség, titokzatosság hatja át. A „Nagy-Duna a Bazilikával” az izzó nyári napot, míg a „Kis-Duna part” a kora őszi hangulatot idézi.

Mesterségbeli tudására és a szépség megjelenítésére való képességére utal két virágos csendélete. Művei sorát a lírai konstruktivizmus jegyében született „Női portré” című pasztell zárja. Ezen kevés színnel – arany, zöld, feketével kombinált kék, illetve lila –, lehunyt szemmel, maszkzerű arccal jelenik meg a szép, zárkózott, belső erőforrásaira építő hölgy, aki nem mellel az alkotó felesége.

A Tamási trió második tagja az apa nyomdokai-ba lépő fiú, **Thomas**.

A festő- és fotóművész ez évben tölti be 70. életévét. Felvetődik a kérdés, volt-e szerepe édesapjának, és ha igen, milyen, az ő művészé válásában? A választ egy interjúban maga Thomas adta meg: „Tőle rengeteget tanultam. Nem-

csak mesterségbeli tudást, de egyfajta szellemiséget is. Általa ismertem meg Szőnyi Istvánt, a Zebegényben élő idős mestert, aki jó barátja volt. Hét-nyolc éves lehettem akkoriban, de máig emlékszem az ott eltöltött napokra.”¹ Édesapján és Szőnyi Istvánon kívül nagy hatással volt rá Csohány Kálmán és Kondor Béla művészete is.

A „Három T” jubileumi kiállításán ő kilenc művével szerepel. Ez a szikár válogatás minden lényegeset elmond művészeti törekvéseiről. Hat olajképe, két grafikája és egy akvarellje jelzi, hogy pillanatnyilag ezek a műfajok a legfontosabbak számára.

Olajképei annak a törekvésnek jegyében születnek, amely a különböző művészeti ágak, technikák és műfajok konvencionálisan elfogadott határainak kitérésére, merev elkülönülésük felszámolására, és a témának megfelelően, azok együttes alkalmazására irányul.

Alkotásaiban nem a valóság reprodukálására, esetleg annak idealizálására, hanem a valóság-elemeknek az emlékezetében megőrzött formáinak, mondjuk, a valóság égi másának megjelenítésére vállalkozik.

Kimeríthetetlen mennyiségű témát ad számára az emberi és a szakrális bibliai világ egymástól való elválaszthatatlansága, egymásra hatása, a férfi és a nő harmonikus vagy konfliktusos kapcsolata.

Az utóbbi időben mintha csak kisebb részben inspirálnák alkotásra az esztergomi, és az Esztergom közeli tájak. Műveiben ugyanakkor, ha másként is, de folyamatosan jelen vannak a város, a táj jellegzetes épületei, tárgyai. Ily módon is jelzi nézőjének, hogy a történet Esztergomhoz, Pilismaróthoz vagy ritkábban más településhez, térséghez kötődik.

Műveinek visszatérő attribútumai közé tartoznak az elmúlásnak, a halálnak, az új élet kezdetének szimbólumaiként angyalok, vagy a rájuk utaló szárnyak éppen úgy, mint az emberi szenvedés, megváltás, megtisztulás jelképeként kálvária keresztjei.

Szinte minden képen megjelenik egy ötnyolcfokú lépcső, és / vagy vékony vonalakkal, de a hangsúlyosan berajzolt egy, esetleg két lajtorja.

Ezek jelenítik meg krédóját, amely Weöres Sándor „A teljesség felé” című verses esszéjének az ember célját és motivációját rögzítő következő két sora: „Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás: / Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra.”

A kiállítást nyitó olajkép, a „Portré apámról”, édesapjáról őrzött utolsó emlékét jeleníti meg. A bemutatott két grafikán, amelyek egyikének a „Profán pieta”, másikának a „Szürreális thriller” címet adtam, megcsillan kitűnő rajztudása.

Édesapja képi világához talán a „Pilismaróti Duna-part” akvarellje áll a legközelebb. Ez a kép a valósághoz igen közeli mó-

Tamási Péter („Thomas”): Levelek kedvesnek

don idézi a tájat. Ám, ha alaposabban szemrevételezzük a háttérrel adó eget, abban finoman komponálva felsejlenek a sejtelmes arcok, figurák, épületek sziluettjei.

Drámai erejű az „Esztergomi pieta”, amelyen a jelzésszerűen ábrázolt Bazilikával, templomtornyokkal és jellegzetes épülettel köti Esztergomhoz a művet. Az anya már csak a halott testet öleli. A fiú lelke kitárt szárnyú angyal képében már a mennybe készül.

Ugyancsak bibliai témájú a „Profán Madonna”. E kép háttére Szűz Mária színe. Itt kap helyet a Nap és a Hold sziluettje és a kálvária három keresztje.

A fentebb már említett „Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra.” gondolatot felerősíti a hat csíkból álló lépcső és a két lajtorja. A kompozíció középpontjában az öltözéke szerint világi nő kapott helyet.

A nőszerepeket bemutató sorozat következő darabja „A NŐ”. A lényegében három színre, az uralkodó pirosra, kékre és sárgára épülő kompozíció középpontjában a nemiség minden fontos jegyét megjelenítő NŐ áll. Bal oldalán, a visszafelé, az előre és a jövőbe tekintő három galamb, jobb oldalán a lelki gazdagságot szimbolizáló, égre törő templomtorny, a kép alsó traktusában, bal oldalon a lajtorja, jobb oldalon az öt elemből álló lépcső kapott helyet.

A „Levelek kedvesnek” című alkotás redukált színvilágú – döntően kék, piros, fehér –, átlós kompozíciójú. A kép bal alsó sarkában sejtelmesen, de eléggé felismerhetően a *kedvesnek* a portréja, felette a levelet küldő maszkja látható. Legfőképpen a levelet vivő, a gondolatot megtestesítő repülő madár helyezkedik el. A kép jobb oldalát a levél tartalmára utaló levett ruhadarab tölti be. A levél küldője esztergomi. Erről tanúskodnak a képen a város jellegzetes épületei, a Bazilika, a templomtornyok és a vár sziluettje.

A „Merengő nő virággal”, fényvel és árnyékkal, lírai, lány geometriai formákkal mesterien komponált, sötét tónusú mű, háttérében felsejlő, árnyalakok sokasága idézi a kép főszereplőjének csapongó gondolatait. Ebből emelkedik ki visszafogott színeivel a központi figura és az adott hangulatot hitelesítő virág.

A családtagok sorában a harmadik, **Tamási Szabolcs**, Thomas fia, Tamási Lajos unokája. Ő számítástechnikával foglalkozik, így a digitális fényképezés, a komputergrafika műfajában alkotva lép(het) apja nyomdokába. Ez alkalommal három monokróm és három színes alkotással jelentkezett. A monokróm képek egyikén az Esztergom Széchenyi téri Szentháromság szoborcsoport „Árpád-házi Szent Erzsébet”-et ábrázoló részlete, a „Kápolna” című másodikikon egy építészeti ritmust kiemelő kápolna, a harmadikon egy képpár: „Kockakő út a Bazilika mellett – Egykor pad volt a Széchenyi téren” (Gróh István alkotása) szerepel. Ez utóbbinak a bal oldali részén a Bazilika mellett futó, látszólag funkció nélküli kockakő út, jobb oldali részén az esztergomi kötődésű Gróh István iparművész által tervezett műkőből készült pad részlete látható. Ezt a padot, amely társaival együtt az 1930-as években került a Széchenyi térre, a legutóbbi átépítés során váltották ki másolattal.

A monokróm képeken túl további három színes alkotás egyikén – „Elenyésző világ” – omladozó épületet látunk, a hozzá tartozó kovácsoltvas lépcsőkorlát eltorzult maradványával. Ezt egy-egy képpár követi. Közülük az egyik az „Ipari és természeti formák”, természeti formák hajlékonyságát állítja szembe az 1960-as 70-es évek köztéri tárgyainak, épületeinek igénytelen formavilágával. A másik („Ernyős virágzat”) a növényzet formagazdagságát villantja fel a néző számára.

Jegyzet

¹ L. Balogh Béni: Műhelytitkok nyomában. Tamási Péter: Festészet a létformám.= EVID, 1991, 25. sz.

Wernke Bernát

Tamási Péternek

áradóba bontott
szárnyakkal, nyájasba
hancúroz valaki...
merengő mélységeket
elröppentve, a zsongó
esztergomi utcában –
szétöntözve dalait... mit
jó kedélyével kerget,
sokoldalú rengetegébe... s
majd valamikor eztán,
poroszkálása lenyugtán –
vászna előtt megáll... mikor
majd újra, az utca bokraira
habzik, sosem fakuló, patakzó
kiáltása, s látja lelke mélyén
máris, hogy teríti a kint
még arra járók, konduló
lázeit, ha majd képére
keringenek eddig süllyeteg
arcaik... izmosba jöveteltetve
őket... akik hajlékony lebbenettel
szaporázzák felé érkeztek... hát
persze, Thomas személyisége
jött a képre, kitöltve szögödrüket
végre, az ismeretlenbe tapogatózó
öröme... ó bocsánat, hogy is
mondtam, hát persze, hogy

Thomas... de polgári néven
Tamási Péterként fordult
anyakönyvébe... de ne csak
vele foglalkozunk, mert ma
ránk suhognak, összesen
hárman, arcunkra ragyogtató
sugárban... generációk
szálláshelye lett, ide gomolygásába
lépegetve
e terem... s, oly
sok itt a remek, hogy ma itt
elcsigázott nem lehet
senki sem...
feszülő tekintetünkkel,
bensőséggel tiszteljük, ki
már nem lehet itt... de lépett
helyére a harmadik, még
tarkábbá vitorláztatva magát,
míg tanulmányozza
elődeit...
hát, akkor vezessük fel
szomjunkat, e délutáni
virradatba... és a falakat dúsított
– még szunnyatag ékületükben is –
láthatjuk
kéргеinkről
leperegő
hézagaink

Tamási Szabolcs: Árpád-házi Szent Erzsébet

Kezdeményezés a magyarörmények ismertebbé tételéért

Múlt...

Egy olyan keresztény közösségről szeretnék szólni a következőkben, amely bebocsátást kért s kapott a történelmi Magyarországon. Mindezt a következő évszázadokban kiváló teljesítménnyel meg a befogadó országgal s nemzettel való nagyfokú azonosulással hálálta meg. Ez a többség-kisebbség viszonyulás a mai népvándoroltatás időszakára nézve is tanulságokkal szolgálhat.

A magyarörmények legjelentősebb betelepülési hulláma a 17. század utolsó harmadára tehető. Miután a török terjeszkedés elől menekülni kényszerültek már két-három évszázaddal korábban, a velünk szomszédos Lengyelországban (Galíciában) és Moldvában is kiépítettek jelentékeny kereskedelmi, vallási központokat. A török-lengyel harcok dúlásai következtében a hagyomány szerint 1672-ben érkezett az általuk jól ismert szorosokon az első nagyobb csoportjuk Erdélybe, amelyet több éves folyamatként kell felfognunk. Apafi Mihály fejedelem jószívvel fogadta őket: Besztercén, Gyergyószentmiklóson, Csíkszépvízen, Görgényszentimrén, Petelén, Marosfelfaluban, Kantán, valamint saját ebesfalvi birtokán telepítette le őket. Már ő, de fia, II. Apafi Mihály is különböző kiváltságokban részesítette őket: szabadon választhattak bírót, szabadon kereskedhettek, kereskedelmi ügyekben pedig a görög kompániához fellebbezhetek.¹

Származásföldrajzilag heterogén, szociológiai szempontból viszont homogén, főként kézművesekből és kereskedőkből álló csoport alkotta e kolóniát.² A beköltöző családok száma 300 alatt lehetett, ami később durván megtízszereződött.³

Besztercéről – ahol a vezető rétegük, a legtökeesebb, jómódú családok éltek –, a szászok 1712-ben kiűzték a számukra nemkívánatos konkurenciát. Ezt követően költöztek át Szamosújvárra (Armenopolis), ahol megalapították az „örmény metropolist”, amely az egyetlen, terv alapján épült város lett Erdélyben. Barokk épületei, templomai sajátos szint képviselnek, tükrözvén egykori lakóik jólétét. Szamosújvár 1726-ban, Ebesfalva 1733-ban kapott kiváltságlevelet III. Károlytól – utóbbi ekkortól az Erzsébetváros (Elisabethopolis) nevet viseli. E két település képezte a kezdetben egységes *compagnia* belső és külső alkotórészét. A székelyföldi örmények so-

káig az erzsébetvárosi bíró joghatósága alá tartoztak, de 1715-től a szentmiklósi és szépvízi örmény bíró volt az elsőfokú hatóság az ott élők számára, szabad királyi városi rangot II. Józseftől kaptak.⁴

Az udvar tehát különösen pártfogolta őket, hisz beleillettek az udvar merkantilista gazdaságpolitikájába, a török és zsidó alattvalókat kívánták velük kiszorítani a keleti kereskedelemről, a katolikussá vált vallásuk pedig az ellenreformáció folyamatában nyert jelentőséget.⁵

Eredeti vallásuk szerint az *örmény apostoli egyházhoz* – a világ első államvallássá vált keresztény egyházhoz – tartoztak. Apafi idején a nyilvános vallásgyakorlás jogát nem tudták megszerezni, így kezdetben magánházaknál, később bérelt fakápolnáknál végezték a liturgiájukat. A 17. század végén Szebelébi Bertalan kézdíszentléleki plébános és püspöki helynök két kápolnában engedélyezte a saját rítusú istentiszteleteik tartását.⁶

Az évszázad utolsó évtizedeiben – hathatós szentszéki, magyar katolikus egyházi és Habsburg udvari támogatással –, a *rekatolizáció* nagy lendületet vett az ortodox erdélyi románok és a felsőmagyarországi rutének körében. Ebben az összefüggésben a protestánsellenes hatalmi játszma részévé vált az örmény apostoli egyház. Bár Minas püspökük vezetésével egy részük ellenezte, az erdélyi örmények Lembergben 1681-ben deklarálták az uniót, elismerve a pápa primátusát. A folyamatot *Oxendius Virziresco* missziós unitus örmény pap vitte végig sikeresen 1709-ig.

Az általa alapított és felépített Szamosújvár mellett Erzsébetváros, Gyergyószentmiklós és Csíkszépvíz kanonizálódott örmény kolóniaként, amely nem csupán az örmények nagyobb számának, hanem mindenekelőtt az *örmény katolikus egyház* húzóerejének köszönhető. Ott építették fel első, szerényebb kőtemplomaikat, majd monumentális szentegyházaikat. Építészetileg a helyi hagyományba igyekeztek beilleszkedni, a szamosújvári Salamon-templom például a vidék késő gótikus falusi templomainak alaprajzát követi.⁷ Az erzsébetvárosiak első templomukat 1725-ben építették a Szentháromság tiszteletére, ahová négy év múlva mechitarista szerzetesek érkeztek. A ma is álló hatalmas Istenházát 1766–91 között emelték, védőszentje Árpád-házi Szent Erzsébet. Mellette még kilenc kápolna és templom épült a városban a hívek adakozásából.⁸

Virziresco apostoli helynök, majd püspök Szamosújváron nemcsak a lelkeket gondozta, hanem kialakította a sajátos örmény barokk városképet a kereskedő polgárság számára, amely stílus a környék városi és nemesi hagyományai-
ba is illeszkedett.⁹ Létrehozta az örmény tímárcehet, megalkotván annak alapszabályát. A Rá-

kóczi-szabadságharc alatt a protestáns rendek által kiutasított Ilyés András püspök felkérésére ellátta a latin hívek gondozását is: papokat szentelt, harangokat áldott meg, házassági ügyekben bíraskodott, főpapi infuláns miséket végzett, szent olajokat szentelt.¹⁰

A kézműves bőrfeldolgozás a szintén az örmények által űzött mészárosra meg a marha- és bőrkereskedelemre épült. Az Erdélyben monopolhelyzetet kivívott állatkereskedők Moldva, Havasalföld mellett eljutottak Bécsig, a délnémet és itáliai városokig. A szegényebb vándorkereskedők pedig a vidék áruellátásában játszottak fontos szerepet. Szétterjedvén az országban, a 18. században már az Alföldön béreltek pusztákat állattartásra, anyagi helyzetük már a *nemesség megszerzését* is lehetővé tették. A Székelyföldön *fafeldolgozással és kereskedelemmel*, valamint a modern *pénzforgalom* meghonosítással foglalkoztak, utóbbi révén a városiadósást is elősegítvén.¹¹

A magyar közjog a betelepedés után egy évszázadig különleges jogállású idegenekként kezelte őket, de 1776-ban sor került a *jogi integrációjukra* is: ekkortól fogva közhivatalokat is betölthettek, ezáltal jogaik és kötelességeik megegyeztek az államalkotó többségével.¹² Megnyílván ez által előtűnik a *társadalmi és térbeli mobilitás*, a *földbirtokszerzés* lehetősége is (pl. a Bánágban), szétszóródtak az országban, újabb *közigazgatási, értelmiségi pályákra kerülhettek* is érthettek el rendkívüli sikereket.

A korábban lezajlott vallási uniójuk s az utóbb említett emancipációjuk és migrációjuk a Kárpát-medencében igen ritka *politikai és társadalmi integrációt* eredményezett. *Kabdebó Lóránt* a folyamat lényegét abban látja, hogy „a magyarörmények több mint három évszázad alatt úgy váltak magyarrá, hogy származásuk öntudatát megtartották. A befogadó nemzet legjobb polgárává igyekeztek válni, minden sorsdöntő és minden békés időszakban egyaránt.”¹³ Nem csupán asszimilálódtak, egészen és tiszta szívből magyarrá lettek! Annak érzik magukat lelkükben, ezt vallják írásban és tetteikben. „Orbán Balázs szavaival élve, nem éltek vissza soha új hazájuk vendégszeretetével, amely őket legnehezebb üldöztetések korában befogadta. ezen életrevaló nemzettörődék átérezte, mivel tartoznak e hazának és méltónak bizonyult arra, hogy mint magyarörmény e nemzet fiai közé számítsan.”¹⁴

„A 19. század erdélyi örménysége előtt valóban nem volt más lehetőség, mint betagozódni abba a társadalomba, amelybe elődeik már gyökeret vertek, s a közvélekedés által örmény jellemzőknek tartott tulajdonságaikat – becsületesség, szorgalom, hagyománytisztelet, takarékoság, közügyek iránti elkötelezett áldozatkészség,

családszeretet, polgári erények – a gazdaság terén elért sikerek után a társadalmi sikeresség szolgálatába állították (...) A század utolsó évtizedeiben a kulturális és társadalmi élet szinte minden területén kiemelkedő helyet foglaltak el az örmények.”¹⁵ Országos arányszámukhoz képest egyértelműen felülreprezentáltak voltak a korabeli Magyarország elitjében.

E sorok szerzője nagyobb tanulmányban foglalta össze s elő is adta a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület 2015. novemberi konferenciáján, Csíkszeredában¹⁶ a magyarörmények hozzájárulását a magyarság építményéhez.¹⁷

...közel múlt és jelen

Az 1997 februárjában alakult *Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület (EÖGYKE)* volt az, amely újraszervezte az erdélyi örmény közösséget a rendszerváltozás után Magyarországon. A pártállami időkben a megfélemlített emberek a származásukról, egyházi hovatarozásukról nem beszélhettek, így ezek a családokon belül is megfakultak a tiltás, megtorlás miatt.

1994-től a nemzetiségi önkormányzatisággal együtt, kitartó munkával lehetővé vált – Nemeskürty István gondolatát leképezve „parázs a hamu alatt” – újraéleszteni az emberekben az örmény kulturális és katolikus hitéleti identitást, a származástudatot. Ezt a szisztematikus munkát vállalta fel az egyesület és végzi mintegy húsz éve. Munkaformáik a Fővárosi Örmény Klub működtetése, az Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek havilap kiadása (XX. évfolyam), az Erdélyi Örmény Múzeum könyvsorozat elindítása (eddig 21 kiadvány), kiállítások, örmény kulturális hetek, konferenciák stb.

A hazai örmény közösség (tágabb értelemben az örménység) történetének, kulturális értékeinek a széles körben való népszerűsítése érdekében elhatározták, hogy országos tanulmányi versenyt indítanak az állami- és egyházi magyar középiskolák között, hogy a fiatalságon keresztül minél több emberrel megismertessük a Kárpát-medencébe 350 évvel ezelőtt befogadott erdélyi örménység dicső múltját, jelenét. Így született meg a *Velünk élő kultúrák: Örmények országos középiskolai tanulmányi verseny/vetélkedő* gondolata, melynek során bizonyosságot adtak arról, hogy a magyarörmények teljes mértékben integrálódtak a magyar nemzetbe, a kultúrájuk egyidejűleg magyar és erdélyi örmény kultúráként élhető meg mindenki számára. A kezdeményezés mellé odaállt az emberi erőforrások minisztere, a nemzetpolitikáért felelős miniszterelnök-helyettes, valamint a hazai katolikus egyház feje is, erkölcsi és anyagi támogatásuk súlyt adott a tudáspróbának.

2015 nyarán az ország élvonalbeli **egyházi és világi** középiskolái közül kiválasztottak 21-et, amelyeknek vezetőit elektronikus levélben felkérték a **meghívásos** versenyen való részvételre. A kiválasztásnál törekedtek egyfelől az arányos területi eloszlásra, arra, hogy kisebb települések is bekapcsolódhassanak, másfelől az egyházi és világi intézmények megközelítően azonos számára, továbbá az egyháziakon belül a római és görög katolikus, valamint a református és evangélikus tanintézetek egymás mellettségére is. Közülük **19 intézmény** jelzett vissza, hogy részt kíván venni a versenyben.

A rendezők a felkészítő tanárokkal folyamatos e-mail és telefonkapcsolatban álltak. Az egyesület a verseny témáit 14 pontban foglalta össze, amelynek pontjaihoz részletes forrásjegyzéket csatoltak. A nyár folyamán összeállítottak egy olyan felkészítő anyagot, amely papír és CD-ROM alakban, valamint az egyesület honlapján (<http://magyarormeny.hu/index.php?apps=news&article=28>) együttesen alkalmas volt a részt vevő csapatok alapos felkészülésére. Az őszi elején, szeptemberben elküldték a nevezett intézményeknek, kísérő jegyzékkel, adománylevéllal, kérve egyben, hogy a teljes anyag kerüljön az iskola könyvtárának állományába.

Október hónapban a verseny ötletgazdájának, dr. Issekutz Saroltának a vezetésével a lebonyolító stáb kialakította és elküldte a csapatoknak a **versenyszabályzatot**. November első felében elkészítették az elődöntő forgatókönyvét, **feladatlapját és megoldókulcsát**.

2015. november 21-én egyazon időpontban online lebonyolították a verseny **elődöntőjét**. Először dr. Issekutz Sarolta egyesületi elnök néhány perces videó-üzenetben üdvözölte a résztvevőket, majd pontban 9 órakor e-mailben megkapta minden csapat a feladatlapot. A csapatok számára a korábban megkapott felkészítő anyag használható volt, ám a szó szerinti plagiálás elkerülésére felhívták a figyelmüket. A válaszadásra, kidolgozásra 3 óra állt a rendelkezésükre, a csapattagok közötti munkamegosztásban szabad kezet kaptak. 12 óráig mind a 19 csapat **elektronikusan** megküldte a kitöltött feladatlapját a biztonság kedvéért az egyesült által megadott két független elektronikus levélcímre.

A következő két hétben a rendezők által felkért szakmai zsűri kiértékelte a feladatlapokat. December hónap folyamán értesítették a csapatokat arról, hogy bejutottak-e a döntőbe vagy sem, így a továbbjutottaknak kellő idejük maradt a döntőre való felkészülésre. A **döntőbe** a következő öt csapat került:

Aszódi Evangélikus Petőfi Gimnázium és Kollégium

Bolyai János Gimnázium – Kecskemét
Kazinczy Ferenc Gimnázium – Győr
Móricz Zsigmond Gimnázium – Budapest és
SZTE Gyakorló Gimnáziuma – Szeged.

Az elődöntő valamennyi versenyzőjének és felkészítő tanárának a munkáját oklevéllel és könyvadománnyal köszönték meg.

Már az őszi folyamán megkeresték és felkérték azt a történelemtanárt, aki egyfelől alkalmas a döntő feladatainak összeállításában való részvételre, másfelől a **játékvezetésre**. A kiválasztásakor szempont volt a szakmai felkészültség, a téma iránti fogékonyság, a hasonló versenyek vezetésében szerzett gyakorlat, továbbá a nagyközönség előtti szereplésben való jártassága is. Egy a versenyben nem érintett középiskola, a budai Szent Imre Gimnázium pedagógusában, a moldvai csángó népzenei játszó Berka Együttes muzsikájában, Endrődi Szabolcsban találták meg ezt a személyt, aki már a döntő mezőnyének kialakulásakor intenzíven bekapcsolódott a stáb munkájába.

2016. január hónapban részletesen megtervezték a döntő lebonyolítását, és februárban, tájékoztatták a felkészítő tanárokat s rajtuk keresztül a diákokat a részletekről. Az elődöntő felkészítési anyagait továbbiakkal egészítették ki, amelyeket az egyesület honlapjáról és az internetről elérhetőkké tettek.

2016. március 19-én lebonyolították le a **döntőt** a budapesti Móricz Zsigmond Gimnáziumban. Az érintett csapatok „holdudvarán” kívül a magyarörmény közösség mintegy hatvan tagja is kíváncsi volt a megmérettetésre, beleértve az örmény katolikus templom lelképásztorát, nemzetiségi önkormányzati vezetőket, színházi és zenei előadóművészeket, fiatalokat is. A verseny feladatai a korábban közzétett versenytémák szinte valamennyi témakörét érintették. A csapatok kétszer 2-2,5 órás, részben helyben, részben előre megkapott szóbeli, kis részt pedig helyben, írásban megoldható feladatokat kaptak. Kiemelkedett közülük annak a helytörténeti vizsgálódásnak a prezentációja, amelyet szűkebb-tágabb lakókörnyezetük örmény vonatkozásairól adhattak elő, emellett szabadon megválasztott formájú örmény témát is feldolgoztak. A zsűri tagjait a téma jeles hazai és erdélyi szakemberei közül kérték fel.

A tizenöt részfeladat pontszámainak összesítéséül első helyezést ért el a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium csapata, Lőrinczy Anna tanárnő vezetésével. Őket követte az Aszódi Evangélikus Petőfi Gimnázium, felkészítő tanáruk: dr. Péterfi Gábor. Bronzérmes lett a kecskeméti Bolyai János Gimnázium „válogatottja”, őket Harkai Hajnalka tanárnő készítette fel. A 4. és 5. helyen a

Szegedi Tudományegyetem Gyakorló Gimnáziumának és a fővárosi Móricz Zsigmond Gimnáziumnak a csapata végzett, Blazovich Péter Márk és Lugosi Zsolt tanár urak irányításával.

A versenyt **kulturális program** zárta le, amelynek során a magyarörmény és anyaországi örökségből mutattak be a meghívott művészek színvonalas ízelítőt. A vendégek a nap folyamán az **örmény konyha ízeivel** is megismerkedhettek.

A győztes csapat április 25. – május 1. között egyhetes erdélyi körutazáson vehetett részt, amelyen a magyarörmény, a magyar és a székely kultúra meg történelem nevezetes helyszíneit kereshették fel, szakképzett vezetés mellett. Az ezüstérmesek jutalma május 7-én egynapos bécsi kirándulás volt az örmény Mechitarista Rend rendháza és az osztrák főváros magyar emlékei felkeresésével. (E program költségeit a Fővárosi Örmény Önkormányzat vállalta magára.) Másnap a harmadik helyezetteket látta vendégül Budapesten az örmény katolikus templomban és múzeumban a rendező egyesület. **Különdíjakat** nyújtott át a helyszínen még az Ifjúsági Caritas Egyesület és a Ferencvárosi Örmény Önkormányzat, így senki sem maradt ajándék nélkül. A döntő valamennyi versenyzője és felkészítő tanára ezen kívül könyvjutalomban is részesült.

A verseny messzemenően elérte célját: a magyarörmény és örmény történelem, kultúra széleskörű megismertetését. **Több száz** diák és családtagjaik, a felkészítő pedagógusok, a bevont iskolák honlapjait látogatók, a könyvtáraik jövőbeni olvasói, az írott és elektronikus sajtóközlemények közönsége, itthon és jelenlegi határainkon túl, potenciálisan **több ezres** táborat tesznek ki. Gyakorlatilag egy teljes tanéven keresztül visszatérő témát jelentett ez a jelentős kulturális örökség, amelybe egy nagyon fogékony életkorú réteg: a középiskolások áshatták bele magukat, mélyülhettek el a hivatalos tananyag részét nem képező történelmi, művészeti, földrajzi, nemzeti-széleskörű és más vonatkozásaiban. Akiket ez az ügy megérintett, a jövőben már fogékonyak lesznek az örmény közösséget érintő bármilyen információkra, így sikerült őket érzékenyvé tenni, „beoltani”, alkalmassá tenni akár a környezetük pozitív befolyásolására is.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a magyarörmény közösség tervezi a verseny kiterjesztését, **folytatását** a jövőben az **erdélyi** nemzetársai irányába is. Tudomásunk van arról is, hogy a **többi magyarországi nemzeti-ség** egyike-másika érdeklődik a maga közösségének ismertté tétele céljából hasonló vetélkedő megrendezése iránt. Az oktatásirányítás a történelem-, földrajz-, honismereti, nyelv- és irodalomoktatás **tananyagának fejlesztése** során, valamint a pedagógus-továbbképzések anyagába is tervezi

bevenni a külhoni magyarságra meg a hazai nemzetiségekre – közöttük a magyarörménységre – vonatkozó ismeretek hangsúlyos bővítését. Reményeink szerint egyszer önálló tantárggyá is fejlődhetnek a nemzetiségi ismeretek. Nem kizárt az sem, hogy épp a jeles magyarörmények munkásságának megismerése által, egyes fiatalok vagy idősebbek felfedezik azokat a **gyökereket**, amelyek e közösséghez köthetik őket.

A nemzet egészéért és a Kárpát-medencei népek kulturális kapcsolattartásáért egyaránt felelősséget érző Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület szívből gratulál az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületnek e nagyszerű kezdeményezéshez, és további sikeres közösségmegtartó munkát kíván.

Jegyzetek

¹ Pál Judit: Az erdélyi örmények a betelepedéstől a beilleszkedésig. In: (Kovács Bálint, Pál Emese szerk. :) Távol az Araráttól. Örmény kultúra a Kárpát-medencében. Budapest, 2013. 9–10.

² Krajcsir Piroška: A magyarországi örmény kolónia és néprajzkutatás a századfordulón. In: Székely A. B. (szerk.), Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény és ruszin nemzetiségek néprajzából 8. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2011. 194.

³ Ld. Pál Judit: Az erdélyi örmény népesség számának alakulása és szerkezete a 18. században. = Erdélyi Múzeum, LIX. (1997), no. 1–2., 104–120.

⁴ Pál J. 2013. i. m. 10–11.

⁵ Pál J. 2013. i. m. 12.

⁶ Pál Emese: az erdélyi örmények szakrális művészeti emlékei. In: Kovács Bálint, Pál Emese (szerk.), 2013. i. m. 73.

⁷ Pál Emese, 2013. i. m. 74–75.

⁸ (Szerző nélkül:) Örmény értékek védelmében = F XVI., no. 180. (2012. február), 25.

⁹ Tamáska Máté: Kultúrák szintézise Szamosújvár városképében. In: Kovács Bálint, Pál Emese szerk. 2013. i. m. 65–66.

¹⁰ Fancsali János (szerk.): Magyarörmény életrajzi lexikon II. kötet. Budaörs, 2014. 192–193.

¹¹ Pál J. 2013. i. m. 12–14.

¹² Kali Kinga: Kulturális stratégiák: armenizmus és neoarmenizmus. In (Székely András Bertalan szerk.): Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi kötetéből 7. (2014) Budapest, 2014. 273.

¹³ Kabdebó Lóránt: Magyarörmények. In: (Alexa Károly szerk. :) Távol az Araráttól... A magyarörmény irodalom. Budapest, 2014. 232.

¹⁴ Dr. Száva Tibor-Sándor: A csíkszépvízi Száva család. Csíkszereda, 2000.) 9., 7.

¹⁵ Krajcsir, 2011. i. m. 196.

¹⁶ A Sapiencia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai Karral közös rendezvény „Megmaradni, de hogyan? Adalékok a közösségi identitás szempontjainak interdiszciplináris megközelítéséhez” címmel.

¹⁷ Székely András Bertalan: Ördögviszaváltozás Csíkszeredában = Székelyföld XX., no. 2. 111–135. (2016. febr.) <http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=Mjg3NA==>

A közszolgáló városi lap

Hogyan tovább Esztergom és Vidéke?

(Adalékok az EVID történetéhez – 2. rész)

„Nekünk egy szabadelvű, független lapra van szükségünk, amely úgy a városi mint a megyei érdekeken kívül magán emberek érdekeit sohasem szolgálja.

Nekünk független álláspontu, egyenes szavu, irodalmi színvonalon álló, lelkiismeretes szerkesztőre van szükségünk, a ki városunk és megyénk történetéhez nem járul hamis adatokkal.

Nekünk érdekeink hű képviselőjére igazságos, szakavatott, tapasztalt és tekintélyes szavu munkatársak körében szerkesztendő lapra van szükségünk” (Dr. Kőrösy László, 1879)

Bevezető (helyett)

Egy lap, amelyet kétszer alapítottak: Esztergom és Vidéke

Sorsjelkép. Történelmünk forgószelei által megtépázható – ergo megtépázott – vitorla. Mert valakinek mindig útjában volt. Akárcsak a város maga, Esztergom. Hol a félholdnak, hol a kétféjú sasnak, hol az ötágú csillagnak. A levegő-ég éppen e tájon (is) „szolgálatos” urainak. Porig rombolták, lóporos hordókkal szétverték, hídjait levegőbe röpítették, s már a legnagyobb megalázást is készítették számára: nevének eltörlését. S mégis: Esztergom él. Mert a túlélőknek minden fergeteg után volt akaratuk az újrakezdéshez. Erőtlenül, eszköztelenül is. Ezért hát kövek után néztek, s az apró kavicsokból az akarat sziklát cementelt. Nem hetek-hónapok alatt, hanem sokszor generációkon át.

Történelmi léptékben mérve a város lapja akár ifjúnak is mondható. Az idők sodorvonalát azonban ő sem kerül(het)te el. Pedig, mint lap, megtehetné volna. Ebben a városban 1863 óta tucatnyi lap tűnt fel, és merült alá nem sokkal később. Mert ők megtették. Mert az apró kavicsokhoz cementet szélárnyékból szélfúttá helyre vinni nem vállalták. A város – közösség. Csak az az újság állíthatja magáról, hogy a város lapja, amely vállalja az akarat-cementelést. Amely vállalja saját közössége szolgálatát. A közszolgálatíságot. Dr. Kőrösy László, az Esztergom és Vidéke első vérbeli főszerkesztője mondotta: „Minden valamirevaló vidéki lap csak annyiban jogosult, a mennyiben közönsége érdekeit képviseli. A közönség pártfogása pedig csak annyiban megérdemelt, a mennyiben a vidéki lap érdekeink hű képviselője.”¹

Alfa és Omega – tömörebben aligha lehet programot fogalmazni. Igen, ilyen egyszerű egy

városi újság feladata. S mégis mennyre bonyolult! Mert: ha ezt teszed – élsz. Ám: ha ezt teszed – elnémítanak. Az ellentmondás csak látszólagos: mert az olvasó, ha sajátjának érez, végül is életre ítél. Mert csak az Olvasó örök, a megtépázó forgószelek jönnek-mennek. A vitorla újból kifeszül, bár mindahány matróz tudja: holnap újra jöhet egy még nagyobb vihar. Navigare necesse est – vitorlaszaggató időben is. Embert próbáló időkben is vinni kell a hírt, a reményt, és ha úgy adódik, a lármafát – vinni a cementet a közösen megálmodott építményhez. Seghers mondja: „Szerző és olvasó titkos szövetségben vannak: szeretnék együtt kideríteni az igazságot.”²

Megjelenésétől, 1879-től mostanáig az Esztergom és Vidékét kétszer kellett „megalapítani”. Most ismét vitorlapróbáló idők elé néz. Azzal a különbséggel, hogy most önszántából. A városért, a várossal, az Olvasóért egy olyan lapot kell kimunkálnunk, amely egyrészt megőrzi mindazokat az értékeket, amelyeket elődeink testáltak ránk, másrészt azonban nyitott az új kihívásokra. Nem mereng a múlton, de merít belőle, nem borong a jövőn, hanem segíti tudatos megtervezését. Az általunk első alapító-főszerkesztőként tisztelt dr. Kőrösy László 1879-es programkiáltványában tette fel először ezt a kérdést: mit kívánunk a helyi laptól? Válasza: „... hogy helyi és vidéki érdekeinket legőszintebben szolgálja. Megköveteljük, hogy a társadalom irányeszméi mellett folytonosan izgasson, lelkesítsen, s azok kivitelében tetemes része legyen. Megköveteljük, hogy a közönség lelkesedésével lelkesüljön, vagy a közönség kárhozatával kárhoztasson. Szóval, hogy a közönség érzésének kifejezője legyen.”³ A lap jövője múlhat azon, hogy képes lesz-e közszolgálni, nem pedig érdekcsoportokat kiszolgálni. Dolgozatunk célja a szolgálat – a közszolgálat! – lehetséges útjainak feltérképezése, szerkesztési eszköztárunknak ehhez igazított feltöltése.

Honnan tovább?

Az első alapítás

Esztergomban viszonylag későn indult meg az időszaki lapok kiadása. Okait nem boncolgatjuk, mivel dolgozatunk témáján kívül esik.

Az első újság 1863. január 4-i dátumot viseli a fejlécen. Címe: Esztergami Ujság. Tulajdonosa és kiadója az a Pongrácz Lajos, aki korábban Kossuth Pesti Hírlapjának honti tudósítója volt. Mondhatni: szakember. Lapja azonban rövid életűnek bizonyult, mindössze három esztendeig jelent meg. Megszűnte után Haán Rezső, aki Pongrácztól még 1863 folyamán átvette az Esztergami Ujság szerkesztését, majd megvásá-

rolta tulajdonjogát is, 1867. szeptember 15-én Esztergomi Közlöny címmel újabb lapot indít. Az Esztergomi Közlöny majd három évtizeden át a város egyik fontos véleményformálója.

Feltételezhető, hogy ez a lap lehetett az első újság, amely Kőrös László számára is „ablakot nyitott a világra”, hiszen a városban született 1856. június 27-én, Kucsera Lászlóként. A helybeli bencés gimnáziumban tanult, majd Pesten magyar–német szakon tanári diplomát szerzett, később doktorátust is. Tanár volt – a századfordulón Pesten, az V. kerületi főreálban is tanított –, de ő mindenekelőtt újságírónak, szerkesztőnek tartotta magát. Mi szépíróként, irodalomtörténészként is számon tartjuk: négy regényt írt, számtalan elbeszélést, karcolatot. Irodalomtörténészként az esztergomi íróelőd, Rummy Károly Györgyről írott műve a legjelentősebb. Ő maga az Egyiptom művészete című, 500 oldalas könyvét tekintette élete fő munkájának. E könyvről a helyi kutatók azt tartják, hogy ez az első magyar nyelven megjelent munka a témában.

Alig 23 éves, de már kiforrott véleménye van általában a sajtóról, különösképpen a városi lapról. Ezt a véleményét öntötte formába 1879-ben a Szabadelvű sajtót! című röpiratában, amelyben az Esztergomi Közlöny hanyatlásának okait tárta fel: „A lap már nem volt a nagy közönség, hanem csak egyes kasztok és emberek lapja. A lap már nem volt a függetlenség, hanem a meghódoltság lapja. Ezért ábrándult ki a közönség.”⁴

Már túl van a pesti diákéveken, ahol a fővárosi sajtóról benyomásait szerezte, úgymond első kézből. Azt is tisztán látta, hogy szülővárosától, s általában a kisvárostól idegen az a fajta „felpörgetett” újságírás, tömegigényeket kielégíteni igyekvő szenzációkeresés. Tehát nem véletlenül fogalmazott így: „Helyi laptól nem követelünk lehetetlent. Mert nem tartjuk lehetetlennek a közügy őszinte szolgálatát. Szolgálja tehát városunk minden érdekét lelkesen, fölládozó igazságszeretettel, függetlenül és egyenes szóval.”⁵

Rövidesen alkalma lesz eszméit, a sajtóról vallott felfogását a valósággal szembesíteni. Még ebben az esztendőben megindul az Esztergom és Vidéke, amelynek főszerkesztője Kőrös László lesz. A lap beköszöntőjében természetesen visszatérnek azok a programpontozatok, amelyek a röpiratban is – bár más kontextusban – szerepelnek. E programhoz az újság – Kőrösnek Pestre távozása, majd az 1911-ben bekövetkezett halála után is – 65 éven át igyekezett híu maradni. Titkok megfektetésére nem vállalkozunk, csak sejtjük: ez a következetesség is szerepet játszott abban, hogy alapításától a véglegesnek hitt megszüntetéséig az Esztergom és Vidéke volt az az egyetlen helyi lap, amelyet az előfizetők, az olvasók elpártolása miatt szüneteltetni soha nem

kellett. Amikor elhallgatott, azt a hatalom tiltó szavára tette. Mert elhallgattatták a vörösök is, a nyilasok is, 1945 után „non grata” lett az új hatalom szemében is. Negyven évig e lap nevét csupán helytörténeti írások, kiadványok jegyzetparátusában lehetett leírni. Persze, ez sem adott meg minden lapnak. Forrásnak lenni – idők által kiállított bizonyítvány!

A második alapítás

A 80-as évek elejétől mindinkább érezhető, hogy a hatalom a tömegkommunikáció területén (is) fokozatosan engedményekre kényszerül, mert belátja: a világméretűvé vált kommunikáció előtt nem tud sorompókat állítani, akkor inkább meg kell próbálni úgy engedni, hogy azért a gyeplő kézben maradjon. Szűkebb, a hatalom számára megbízható körökben a „hogyan, mi módon” kérdése már korábban is vita tárgya, de a nagyközönség alighanem 1980-ban „veszi a jelzést”. A Kossuth Kiadónál ugyanis ekkor jelenik meg Óvári Miklós: Történelem, ideológia, kultúra című, válogatott beszédeit és cikkeit tartalmazó kötete. Ennek egyik fejezete A sajtó, rádió, televízió feladatai címet viseli, a lábjegyzet szerint egy országos újságíró-aktíváértekezleten tartott előadásának szövege. Jól ismert szövegek az elvárásokról, a pártos kiállásról stb. Ám, ha mindjárt az elején nem unjuk meg az épületes szövegelést, 15 sűrű oldal után lám csak mit olvashatunk: „Az információ nem magántulajdon. Aki az információt adja, nem szívességet tesz, hanem kötelességét teljesíti. (...) A hírek, az információk gyors és pontos továbbítását nem elsősorban a sajtó igényli, hanem a közvélemény, s ehhez joga van.”⁶

Az új helyzet hamar „kitermeli” a tudományos megalapozást is. 1984-ben, szintén a Kossuthnál, Szekfű András: *A tömegkommunikáció új útjai* címmel (a Távlatok sorozatban) egy százoldalas „zsebkönyv” jelenik meg. Szerzőnk már a bevezetőjében kimondja: a kommunikációs rendszer világméretű átalakulása 2000-ig gyökeres változásokat eredményez az információ gyűjtésében, feldolgozásában, tárolásában és továbbításában, s ez Magyarország számára kényszerpályát jelent, mivel több okból nem teheti meg, hogy ne vegyen részt a kommunikációs viszonyok átalakulásában. Másfelől: „Visszatérő döntékényszer állapotában leszünk akkor, amikor a döntések elhalasztása vagy elmulasztása is már a döntés egy bizonyos (és általában, ha nem is mindig, hátrányos) válfaját jelenti.”⁷ A szakértelemmel és logikusan végigvezetett eszmeváltás majdnem végállomásán egy olyan – szempontunkból a legfontosabb – témához ér, amely a helybeliség és a tömegkommunikáció viszo-

nyát, mindeleddig tabutémát, boncolgatja: „Ma a megyei lapok tulajdonképpen egymást kizáró funkciók vállalásának kényszerében működnek. Egy sajtóstruktúra ugyanis sokpillérű építményhez hasonlít, s ha bizonyos pillérek hiányoznak, úgy a megmaradókra túlméretezett terhek jutnak – az építmény billeg. (...) A szomszédságon túlnövő, de megyénél kisebb helybeliségek (...) ma strukturálisan kimaradnak a helyinek nevezett tömegkommunikációból. Strukturális kimaradáson az értendő, hogy ezek ma nem képeznek autonóm egységet, nincs saját közlési eszközük:”⁸ Mi következik ebből a nagyon sokatmondó tényközlésből? Ki kell terjeszteni az „alkotóműhely-elvet”! Ami viszont már nem csak a hatalom szócsöve... De lássuk, miként indokol szerzőnk: „Az egymástól személyi összetételükben is független műhelyeknek lenne egy komoly, mellékes előnye is. Nagyon megnövelnék a (...) munkatársak autonómiáját, javítanák közérzetüket, mozgási lehetőséget teremtenének számukra.”⁹ A helybeliségről így vélekedik: ez „napjaink talán leglényegesebb struktúráképző ereje”, mert „a társadalomban sok más olyan erővonal található, amelyek mentén alakulhatna a hazai nyomtatott és elektronikus sajtó szerkezete”. Nem tudhatjuk, hogy a legfelsőbb ideológiagyártó műhelyekben mit szoltak eme eszme-futtatáshoz, mert végül is szerzőnk nem hagy kétséget afelől, hogy a reformjavaslat mi célt szolgálna: „A decentralizált, a kooperatív elvre épülő, a műhelyek egymásmellettségén alapuló tömegkommunikációs struktúra az egyik legjobb elősegítője lehet annak, hogy a magyar tájékoztatási rendszer behozza lemaradásait, és felnőjön az átalakuló-megújuló gazdasági-politikai viszonyok kihívásaihoz.”¹⁰ Ha akarjuk, ez utóbbi mondatot értelmezhetjük úgy is, hogy íme, a ki-törési irány, éljünk vele!

Hogy ennek a könyvecskének volt-e egyáltalán valamilyen szerepe abban, hogy a helybeliség-kommunikáció összefüggésében Esztergom néhány értelmiségije kiötölte egy műsorfüzet-köztösbe bújtatott városi kiadvány megjelentetését, bizonyítani nem tudjuk, az esemény részvevői utólag erre is, arra is hivatkoznak. A tény viszont tény: 1985 őszen születik meg a döntés a városi tanácsban, hogy saját gondozásban egy havi rendszerességgel megjelenő műsorfüzetet jelentet meg. Az előterjesztésben a javaslattevők az Esztergom és Vidéke címet ajánlják, s ezt megfelelően – az egykori lap demokratikus vonalára hivatkozással – alá is támasztják. A kiadvány címében az „...és Vidéke” burkoltan, de az egykori Esztergom vármegye községeire utal, igaz erről most még szó sem esik, az előterjesztés „vonzáskörzet”-ről szól. Esztergom idegenforgalmi célpont, illő hát a vendéget arról is tájékoz-

tatni, mire számíthat a közeli községekben: Dömösön, Pilismaróton, Tokodon, Táton, Nyerges-újfalun, Lábatlanon. S az sem mellékes, így e községek anyagi támogatására is számíthat a kiadvány.

Az első szám 1986 januárjában jelent meg, zseblap formátumban. Az akkori tanácselnök-helyettes, Simon Tibor tanár írta a beköszöntőt. Történelmi visszapillantással kezdte, majd a jelen ívén át a jövő felé fordult. Ebben, az általa felvázolt jövőben fogalmazta meg a kis füzet értelmét, célját: „...információt közvetítsen, értelmezzen, viszont-csatornákat indítson el, társadalmi kapcsolatokat teremtsen. S ha e szerepét betölti a régió művelődési és kulturális életében, a tömegkommunikáció további szélesítését célzó, évszázados hagyományra támaszkodó törekvéseink kiindulópontja lehet.”¹¹ A kis füzetecskét látva, bizonyára voltak, akik e sorokon derültek – ugyan, Esztergomnak saját újságja legyen?! Az események nem őket igazolták: 1988 januárjától már egy méreteiben jelentősen megnőtt műsorfüzetet vehetett kézbe az olvasó. S már nem is annyira a műsorokért volt érdemes fellapozni, hanem egyre nyilvánvalóbban politizáló cikkeiért. Míg a megyei lap töretlen harcossággal képviselte az agonizáló rendszert, egy kisvárosi lap (= közéleti műsorfüzet) mind több gondot okoz a helyi párthatalomnak. S ami még bosszantóbb: ehhez adják magukat a helyi intézményvezetők, neves szakemberek, sőt közéleti személyiségek. Sebő József felelős szerkesztőt havi rendszerességgel citálják a Zöld Házba, a városi pártbizottság első embere elé.

Azonban a műsorfüzetet már nem lehet megszüntetni, túl sokan bábáskodnak körülötte, üzemek, intézmények, magánszemélyek. Meg már az idő széljárása sem kedvez az ilyen elhallgattatásnak. Valahol elhangzik: fiúk, menekülés csak előre lehet! S 1988 egyik őszi péntekén a Városkapu cukrászdában (kávéházban?) a helybeli értelmiségiek egy csoportja, „a műhely”, elhatározza: karácsonyra Esztergomnak újra újságformájú lapja lesz! A lelkesedés egy pontnál lehűl: milyen újság az, amelynek fejlécén a „Műsorfüzet” alcím olvasható? Csapdahelyzet. De akik már eddig eljutottak, nem adják fel egykönnyen. A mi nyelvünk nem hiába híres arról, hogy rokon értelmű szavakban és szinonimákban az egyik leggazdagabb: a műsorközlést – sajtóelméleti megközelítésben – hírközlésként, közleményként, tudósításként is értelmezni lehet. Legyen hát az új formátumú lap „alcíme”, vagy ahogy hivatalosan mondják, jellege: „Művelődési, helyismereti, idegenforgalmi tudósító”. A lap 1988 karácsonyán ezzel az új megjelöléssel került ki a nyomdából. A hatalom, persze, észlelte a váltást – elvégre igazi újságot látott, amelynek első oldalán, végig a fejléc fölött

ez a köszöntő állt: „Bort , bűzát békességet hozzon az új év népünknek, egész magyar nemzetünknek!” (Természetesen, nem a történelmi Kisgazdapártra utalt ezzel a lap, bár a háború utáni újjáépítést Esztergomban kisgazdapárti polgármester vezette, akire máig büszke a város.) A fejléc alatt Arany János: Csanád című költeményének hat versszaka, mellette az ősi városháza (Bottyán generális palotája) linómetszeten, ez alatt pedig a felelős szerkesztő karácsonyi köszöntője, felcímében a kérdés: Esztergom lesz II. János Pál szálláshelye? A városi pártbizottság kereken 20 sornyi helyet kapott ezzel a sokatmondó jelző címmel: Mégis lesz városi párttertekezlet.

Tehát a hatalom érzékelhette a váltást, ezt jelezte is, de ténylegesen ellene tenni nem tudott. Lehet, hogy nem is akart. Az események felgyorsultak, az egykori tanácselnököt „elfűtta” a szél, a tanácstestület a város vezetésével Simon Tibort bízta meg. Első teendői közé iktatta az új lap „törvényesítését”, a lapengedély megkérését. A Művelődési Minisztérium 1990. május 18-i keltezéssel állította ki az okiratot 8/PHI/403/K szám alatt, így aztán az Esztergom és Vidéke 1990/10. számával végérvényesen elbúcsúzott talányos alcímétől, helyébe ez került: „Társadalom – Politika – Művelődés – Helyismeret – Idegenforgalom”. Fejlécéről lekerült a szocialista városcímer, a vörös csillagos, hogy Esztergom lakosai viszontláthassák, illetve sokuk megismerhesse az ősi város ősi jelképét, amelyet később, már az új képviselő-testület hivatalosan is – igaz, korszerűbb rajzolatban – Esztergom címereként fogadott el.

Az átmenet hónapjai az élet, a történések sűrűjébe vitték a lapot. Minden száma állásfoglalás, mai szemmel nézve minden száma történelmi dokumentum. Hatásáról csak annyit: ez a lap követelte vissza az egykori vármegyecímert, ez a lap mondta ki a köz óhaját: legyen ismét Komárom-Esztergom megye, ez a lap fogalmazta meg először, hogy az Alkotmánybíróság székhelye Esztergomban kell hogy legyen. És amit megfogalmazott, úgy lett. Csak a híd nem épült még fel.

(1995)

Jegyzetek

¹ Kőrösy László: Szabadelvű sajtót! Esztergom, Nyomtattatott Buzárovits Gusztávnál, 1879.

² Gondolatok a könyvről. Összeállította Mészáros József. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1972.

³ Kőrösy László: Szabadelvű sajtót! Esztergom, Nyomtattatott Buzárovits Gusztávnál, 1879.

⁴ Kőrösy László: Szabadelvű sajtót! Esztergom, Nyomtattatott Buzárovits Gusztávnál, 1879.

⁵ Kőrösy László: Szabadelvű sajtót! Esztergom, Nyomtattatott Buzárovits Gusztávnál, 1879.

⁶ Óvári Miklós: Történelem, ideológia, kultúra. Válogatott beszédek és cikkek. Bp., Kossuth Kiadó, 1980.

⁷ Szekfű András: A tömegkommunikáció új útjai. Bp., Kossuth Kiadó, 1984.

⁸ Szekfű András: A tömegkommunikáció új útjai. Bp., Kossuth Kiadó, 1984.

⁹ Szekfű András: A tömegkommunikáció új útjai. Bp., Kossuth Kiadó, 1984.

¹⁰ Szekfű András: A tömegkommunikáció új útjai. Bp., Kossuth Kiadó, 1984.

¹¹ Esztergom és Vidéke 1986/I.

Sajtó alá rendezte Filemon Béla. A szerző 1996-tól volt az Esztergom és Vidéke 1986-tól 2007-ig kiadott új sorozatának főszerkesztője. A 2007 januárjában megjelent három (ebből az 1-2. dupla) számban már nincs senki főszerkesztőként feltüntetve. A következő számban folytatjuk Bencze Csaba Attila feljegyzéseinek közlését.

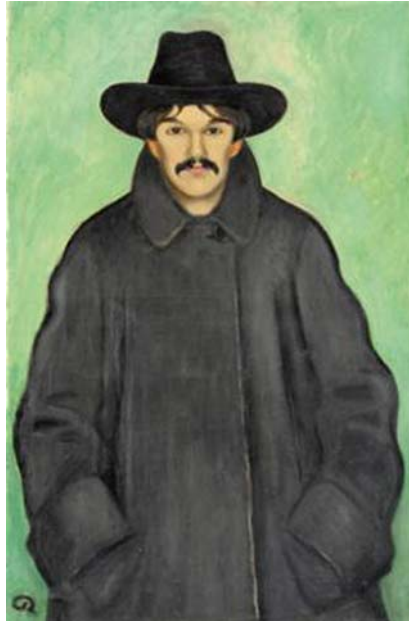
Sz. Opre Mária: A mese szárnyán

A. Bak Péter

Művészcsaládok III.

Remsey Jenő György (1885–1980) festőművész és családja: Remsey Zoltán, Remsey Jenőné Frey Vilma, Remsey Ágnes, Remsey Gábor, Remsey Iván, Remsey András, Remsey Ivánné Sipos Ilo-
na, Remsey Flóra

Remsey Jenő György (Nagykőrös, 1885. november 2. – Gödöllő, 1980. július 26.) festőművész, grafikusművész, drámaíró, költő Budapesten érettségizett. Nővére, Remsey Gizella színésznő jóvoltából került be a Szűz utcai műterem baráti körébe, Gulácsy Lajos, Erdei Viktor, Fülep Lajos társaságába, ahol kedvet kapott a művészi tevékenységhez, és autodidakta módon képezte magát. Művészeti tanulmányait Bécsben, Münchenben és a Gödöllői Művésztelepen végezte. Négy évig dolgozott tisztviselőként (1905–1909). Munkája mellett, 1905–1909 között a budapesti Iparrajziskolában folytatott tanulmányokat. Témáinak szociális tartalmára figyelt fel Ansel Gallén-Kallela finn festőművész, akinek támogatásával hároméves állami ösztöndíjat kapott. 1909–1914 között a Gödöllői Művésztelepen dolgozott. Itt vette feleségül 1912-ben Frey Vilma rajztanárt. Házasságukból négy gyerek született (Ágnes, Iván, Gábor és András), akik szintén művészek lettek. 1909-ben a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Egyesülete (KÉVE) a tagjai sorába választotta.

Remsey Jenő önarcképe

Remsey Jenő: Párizsi kávéház

Rendezésükben számos kiállításon vett részt (Budapest, Berlin, Bécs, Düsseldorf, Genf, Lipcse, Nürnberg). A Gödöllői Művésztelepen Körösfői-Kriesch Aladár irányításával biblikus témákat és a magyar mondavilág témakörét eleve-
nítette meg. 1911-ben és 1914-ben Münchenben járt tanulmányúton. 1907 óta szerepel a hazai és külföldi nyilvánosság előtt, az évek során több franciaországi és amerikai kiállítása volt. 1924-ben létrehozta a Spirituális Művészek Társaságát. 1932-ben alapította meg a Spirituális Művészet Szövetségének lapját, a *Fáklya*-t (1935-ben betiltották). 1935-ben Kató Kálmánnal Új Szalon címmel kiállítótermet nyitottak Budapesten. Az 1938-ban Győr város felkérésére készített nagyméretű gobelinjét a New York-i Világkiállításon mutatták be. 1937–1941 között a *Nemzeti Figyelő* munkatársa lett. 1921–1940 között három verseskötete és néhány színműve is megjelent, amelyek közül a *Marinuzzi*-t saját díszleteivel a Kolozsvári Nemzeti Színház 1942-ben előadta. Az 1944. évi országos műcsarnoki tárlaton történelmi művével Benczúr-díjat nyert. 1954-ben belépett a Szinyei Alkotóközösségbe, 1960-ban a Rézkarcoló Művészek Alkotóközösségébe. Első munkái Rippl-Rónai hatásáról tanúskodnak, majd biblikus témákat és a ma-

gyar mondavilág történeteit festette meg, színes ablakokat, gobelineket készített.

Szecesszióból eredő szimbolikus stílusa az 1930-as években alakult ki. Munkáit expresszionizmus, erős stilizáltság, olykor patetikus hangvétel, sejtelmes színvilág és groteszk ábrázolás kíséri. Mondanivalói az ember sorskérdései körül forognak.

Remsey hosszú pályájának kezdete a szecesszió stílusirányzatához kapcsolódott. Részt vett a szecesszió eszmeiségének elkötelezett Gödöllői Művésztelep munkájában, s egészen haláláig Gödöllőn élt. Így nem csoda, ha mindvégig ápolta a művésztelep emlékét, amely saját pályáján is az első döntő jelentőségű inspirációt és művészközösséget jelentette. Akárcsak Körösfői-Kriesch Aladár (1863–1920) és Nagy Sándor (1869–1950), ő is szimbolikus sugallatú műveket alkotott, amelyekre a lapirális formaalkotás, a stilizáció, a vonalkontúrok hangsúlyos szerepe, a homogén színsíkok alkalmazása volt jellemző. Gobelintervezéssel is foglalkozott.

Számos külföldi művésztársaság tagja és ki-tüntetettje.

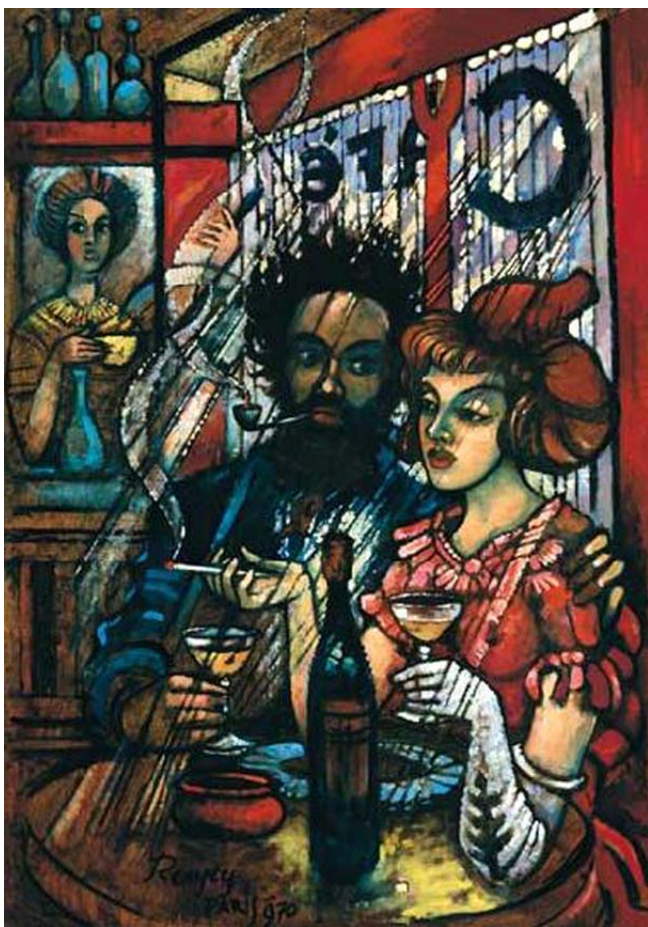
Remsey Jenő György több műve a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményét gazdagítja (*Énekes koldusok, Ködfoslás a Dunán, Az irgalmas samaritánus, Szent Család, Önarckép*).

A budapesti Lónyai utcai református főgimnázium díszterme számára 1942-ben egy freskót festett *A magyar reformáció szellemtörténete* címmel.

Önálló kiállításai (válogatás): 1935 – Ernst Múzeum (Ámos Imrével), 1947 – Szalmássy Galéria (Budapest), 1951 – Gödöllő, 1957 – Magyar Ház (Párizs), 1963 – Ernst Múzeum, 1974 – Dürer Terem, 1976 – Csók Galéria (Budapest), 1978 – Szekszárd, 1979 – Arany János Művelődési Ház (Nagykőrös).

Díjai: 1910 – Hors Concours-oklevél (Bécs), 1920 – Budapest város nagydíja, 1944 – Benczúr Gyula-díj, 1969 – Milánó város ezüstérme, 1977. – Gödöllő város díszpolgára.

Remsey Zoltán (Budapest, 1893 – Gödöllő, 1925.) festőművész Remsey Jenő György testvére. 1911-ben a Nagybányai Szabadiskolában tanult, majd a Gödöllői Művésztelepen működött, amelynek aktív tagja volt. Egyik alapítója a Spirituális Művészek Szövetségének. Kiállításai voltak a Helikonban, a Nemzeti Szalonban, a Művészházban és

Remsey Jenő: Bárban

a KÉVE szalonjában. Szecessziós, szimbolista, art decós törekvések jellemzik Remsey Zoltán művészetét. Erős kontúrú, freskószerű monumentalitásra törekvő, dekoratív művei erősen stilizáltak. *Önarckép* és *Viharos táj* című munkái a Szépművészeti Múzeumba, *Szekerek az úton* és *Vihar Balassagyarmaton* című képei a Fővárosi Képtárba kerültek. A háborús sokk következtében fiatalon elhunyt.

Remsey Zoltán: Önarckép

Remsey Jenőné Frey Vilma (Für, 1886 – Gödöllő, 1973) festőművész, gobelinszövő,

Remsey Jenő György felesége. 1913-ban a Nagybányai Szabadiskolában képezte magát. Bácskából, Zomborból jött Juhász Árpád festőművész rokonaként a rajztanító Frey Vilma és testvére, Rózsa, Gödöllőre, Körösfői-Kriesch Aladár újsághirdetésére, amelyben művelt lányokat keresett a szövőiskolához. A gödöllői szövőiskola működésében töltött be jelentős szerepet. Annak a szövőműhelynek a munkájában, amelynek szövőszékei a Kovalszky Sarolta nevéhez köthető németeleméri műhelyből 1903 után, állami támogatással kerültek Gödöllőre.

Remsey Jenőné Frey Vilma

Az 1909 őszen ösztöndíjasként érkezett, de a kolónia életébe gyorsan bekapcsolódó Remsey Jenő 1912-ben házasságot kötött Frey Vilmával. Négy gyermekükkel (lásd fent), saját házukat felépítve, végleg letelepedtek Gödöllőn, az Erdő utcában. A Remsey házaspár 1924-ben saját műhelyt nyitott, „Remsey szőnyeg- és gobelinműhely” elnevezés alatt.

Remsey Ágnes, Pirk Jánosné (Hódság, 1915. április 17. – Szentendre, 2010) iparművész, szőnyegtervező, bábkészítő, festő, író, Remsey Jenő György lánya. 1936-ban elvégezte a Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskolát, ahol Rudnay Gyula (1878–1957) volt a mestere.

Gyermek- és ifjúkorát szülei-vel, Remsey Jenő és Frey Vilma festőművészekkel a gödöllői művészkolónián töltötte. 1939-től tagja a Magyar Iparművészeti Társulatnak. 1939 és 1943 között az általa alapított gödöllői Palotás Szőnyegműhelyt vezette. A műhely szőnyegeivel hazai és nemzetközi kiállításokon aratott szakmai- és közönségsikert (Milánói Triennálé, 1939.). 1949-ben férjével, Pirk János (1903–1989) festőművésszel Szentendrére költözött, ahol öt gyermeket neveltek fel. Báb- és babatervezéssel és -készítéssel 1945 óta foglalkozott.

Intenzíven 1970-től egyéni stílusban bábokat, babákat formált, emellett regényeket, könyveket írt. 1994-ben Nagy Sándor művészeti díjat kapott Gödöllőn.

Remsey Ágnes fia a festőművész Pirk László.

Remsey Ágnes időskori alkotókedve hívta életre leheletfinom akvarelljeit. Nem virágcsendéleteket festett, hanem a környezetükből kiragadott növényportrékat, törékeny szárú virágkölteményeket.

Remsey Ágnes csodálatos tehetséggel és tartalmas, hosszú élettel áldotta meg a Teremtő, 95 évet élt.

Munkásságát 2011-ben emlékkiállítás keretében mutatták be a szentendrei Ferenczy Múzeumban.

Egyéni kiállításai (válogatás): 1985 – Művelődési Ház (Szentendre), 1989 – Győr, 1994 – Debrecen, Szombathely, Zalaegerszeg, Dunakeszi, Gödöllő; 1998 – Bábok és Babák (Barcsay Galéria, Szentendre).

Könyvei: *Aranygömb* (meseregény, 1990), *Nagyobb mozdulat* (kisregény, 1992), *Verses-Képes Kalendárium* (1997), *Bábuk és Virágok* (naptár, 1998), *Kilenc asszony karácsonya* (dokumentumregény).

Remsey Iván (Gödöllő, 1921. október 18. – Budapest, 2006) festőművész, bábtervező művész, Remsey Jenő György legidősebb fia. Magánúton képezte magát. Édesapja mellett Ilosvay Varga

Remsey Ágnes és Pirk János

Remsey Ágnes: Bohóc

Istvánt és Pirk Jánost vallotta mesterének. Korán felismerte Szentendre festői szépségeit, és feleségével, Sipos Ilma festőművésszel 1951-ben átköltözött Szentendrére. 1957-től szerepel a szentendrei művészek kiállításain. Remsey Iván elsősorban tájképfestő, de számára a táj nem a külső, helyszíni ábrázolás alkalmá, sokkal inkább saját,

belső világának kivetítésére használatos motívumtár. 1967-ben Károlyi Mihályné-ösztöndíjjal három hónapot Dél-Franciaországban töltött. Művészetét a lírai konstruktivizmus jellemzi.

A Remsey Marionettszínház az 1935-ös megvalósulás után több mint tíz évig szünetelt. Második korszaka 1947-től 1953-ig tartott. A Remseyek bábművészet iránti vonzalma Remsey Ivánnal érte el a legmagasabb szintet. Alkotásai a hazai mellett külföldi ismertséget és sikereket is hoztak számára. A bábművészet nemzetközileg elismert képviselője.

2006. január 22-én a Magyar Kultúra Napján életmű kiállítást rendeztek 85. születésnapja tiszteletére a Gödöllői Galériában. Dr. Gémesi György polgármester, országgyűlési képviselő köszöntötte a közönséggel szem-

ben, fotelban ülő, már nagybeteg, idős művészt. A kiállítást a Kossuth-díjas Deim Pál, szentendrei festőművész nyitotta meg. A megnyitó végén odamentem gratulálni a barát és kolléga Remsey Ivánhoz, akit az 1970-es években ismertem meg Szentendrén, de már nem ismert fel senkit.

Remsey Sipos Ilma (Budapest, 1924. augusztus 18. – Budapest, 2000) festőművész Remsey Iván

Remsey Iván a Keleti herceg bábjaival

felesége. Gyermekként került a gödöllői Remsey-házba, ahol rajzolni, festeni kezdett, bábokat faragott. Remsey Iván feleségéeként, a nyilvánosság fórumaitól távol tevékenykedett. 1967-ben Károlyi Mihályné meghívására a vencesi nemzetközi művésztelepen dolgozott. Képzőművészeti, bábművészeti munkássága mellett irodalmi alkotótevékenységet is folytat (*A költő álma* – verses mesejáték, *Káprázatok* – emlékirat, *Édenkereső* – versek).

Egyéni kiállításai (válogatás): 1978 – Ady Endre Gimnázium (Ráckeve), 1984 – Metró Klub, 1995 – Gödöllői Galéria.

Csoportos kiállítások (válogatás): 1977 – Petőfi Irodalmi Múzeum, Vízivárosi Galéria, Gödöllői Galéria; 1984 – Mesevilág (Fővárosi Képtár), 1991 – Magyar Ház (Berlin), Gárdonyi Géza Színház (Eger); 1992 – Theseustemplom (Bécs), 1993 – Művelődési Központ (Tata), 1998 – Bábok és Babák (Barcsay Iskola Galéria, Szentendre).

Művei közgyűjteményekben: Országos Színház-történelmi Múzeum és Intézet, Országos Széchenyi Könyvtár.

Remsey Gábor (Gödöllő, 1925. július 20. – Gödöllő, 1999. február 6.) grafikusművész, zeneszerző, Remsey Jenő György fia. A művészetet a Gödöllői Művésztelepen már gyermekkorában magába szívta. 1942–1949 között zenét tanult. Szirányi Jánosnál tanult zongorázni, majd 1946-tól zeneszerzés szakra járt. Zeneakadémiai tanulmányai után apja, valamint Nagy Sándor festőművész biztatására a rajzhoz, elsősorban a rézkarchoz fordult figyelme. Mesterének Nagy Sándort és édesapját, Remsey Jenő Györgyöt tartja.

1955-től a rézkarc az igazi területe. 1958-tól 1975-ig a gödöllői Zeneoktatói Munkaközösség tanára, majd igazgatója. Rézkarcaival 1971-ben szerepelt először a nyilvánosság előtt, ugyanebben az évben, majd 1973-ban Angliában rendezett önálló kiállítást grafikáiból. Megérezte, hogy lassan eltűnik a régi Gödöllő. Hozzálatott, hogy megörökítse. Témavilága a falusi, vidéki paraszti élet, a düledező-tünedező parasztházak és ta-

nyák. Egyszerű eszközökkel él, világosan, áttekinthetően fogalmaz. Erdélyben, Ausztriában és Angliában járt tanulmányúton. A képzőművészet

műfajai közül a sokszorosított grafika, ezen belül is a rézkarc állt hozzá a legközelebb, élethivatásul azonban a zenét választotta.

Remsey Gábor szilárd világnézettel és értéktudattal rendelkezett. Mindig, mindenhol, mindenkinek önzetlenül segített, sokan ma is úgy emlegetik, mint az elesettek gyámolítóját. Nehezebb problémák megoldásában és a mindennapos apróságokban egyaránt számíthatott rá, aki rászorult. Lelkiismeretesen gondozta édesapja szépirodalmi hagyatékát, s ő vigyázott az 1956-ban gazdátlanul hagyott Nagy Sándor-házra is. A műteremház gondnokaként a legnehezebb időkben is önfeláldozóan, önzetlenül védte, gondozta a gyűjteményt, Nagy Sándor hagyatékát 1998-ig. Rendbe tette, leltárba foglalta a hagyatékot, aminek híre is ment: vannak művészettörténészek, akik Remsey Gábor

Remsey Gábor önarcképe

munkája nyomán diplomáztak. Ő kezelte a gödöllői Sík Sándor-hagyatékot is.

Remsey Gábor hosszú szenvedés után, 1999. február 6-án halt meg. Sírja Gödöllőn, a Dózsa György úti temetőben van.

Önálló kiállításai (válogatás): 1971 – Emmanuel College (Cambridge, Anglia), 1973 – Little Gallery, St. Andrews (Anglia), 1980 – Helytörténelmi Gyűjtemény (Gödöllő), 1989 – Művelődési Központ (Gödöllő).

Díjai: 1986 – Gödöllő város grafikai díja, 1987 – Váci Művészeti Fesztivál grafikai különdíja, 1997 – Leányfalui Gyermek Vízi Flotta Egyesület által adományozott VÍZEN JÁRÓ GYERMEKEKÉRT érdemérem.

Remsey András (Gödöllő, 1929. május 9. – 2011. október 27.) grafikus, festőművész, zenész, néprajzi és burleszkfilmek készítője, Remsey Jenő György negyedik gyermeke. Eleinte zenét tanult, a Zeneakadémián végezte felsőfokú tanulmányait, de erősen vonzódott a rajzhoz és a festészethez. Elsajátította a rézkarcolás technikáját, s több népművészeti könyvet illusztrált. Készített néprajzi filmeket is.

2001-ben Gödöllő Városért-díjat kapott.

Egyik utolsó alkotása a gödöllői Dózsa György úti temetőben található Nagy Sándor és Kriesch Laura közös sírjának két kopjafája, amelyet 2010-ben avattak fel.

Rövid betegséget követően, életének 83. évében, 2011. október 27-én hunyt el az utolsó Remsey-fiú.

A gyászjelentésen a kért Petőfi-idézet: „Szétszakad a horgony, fut gályám, elmarad a part, / S ringat habkarján a látkör nélküli tenger.”

Remsey Flóra kárpitművész

Remsey Flóra (Gödöllő, 1950. április 24. – Gödöllő, 2014. július 27.) kárpitművész Remsey Iván és Sipos Ilma lánya. 1968–69-ben az Iparművészeti Vállalat szövőüzemében dolgozott. 1969–70-ben a Kispesti Textilgyár tervezője volt. 1975-ben kapott diplomát a Magyar Iparművészeti Főiskola szőnyegtervező és gobelin szakán. Mestere: Plesznivy Károly és Bakay Erzsébet. 1978–1998 között a Gödöllői Művelődési Központban, majd 1998-tól a Gödöllői Iparművészeti Műhelyben tanított gobelinszövést. Az 1996-ban megalakult Magyar Kárpitművészek Egyesületének és az 1998-ban megalapított Gödöllői Iparművészeti Műhely tagja, utóbbinak 1999-től elnöke.

Remsey Flóra művészete a századfordulón működött Gödöllői Művésztelep kézműves tradíciójának szellemében fejlődött. Dekoratív, a klasszikus gobelin-technikával szőtt faliképein lepkék, fák, természeti motívumok jelennek meg, a szecesszió formavilágát idézve.

A hagyományos, négyzet vagy téglalap gobelin-alakzatot rendszerint elveti. Műveinek határolóvonalait a megidézett motívumok körvonalai szabják meg. Az 1990-es években alkotott, a hagyományos anyagokat és technikákat alkalmazó művek mellett ezüstpapírból, fémszállakból is készített faliképeket. 1996-tól függöny-, tapéta- és bútorszövet-rekonstrukciókat készít (Királyi Kastély, Károlyi-palota).

64 éves korában, súlyos betegség után, 2014. július 27-én hunyt el Remsey Flóra, Ferenczy

Noémi-díjas kárpitművész. 2014. augusztus 12-én helyezték örök nyugalomra Gödöllőn, a Dózsa György úti temetőben.

Egyéni kiállításai (válogatás): 1977 – KISZ Központi Művészegyüttes Székháza (Budapest), 1978 – Munkásművelődési Központ (Dunaújváros), 1990 – Blaskovich Múzeum (Tápiószéle), 2001 – BÁV RT. Kortárs Galéria (Budapest).

Csoportos kiállításai (válogatás): 1985 – Magyar Gobelin 1945–1985 (Múcsarnok), 1986 – I. Pest Megyei Iparművészeti Tárlat (Szentendre), 1988 – X. Fal- és Tértextil Biennálé (Szombathely), 1991 – Magyar Textilművészet (Palma de Mallorca), Ferenczy Béni és Ferenczy Noémi születésének 100. évfordulója tiszteletére rendezett kiállítás (Vigadó Galéria), 1995 – Remsey-család kiállítása (Dunakeszi), 1999 – Pelso (Balatoni Múzeum, Keszthely), Petőfi Sándor költészete (Vigadó Galéria); 2001 – Kárpit (Szépművészeti Múzeum).

Köztéri munkái (válogatás): Csigás szőnyeg (1976, Városi Tanács, Gödöllő); Fény fája, árnyék fája (1985, Orvostudományi Egyetem, Szeged); Kapu (1986, Házasságkötő Terem, Gödöllő); Vízililiom (1989, Vízkutató Vállalat, Budapest); Földgolyó-rend (1992, Városháza, Wageningen, Hollandia); Textilrekonstrukció (1996, Királyi Kastély, Gödöllő); Boldog tájak (1999–2000, Megyei és Városi Bíróság, Balassagyarmat); Textilrekonstrukció (2000, Károlyi-palota, Budapest).

Díjai: 1985 – Magyar Gobelin 1945–1985 (Múcsarnok), a Művelődési Minisztérium-díja, 1986 – Hincz Alapítvány Neufeld Anna-díja (Vác), 1988 – III. Váci Művészeti Fesztivál, Gödöllő Város-díja, 1990 – II. Pest Megyei Iparművészek Kiállítása, Szentendre, Gödöllő Város-díja, 1993 – Képeslap pályázat-díja (Wageningen, Hollandia), 1994 – XIII. Magyar Textilbiennálé (Szombathelyi Képtár), Szombathely Város-díja, 1996 – XIV. Magyar Textilbiennálé-fődíj, a *Kárpit határok nélkül* című kollektív műért, 1997 – BÁV Tavasz Tárlatának díja, 2009 – Ferenczy Noémi-díj.

Abban a nagy szerencsében és megtiszteltetésben volt részem, hogy személyesen ismerhettem ezt a kivételes képességű, szeretetre méltó művészcsaládot. Sokszor voltam náluk Gödöllőn, Szentendrén, Budapesten. Láttam őket munka közben. Nagy hatást gyakorolt rám Jenő bácsi színes képi világa, Gábor és András zongora- és hegedűjátéka, Iván bábszínháza. Egy letűnt bohém művészvilág utolsó mohikánjai voltak. Szeretetteljes figyelemmel emlékezünk rájuk, és becsüljük meg művészetüket.

Csak úgy

Tudom egyszer minden könnyecsepp felszárad.
Kizárt, hogy bennem még egyszer az érzélem
feltámad.
Tekintetem égre emelem, Uram mondd, mit vé-
tettem.
Nem jön válasz. Hogy megismertük egymást,
nem véletlen.
Ki lennék nélküled? De hát melletted is ki vagyok.
Nem látok a szívedbe; vajon mi van ott?
Vagy lehet nem is akarod?
Mi kellene, hogy belém habarodj?
A gondolatmenet csak egy vonat, mi útközben
veszi fel a kérdést.
Gyors járat ez, mégis van benne érték.
Refr.: Felmerült egy kérdés, elmerült egy válasz:
Kapcsolatunk labilis, nincsen semmi támasz.
Mindent elmondtam, mindent, amit érzek.
Nem kaptam rá választ, éppen ezért vérzek.

Vihar közeleg, beborul az égbolt.
Telik az idő, mosódik, mi szép volt.
Feledésbe merülnek a tettek, elfelejtem én is.
Szeretni szeretnék. Nem is inkább élni.
Nem kell nekem, hogy mindenki szeressen,
de bánatban legalább egy barát keressen.
Jön a tavasz a természet az embereknek tetszik.
Lelkemben karjaim a bánat virágát elmetszik.

Az égen a csillagok körbeölelik a holdat.
A képzeletem játszik velem, vagy tényleg látom
holnap?
A hóban lányomaim egymást követik.
A jelenem szomorú pillanatok övezik.
E sorok érzelmeim hangulatát felveszik.
Hiába szeretlek, mert kettőnk között elveszik.
Mindig is gazdag leszek, mert szeretet van bennem.
Ironikus, hogy hiánya elvisz majd engem.

Aggodalom és bánat szívemben fúr magának
helyet,
eszembe jut, mit érzek, amikor ő nevet.
Nem haragszom, sőt inkább meg kéne köszönnöm.
A bánatot. Miért is? Mert jó barátot köszöntöm.
Az utamat mostantól szólóban karcolom.
Vannak bizony sebeim, de legtöbb nem az ar-
comon.
Az érzést, mikor nem vagy mellettem, most itt
vázolom,
ha mellette halok boldogan távozom.
Álomvilágban járok aztán szívem a hús a Földre.
Nem érdekel semmi, csak hadd búcsúzzak tőle.

Hajnalban

Elhittem, hogy minden szép lehet,
ehelyett telefonomból már csak egy kép nevet.
Hiányzik persze minden, ami rég volt,
együtt alvás, együtt ébredés, minden, ami szép
volt,
de mára már nincs olyan, hogy mi ketten,
csak te és én, nem lesz már semmi, oké, vettem.
Egyre kevesebb, mi összekötne minket,
nekem minden, hogy szép vagy, nem kell ehhez
a sminked.
Nem érzem magamban, hogy elégedett lennék.
Mára már bennem csak egy elégetett emlék.

*Itt vannak a soraim, gondolkodj és érezd.
Becsüld meg, aki mellett minden nap felébredsz.
Boldogságról elhisszük, örökké fog tartani,
Kiégett a tűz, úgy érzem, fölösleges hajtani.*

Minden, ami életemből hiányzott.
Eleinte minden jó volt, minden virágzott,
de kihalt minden, elszáradt az egész,
nem gondozta senki, elfáradt a kertész.
Sajnálom, hogy miattam szenvedned kellett.
Vége lett, arcomon könnyecsepp lepergett.
Sajnállok mindent, ami neked rossz volt.
Sajnálom, hogy szeretlek, szeretlek, de rosszkor.

*Itt vannak a soraim, gondolkodj és érezd.
Becsüld meg, aki mellett minden nap felébredsz.
Boldogságról elhisszük, örökké fog tartani,
Kiégett a tűz, úgy érzem, fölösleges hajtani.*

Sz. Opre Mária: Szív küldi szívnek...

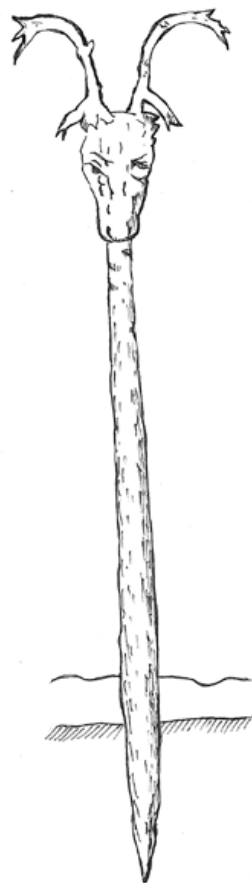
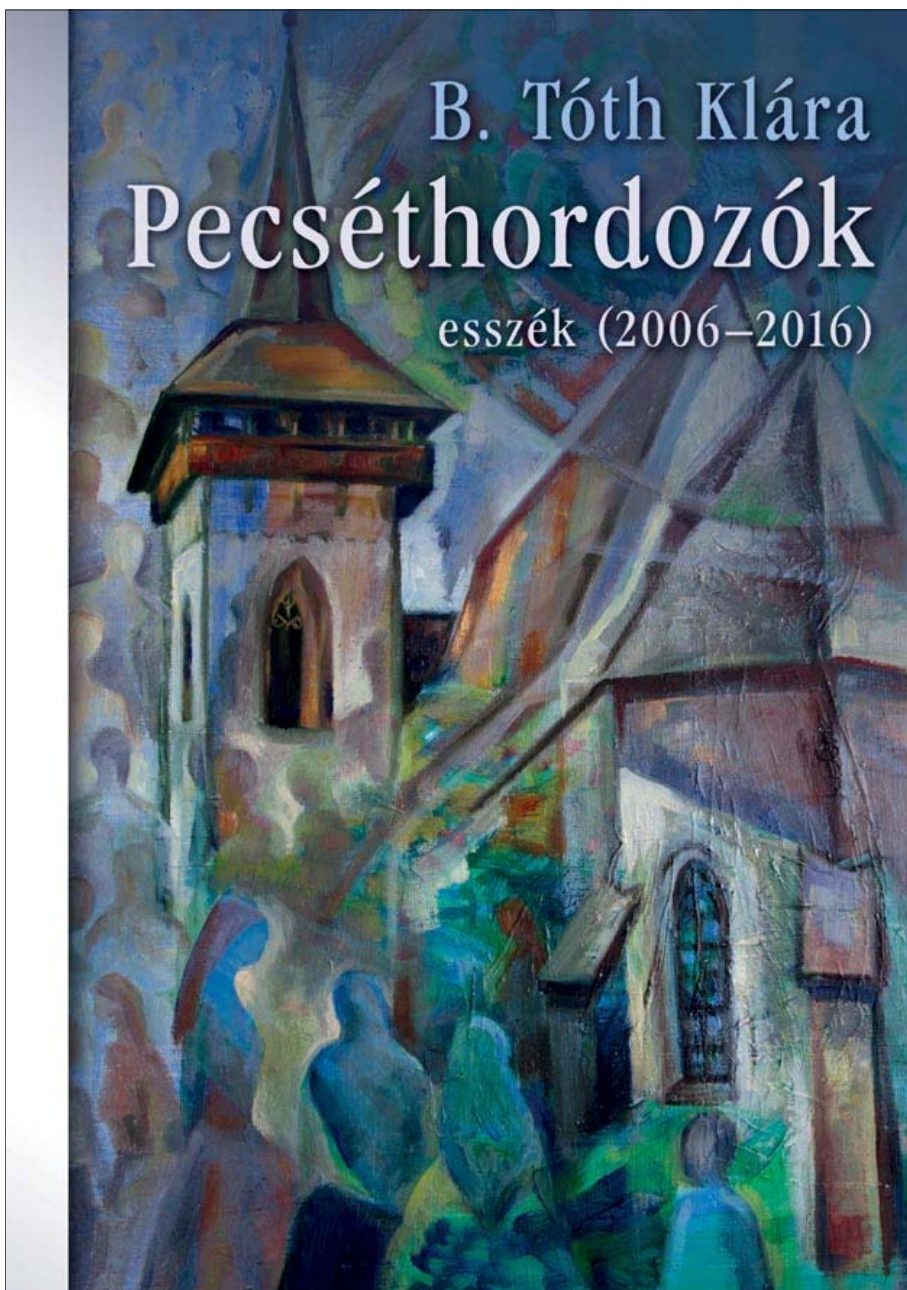
Ajánló

A bibliai Jób, visszagondolva egykori bőséges életére, többek között ezekkel a szavakkal emlékezik: „Gyökerem a víznek nyitva lesz, és ágamon hál meg a harmat”. (Jób 29,19). Az isteni védelem alatt álló élet annyi gazdagságot ad magából, hogy mindenkinek jut belőle. Vannak írók, költők, akik oly bőséggel, bátran és színesen ontják magukból gondolataikat, hogy az Olvasó kimondatlanul is érzi: az alkotó gyökerek – a mégoly sivatagos világban is – nyitva vannak az éltető víznek. B. Tóth Klára ilyen alkotó.

Pecséthordozók című esszékötetének gerincét azok a megadott témákra írt dolgozatok adják,

amelyek a református Parókia internetes portálján működött Közös(s)Ég című online folyóiratban jelentek meg havonta öt éven át, egészen a folyóirat 2015-ös megszűnéséig. Ehhez az anyaghoz csatlakoznak azok az esszék, riportok, interjúk, amelyek egyéb – főként keresztyén – internetes, ill. nyomtatott folyóiratokban láttak napvilágot, és olyanok is, amelyek művészettörténeti, bibliai előadásokon, itthon és a szórvány-magyarság között elhangzott előadások alapján készültek, 2006–2016 között.

A szerző témaválasztása változatos, kibontása sodró erejű, mély és őszinte, olykor finom humorral fűszerezett, „Isten tenyerén ülünk, csak mindig nem vesszük észre” – írja. Ugyanakkor tudatosan vezeti el az Olvasót a gyökerekhez, hiszen fontos, hogy észrevegyük, hogy tisztában legyünk azzal, „hová tartozunk, és mit nem akarunk elveszíteni”.

Fenyőoszlop, rátűzött rénszarvaskoponyával, Kr. e. 10 000 körül.
Régészeti rekonstrukciós rajzról a szerző másolata.
Stellmoor-Ahrensburg természetvédelmi területnek Rust tanösvényének Ahrensburgi Kultúra című táblája, Németország. (I. m. 205. oldal)

B. Tóth Klára írásaiban tehát a keresztyén ember viszonyulásait boncolgatja a világ állandó változásaihoz, kihívásaihoz, a tudomány és a művészet eredményeihez, a hithez, erkölchöz, sőt a megújuló babonákhoz, az angyalokhoz, a mindennapok szakralitásához. Miközben a szülő-gyerek kapcsolat, a művészeti képzés, az otthon és a család is természetes témája, bátran szól a betegek, haldoklók halálra való felkészítéséről, sőt a keresztyén ember reménységével az átlépésről is.

2014-ben megjelent verseskötetének méltatója, Adamik Tamás professzor, *családi költőnek* nevezte B. Tóth Klárát, üdvözölve a ritka képességet, amellyel a család emlékeit, eseményeit szóra bírja. Most, prózai műveit olvasva, bátran nevezhetjük őt családi esszéírónak is, de nem csupán a gyermek- és ifjúkori témák, meg tehetése okán.

B. Tóth Klára hatgyermekes református lelkescsaládból származik. Gyökere az éltető víznek mindig is nyitva állt, a mindennapokban megélt gazdag hit támogatta családi életét, hivatását, emberi kapcsolatait. Honnan is eredne művészete dinamizmusa, mi más is formálná és éltetné humorát, azt a belső derűt, amely sosem hagyja el, meg az empátiát, amellyel olykor-olykor az út végén járó betegek életébe is jókedvet, reménységet tudott vinni. Festő-restaurátor, képzőművész, pedagógus és költő, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete és a Magyar Írószövetség tagja, verseskötetei mellett több bibliai kiadvány, bibliai társasjáték és gyerekfoglalkoztató könyv szerzője.

A kötetben a szakrális szimbólumokról is kifejti gondolatait, *„Szellemi kalandtúra egy kerítésdísz nyomában”* című nagy ívű dolgozatában a szarvmotívum kapcsán például igazi kulturális kalandozásra hív, bár úgy gondolja, hogy *„egy rövid tanulmányba nem fér bele az egész világ-történelem”*. Az olvasó mégis úgy érzi, hogy B. Tóth Klára erre tesz kísérletet.

Kíváncsi és a különleges okfejtésekre nyitott Olvasóknak ajánljuk jó szívvel ezt a kötetet, mindazoknak, akik nem elégednek meg szerzői állításokkal, hanem engedik magukat vezetni mélységekbe és magasságokba, a létezés azon régióiba, ahol abból a forrásból lehet meríteni, amely magát a szerzőt is élteti.

Megjelent: B. Tóth Klára: *Pecséthordozók – esszék* (2006–2016). Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. Pilisvörösvár, 2016. 7–8. oldal. ISBN 978-615-5026-37-9

Kövecses Varga Etelka

Nagyanyáink kiskertjéből

A „Népi ételek Esztergom, Dorog és Nyergesújfalu térségéből”, valamint a „Rétesfélék Esztergom, Dorog és Nyergesújfalu térségéből” című kis kötetek után megjelenés alatt áll dr. Kövecses Varga Etelka néprajzi-gasztronómiai sorozatának 3. kötete, amely a *Nagyanyáink kiskertjéből* címet viseli – *Gyümölcs- és zöldségfélék téli eltevése és ételekben való felhasználása Esztergom, Dorog és Nyergesújfalu térségéből* alcímmel.

A kötet az eddigieknél terjedelmesebb néprajzi résszel kezdődik, amelyben megismerhetjük a gyümölcs- és zöldségfélék téli elraktározásának azokat a módjait, amelyeket az egykori Esztergom vármegye déli részén elhelyezkedő községekben gyakoroltak. A szerző 28 településen gyűjtött példakkal mutatja be, hogyan tudták elraktározni a gazdálkodó asszonyok és férfiak a gyümölcs- és zöldségféléket az aszalástól kezdve a különböző szárazon vagy optimális viszonyok között történő tároláson át a lekvárok, dzsemek, szörpök, erjesztett ételek és italok készítéséig bezárólag.

A második részben következnek a receptek és az elraktározási példák községenként, ABC-rendben felsorolva. Minden község fejlécében feljegyzésre kerültek az adatközlők, akik még ismerik a régi eljárásokat, recepteket.

A záró fejezetben gyümölcs- és zöldségfélénk rövid története, valamint helyi elnevezései találhatóak.

A gyűjtést és a kötet elkészítését ezúttal számos civil szervezet, önkormányzat, vállalkozó és magánszemély segítette előrendelésével vagy támogatásával, akiket a szerző – elérhetőségi adataikkal, nyitvatartási idejünkkel együtt – köszönetképpen feltüntet a kötetben.

Horváth Gáborné

Konyhakalendárium

(Takarékoskodás a konyhában)

Érdekes történelmi szakácskönyv jelent meg ez év tavaszán a könyvesboltokban. *Hamis gulyás* a címe. Anyagát Fehér Béla és Szécsi Noémi gyűjtötte és rendezte köteté (Helikon Kiadó, Budapest, 2015). A *Magyar Nemzet* 2016. február 27-i számában Szathmáry István így közli értékelését: „Aki szalontüdőt, körömpörköltet, sajtos tésztát készít, cikóriakávéfőz, margarint ken a kenyérre, gondol-e arra, hogy valójában a háborús szükségkonyha emlékeit ülteti át a mába?” Mert a *Hamis gulyás* a XX. századi hadi helyzet konyháiról szól. Mostanában az étkezési szemszögünk nagyon más, mégis felelni illik a kérdésre: ha akkor háborúk dúltak, manapság pedig viszonylagos békében élünk, mégis, minek az okán főzzük, és hogyan készítjük az évszázados ételeket? Ugyanakkor közel sem nevezzük ínséggasztrónómiának, hanem új nevekkel ruházzuk fel az egyre-másra jelentkező, különféle konyhaműhely-irányzatokat.

Itt van például rögtön az igen egészséges *cikóriás tejeskávé* sorsa. Külföldi útjaimon vasárnap reggelente emlékeztem rá, és szinte éreztem az illatát. Ivása valamikor mindennapi jó szokás volt. Étkezési értéke napjainkban nem közismert, de most felsorolom. Diabétesz és fogyókúra esetén szénhidrát- és energiaforrás. Vitaminjai és ásványi anyagai a felszívódást segítik probiotikus tulajdonságaikkal. Megelőzi az oszteoporózist és az élelmiszerallergiát. Immunstimuláló, rákellenes és koleszterincsökkentő hatású. Boltjainkban ma is állandóan kapható, malátás keverékben. Őseim receptje annyiban tért el a cég főzési javaslatától, hogy előzetesen 1-2 evőkanál kristálycukrot arany színűre karamellizáltak a kávéskannában. Így lett tőle még finomabb a tejeskávé. Ugyanis ezt ittuk reggelire. Gyermeknek zsúr-uzsonnára tejszínhabbal gazdagították, és vajjal kalács vagy sütemény illett hozzá. A

kisgyermeknek ma is hasznosabb lenne esténként inkább tejes kávé inni, mint a teobrominos kakaót. Ez az alkaloida a tealevéiben és a kóladióban is benne van!

Hamarabb elaludnának és nyugodtabb lenne az álruk. Dédmamáink tejeskávéval jó néhány házi cukrász-finomságot készítettek: szaloncukrot, eklerfánkot, krémes lepényt, apró süteményt.

Érdekes változásokat észlelünk a *leveseknél*. A spórolóság megmaradtak vagy átalakultak. Hajdánán a gyúrt tészta főzőlevéből fokhagymás rántott

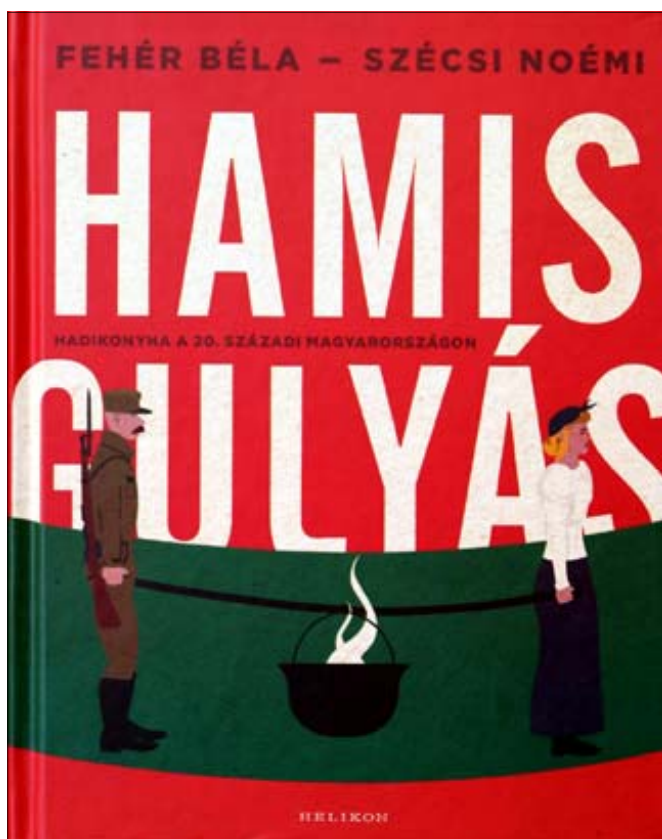
leveset főztek, ún. fehér levest, mert paprikát ebbe nem tettek. Ma, tavasztájt a konyhafőnök ajánlata a medvehagyas-fokhagymás krémleves. Nyáron a kertészlevesbe minden éppen termő, kiskerti zöldség belefér, Erdélyben még a padlizsán kocka is. Nagymamám békési töklevesének is megvolt a maga titka: szálasra gyalulta a tököt, sóval, cukorral, ecettel megfőzte, tejfölösen behabarta. Amikor lehúzta a tűzről, gyorsan belekevert 1 pohár hideg aludttej. Kora reggel főzte és délután hidegen tálalta a nyáriidei forróságban.

Családi örökség a zöldbab-gulyás is, ami semmiképpen sem té-

vesztendő össze Mikszáth Kálmán kedvenc palóc levesével. Így készül: személyenként 8-10 dkg apró húst számítva, paprikást főzünk félpuhára. Ekkor forró vízzel feleresztjük. Belekarikázunk 1 sárgarépat, beleteszünk 4 gerezd fokhagymát, sót, ha még szükséges, és 60 dkg aprított zöldbabot. Amikor minden puhára főtt, vajjaluskát szaggatunk bele. Régi főzelékekre emlékezve egyre ritkábban kerül asztalunkra a paradicsomos káposzta, pedig igen egészséges. Viszont megjelent a gombavadas: a vadas szószba egyszerűen belefőzünk 2-3 kis csokor zsenge laska gombát, és tészta körettel tálaljuk.

Gyors és egyszerű ebéd-sütemény volt édesanyám konyhájában a vastag levesek utáni, öntött pite. Receptje Horváth Ilona szakácskönyvében található meg mint *kelt pite*. A rossz emlékü tábori és menzai teát némi növényismerettel saját magunk is meggyűjthetjük zsenge szederlevélből, hársvirágból és borsmentából.

Jó étvágyat!

A 2016/2 szám szerzői

Támogatók

A. Bak Péter festőművész, művészeti író,
Lábatlan
Ambrus Margit háztartásbeli (Sepsiszentgyörgy,
1918 – †Esztergom, 2015)
Bárdos István, dr., művelődéstörténész, Esztergom
Bencze Cs. Attila levéltáros, újságíró, volt
főszerkesztő, Székelyföld–Esztergom
Csiba Zsolt pszichológus, író, Piliscsaba
Helena Dvořáková író, újságíró, szerkesztő,
Pozsony (Szlovákia)
Filemon Béla főszerkesztő, Esztergom
Eva Fordinálóvá író, költő, irodalomtörténész,
a Nagyszombati Egyetem tanára
Futó Tamás tervezőgrafikus, Isaszeg
Gimesi Zsuzsanna református lelkész, Budapest
Horváth Gáborné, dr., szerkesztő, Esztergom
Horváth Ödön költő, Kismaros
H. Túri Klára költő, Tata
Kaiser László író, költő, szerkesztő, Budapest
Kovács Lajos író, helytörténész, Dorog
Kövecses Varga Etelka, dr. néprajzkutató, Esztergom
Mayer Erzsébet bölcsész, egyetemi oktató,
Budapest
Németh Bálint középiskolai tanuló Neszmélyen
Orgoványi Anikó festőművész, költő, Pomáz–Szentendre
Ruda Gábor oktatáskutató, Pilisvörösvár
Székely András Bertalan, dr. művelődésszociológus,
Isaszeg
Sz. Opre Mária szerkesztő, fotográfus, Isaszeg
Szulényi Mária Valéria író, Párkány (Szlovákia)
Vércse Miklós író, műfordító, Párkány (Szlovákia)
Wernke Bernát költő, Esztergom
Zágorec-Csuka Judit költő, író, műfordító,
irodalomtörténész, Lendva (Szlovénia)

Spori Print Vincze Kft.
és magánszemélyek

Esztergom és Vidéke Társadalmi és Kulturális
Folyóirat; www.evid.hu

Kiadó: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület
2085 Pilisvörösvár, Szt. János u. 8.
E-mail: muravidek@freemail.hu
www.muravidek.eu, www.evid.hu

Felelős kiadó: Ruda Gábor
Főszerkesztő: Filemon Béla
Szerkesztők: Horváth Gáborné, Németh Gabriella,
Szűcs Katalin, Tátyi Tibor
Korrektúra, szöveggondozás: Tátyi Tibor

A címlapon Sz. Opre Mária A Dunánál 1., a 30–31.
oldalon az Esti fényben című fényképfelvétele
látható

Grafikai tervezés és borítóterv: Németh Csongor
Nyomdai előkészítés: Trajan Kft.
Nyomdai munkák: Spori Print Vincze Kft.,
Esztergom

Megjelenési gyakoriság: negyedévente
Példányszám: 100

Példányonkénti ár: 450 Ft (1,50 €)
Éves előfizetési díj: 1600 Ft (5,20 €)

HU ISSN 0864-7054 (nyomtatott)
HU ISSN 2416-1675 (online, PDF)

Sz. Opre Mária: A szerkezet szépsége

